

РОДНА РАВНОПРАВНОСТ И БУЏЕТИРАЊЕ У ДОБА ПАНДЕМИЈЕ:

УСПОРАВАЊЕ НАПРЕТКА ИЛИ ЗАТВАРАЊЕ ЈАЗА?

ИЗВЕШТАЈ
ЗА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ

Овај извештај је настао у оквиру регионалног пројекта „Трансформативно финансирање за унапређење родне равноправности: ка транспарентнијем, инклузивнијем и одговорнијем управљању на западном Балкану“ који финансира Влада Шведске – Шведска агенција за међународни развој и сарадњу (SIDA).

Извештај је настао као резултат рада експертског истраживачког тима који су чинили Сања Николин, Александра Владисављевић, Александра Миленковић Букумировић и Милан Вујовић.

Лектура и коректура: Иванка Андрејевић

Дизајн и прелом: Тимур Строил

Ауторке и аутор изражавају захвалност Министарству финансија, Министарству привреде и Министарству културе и информисања за све напоре и помоћ приликом прикупљања и обраде квантитативних и квалитативних података.

Ставови у овој публикацији припадају искључиво ауторкама и аутору и ни на који начин не одражавају ставове и мишљења UN Women, Уједињених нација нити било које организације под окриљем Уједињених нација.

Фебруар 2021. године

РОДНА РАВНОПРАВНОСТ И БУЏЕТИРАЊЕ У ДОБА ПАНДЕМИЈЕ:

УСПОРАВАЊЕ НАПРЕТКА ИЛИ ЗАТВАРАЊЕ ЈАЗА?

ИЗВЕШТАЈ
ЗА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ

Садржај

УВОД.....	8
Увод и сврха родне анализе	9
Опис методологије и њена ограничења	9
Предмет родне анализе	11
ПРЕГЛЕД ПРОМЕНА У БУЏЕТУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ЗА 2020.	13
Буџет Републике Србије	14
Почетак пандемије и проглашење ванредног стања	15
Промене у буџету након првог и другог ребаланса	17
Највећа процентуална и номинална смањења и повећања расхода буџетских корисника.....	18
Промене у буџету према врсти расхода	22
Промене у буџету у делу субвенција	23
Промене у буџету у делу трансфера	23
Поступак доношења одлука о смањењу и повећању буџетских позиција	25
Кључни налази из родне перспективе који се односе на целокупне промене у буџету	28
РОДНА АНАЛИЗА ПРОМЕНА У БУЏЕТУ МИНИСТАРСТВА КУЛТУРЕ И ИНФОРМИСАЊА	30
Преглед промена за Министарство културе и информисања	31
Преглед промена у буџету МКИ по програмима.....	35
Преглед промена у буџету МКИ по програмским активностима	36
Билатерална сарадња и међународна културна размена	36
Уређење и развој система у области културе и информисања.....	37
Унапређење система заштите културног наслеђа.....	38
Јачање културне продукције и уметничког стваралаштва.....	39
Систем јавног информисања	41
Дигитализација у области културе.....	42
Унапређење система заштите културног наслеђа	42
Закључци у вези са променама у буџету Министарства културе и информисања	43
Приоритети у области родне равноправности у култури	48
РОДНА АНАЛИЗА ПРОМЕНА У БУЏЕТУ МИНИСТАРСТВА ПРИВРЕДЕ	54
Преглед промена у буџету Министарства привреде	55
Преглед промена у буџету Министарства привреде по програмима	56
Преглед промена у буџету Министарства привреде по програмским активностима	57
Уређење и надзор у области привредног и регионалног развоја	57
Регионални развој.....	59
Привлачење инвестиција	60
Подстицаји развоју конкурентности привреде	61
Мере за ублажавање негативних последица из угла родне равноправности.....	63
Контекст буџетских мера подршке привреди услед пандемије КОВИД-19	72
Предузетничка активност у Србији – контекст 2020.....	72
Закључци и препоруке у вези са мерама подршке привреди.....	74
ПРЕПОРУКЕ ЗА УРОДЊАВАЊЕ МЕРА КАО ОДГОВОР НА КРИЗНЕ СИТУАЦИЈЕ.....	78
АНЕКСИ	81
Анекс 1: Питања постављена Министарству привреде и Министарству културе и информисања .	82
Анекс 2: Списак консултованих родних анализа	84
Анекс 3: Установе културе– управљачке позиције по полу Установе заштите	86
ЛИТЕРАТУРА	88

Скраћенице

АОФИ	Агенција за осигурање и финансирање извоза
АПВ	Аутономна Покрајина Војводина
АПР	Агенција за привредне регистре
БДП	Бруто домаћи производ
ЕЕНСА	European Expert Network on Culture and Audiovisual (Европска експертска мрежа за културу и аудио-визуелни сектор)
ЕУ	Европска унија
ІРА	Instrument for Pre-Accession Assistance (Инструмент за претприступну помоћ)
ІРАRD	Instrument for Pre-Accession Assistance for Rural Development (Инструмент за претприступну помоћ за рурални развој)
ІFC	International Finance Corporation (Међународна финансијска корпорација)
ЈЛС	Јединица локалне самоуправе
ЈПП	Јавно-приватно партнерство
КЦБ	Културни центар Београда
МКИ	Министарство културе и информисања
МСП	Мала и средња предузећа
МСПП	Мала и средња предузећа и предузетништво
ММ	Микро и мала предузећа
ММСП	Микро, мала и средња предузећа
МО	Министарство одбране
МУП	Министарство унутрашњих послова
НАЛЕД	Национална алијанса за локални економски развој
НВО	Невладине организације
НЗС	Национална служба за запошљавање
НИП	Национални инвестициони план
НСРС	Народна скупштина Републике Србије
ODIHR	Office for Democratic Institutions and Human Rights (Канцеларија за демократске институције и људска права)
ОСИ	Особе са инвалидитетом
ОЕБС	Организација за европску безбедност и сарадњу
ОНСНР	Office of the High Commissioner for Human Rights (Канцеларија високе комесарке за људска права)
ПДВ	Порез на додатну вредност
ПКС	Привредна комора Србије
РОБ	Родно одговорно буџетирање
РРА	Регионална развојна агенција
РЗС	Републички завод за статистику
РСД	Република Србија динар
SIDA	Swedish International Development Agency (Шведска агенција за међународни развој и сарадњу)
УН	Уједињене нације
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу)
ФЦД	Фондација Центар за демократију
HORECA	Hotel/Restaurant/Cafe (Хотел/ресторан/кафе)

Табеле

Табела 1: Економске мере донете у циљу смањења негативних ефеката пандемије КОВИД-19	15
Табела 2: Промене на основу ребаланса у планираним расходима изабрани буџетски корисници ...	18
Табела 3: Три буџетска корисника са највећим процентуалним повећањем, односно смањењем буџета након ребаланса.....	19
Табела 4: По четири буџетска корисника са највећим номиналном повећањем, односно смањењем након два ребаланса.....	21
Табела 5: Структура расхода и издатака из буџета – промене након првог и другог ребаланса.....	22
Табела 6: Промене у буџету Републике Србије за 2020. годину у делу субвенција.....	23
Табела 7: Промене у буџету Републике Србије за 2020. годину у делу трансфера.....	24
Табела 8: Остали текући расходи у буџету Републике Србије за 2020. годину	24
Табела 9: Планирани расходи и издаци Министарства културе и информисања, укључујући и промене обухваћене ребалансима буџета из априла и новембра 2020. године	32
Табела 10: Упоредни приказ просечне вредности пројекта у 2019. и 2020. за секторе МКИ и разлика у %.....	32
Табела 11: Запослени у делатности културеИзвор: Анкета о радној снази.....	33
Табела 12: Министарство културе и информисања, број одобрених пројеката по секторима у 2019. и 2020, просечна вредност одобреног пројекта и промена у укупној вредности финансираних пројеката у процентима	34
Табела 13: Преглед промена у буџету Министарства културе и информисања за 2020. годину, по програмим	35
Табела 14: Преглед промена на програму Међународна културна сарадња	37
Табела 15: Преглед промена на програму Уређење и развој система у области културе и информисања	38
Табела 16: Преглед промена на програму Унапређење система заштите културног наслеђа.....	39
Табела 17: Преглед промена на програму Јачање културне продукције и уметничког стваралаштва.....	40
Табела 18: Преглед промена на програму Систем јавног информисања	41
Табела 19: Преглед смањења на програму Унапређење система заштите културног наслеђа	43
Табела 20: Подсетник на родни јаз у култури уз различите стратегије за затварање јаза	51
Табела 21: Преглед промена у буџету Министарства привреде за 2020. годину након два ребаланса (април и новембар)	55
Табела 22: Преглед промена у буџету Министарства привреде за 2020. годину, по програмима	57
Табела 23: Преглед промена на програму Уређење и надзор у области привредног и регионалног развоја	58
Табела 24: Преглед промена на програму Регионални развој.....	60
Табела 25: Преглед промена на програму Привлачење инвестиција.....	61
Табела 26: Преглед промена на програму Подстицаји развоју конкурентности привреде	62
Табела 27: Преглед економских мера у одговору на пандемију кроз призму предности и слабости за привреду, родне аспекте, предлоге за унапређење из родне перспективе, и комплементарних мера које доприносе родној равноправности.....	65
Табела 28: Износ подршке у 2020. години за привредне субјекте разврстане према величини.....	72

Графикони

Графикон 1: Буџет Републике Србије за 2020. годину.....	14
Графикон 2: Промене у буџету Републике Србије за 2020. годину након усвојених ребаланса	17
Графикон 3: Основана привредна друштва и предузетници у 2019. и 2020. години, АПР	72
Графикон 4: Привредна друштва – основана и обрисана у периоду јануар–јун 2020. године.....	73
Графикон 5: Предузетници: основани и обрисани у периоду јануар–јун 2020. године	73

Инфографике

Инфографика 1: Снажне стране и слабости, шансе и опасности у одабраном моделу смањења и преусмеравања буџета из родне перспективе	29
Инфографика 2: Промене у буџету Министарства културе и информисања током 2020. године	31
Инфографика 3: Нужни кораци у родно одговорној интервенцији у култури при планирању одговора на кризне ситуације, укључујући и КОВИД-19	53
Инфографика 4: Промене у буџету Министарства привреде из угла родне перспективе	56
Инфографика 5: Привредне мере у одговору на COVID-19 из родне перспективе	64
Инфографика 6: Стратешке иницијативе у савладавању и превазилажењу последица кризе на предузетништво из родне перспективе	77

УВОД

Увод и сврха родне анализе

Ова родна анализа настала је у жељи да се боље сагледа и разуме утицај који има управљање јавним финансијама током великих криза продуженог дејства, као што је пандемија заразне болести КОВИД-19 (COVID-19) на квалитет свакодневног живота грађана и грађанки и на родну равноправност.

Како је по Закону о буџетском систему Републике Србије родно одговорно буџетирање обавезно а унапређење родне равноправности један од циљева буџета,¹ док би буџет како се наводи требало да оствари „алокацијску ефикасност која подразумева распоређивање средстава буџета са циљем унапређења родне равноправности“² – на кризу КОВИД-19 гледа се као на шансу да се, више него иначе, обрати пажња на потребе жена и мушкараца, девојчица и дечака из различитих група, као и на отклањање структурних баријера за остварење пуне родне равноправности. За ово постоји више разлога, а кључан је утицај који на грађанке и грађане има свака потрошња из буџета, као и изостанак финансирања. Такође, буџет није родно неутралан већ представља директну везу између онога што се финансира јавним средствима и услуга које грађани и грађанке добијају. Са једне стране, потребно је сагледати у којој мери понуђени одговори на кризу користе

шансу да у пракси буде спроведен буџетски циљ „унапређење родне равноправности“. Са друге, важно је анализирати утицај прерасподеле буџета на жене и на мушкарце како би у будућности током криза и изазова са којима се друштво суочава, максимално биле предупређене негативне последице на родну равноправност, односно како би били појачани позитивни утицаји.

Свака криза представља изазов, али и шансу. Она нас тера да искорачимо из „статуса кво“ и да се отворимо за нова, другачија, и често боља решења. Међутим, до тога се не долази спонтано, потребно је да уложимо свесни и усмерени напор за учење из кризе. Ова родна анализа представља један такав покушај и њен би допринос требало да се огледа пре свега у покретању дијалога у вези са налазима и препорукама, као и у примени предложених алата и решења на будуће сличне ситуације, али и у новом начину функционисања у редовним околностима, а које су се посебно истакле у овим ванредним.

Велику захвалност истраживачки тим дугује стручњацима и стручњакињама из Министарства финансија, Министарства културе и информисања (МКИ) и Министарства привреде, без чије подршке овај подухват не би био могућ на овај начин.

Опис методологије и њена ограничења

Аналитички тим је у изради родне анализе остварених и антиципираних утицаја пандемије КОВИД-19 на жене и мушкарце у циљаним секторима, применио методологију која се ослања на сараднички приступ укључујући представнике релевантних заинтересованих страна у државној управи који су учествовали у доношењу и спровођењу одлука о смањењу и/или реалокацији буџета као одговора на КОВИД-19. Захваљујући примени овакве методологије, настала је родна анализа која укључује и препоруке за унапређење родне равноправности кроз благовремени одговор на кризне ситуације које у будућности могу настати.

Спровођење родне анализе смањења расхода и издатака у буџету и буџетских реалокација у одговору на КОВИД-19 реализовано је кроз четири корака, на основу расположивих података садржаних у Закону о буџету Републике Србије за 2020. годину, као и пратећих ребаланса. У првом кораку (1) препознате су најзначајније промене – односно три највећа смањења расхода и издатака и три највећа повећања расхода и издатака директних буџетских корисника до којих је дошло кроз два ребаланса буџета у априлу и новембру 2020. године. Родна анализа није детаљније обухватила секторе социјалне заштите и здравствене заштите, с обзиром на обиље већ

1 Члан 4. Закона о буџетском систему, Службени гласник РС, бр. 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013 – исправка, 108/2013, 142/2014, 68/2015 – др. закон, 103/2015, 99/2016, 113/2017, 95/2018, 31/2019, 72/2019 и 149/2020.

2 Ibid.

доступних аналитичких производа и знања у вези са утицајем промена у овим секторима, како у Србији тако и у региону. Имајући наведено у виду, пажња је усмерена на мање истражене секторе у којима је утицај ребаланса мање конзистентно документован, а од великог је значаја за унапређење родне равноправности.

Стога су овом анализом детаљније обухваћене промене у буџетима усвојене Законом о изменама и допунама Закона о буџету Републике Србије за 2020. годину, и то два министарства:³

- **Министарства културе и информисања**, имајући у виду да је култура један од сектора значајно погођених увођењем ванредног стања и применом мера за сузбијање пандемије корона вируса, а средства у буџету су умањена; и
- **Министарства привреде** у чијој је области регистровано највеће повећање буџета.

Следећи корак (2) је обухватио анализу правних и административних основа спроведених измена, као и анализу процеса у оквиру којег је извршен ребаланс буџета. Сходно томе, у оквиру овог корака сагледани су јавно доступни подаци, као и подаци добијени од министарстава код којих су идентификована највећа/најзначајнија смањења и повећања расхода и издатака. Поред наведеног, анализирани су и други релевантни подаци коришћени у поступку одлучивања.

У овом кораку аналитички тим је, поштујући мере за сузбијање епидемије, обавио онлајн интервјуе са релевантним представницима Министарства културе и информисања и Министарства привреде, како би разумео правни основ на темељу којег су сагледаване промене у буџету, као и на који су начин промене процедурално и административно спроведене.⁴ Ово укључује и сагледавање критеријума који су примењени како би се дошло до коначних износа за буџетске измене/реалокације, као и допуну података значајних за анализу.

У трећем кораку (3) спроведена је родна анализа смањења и повећања буџетских расхода у

Министарству културе и информисања и Министарству привреде, тачније анализа утицаја спроведених измена расхода и издатака на родну равноправност. Овде је било важно разумети до које су мере уродњени буџетски програми, програмске активности и пројекти погођени уведеним мерама за сузбијање пандемије и последично буџетским изменама. Како је КОВИД-19 криза без преседана, коју су владе широм света дочекале неприпремљене, важно је из ове кризе извући поуке захваљујући којима се може повећавати ниво отпорности у наредним кризама. С тим у вези, аналитички тим је у трећем кораку препознао евидентиране и вероватне утицаје извршених буџетских измена, уз процену и анализу врсте утицаја коју ове промене у буџетима директних буџетских корисника имају на спровођење политика и стратегија у вези са родном равноправношћу.

Конечно, у оквиру четвртог корака (4) представљене су препоруке за даљи рад у кризним околностима које са једне стране захтевају брзу буџетску реакцију, док са друге имају задатак да онемогуће даље продубљивање родне неравноправности. Дефинисане препоруке усмерене су на Министарство финансија, Министарство културе и информисања и Министарство привреде, и у потпуности су прилагођене родним аспектима надлежности одабраних министарстава и усклађене са нормативно-стратешким оквиром у предметној области. Родно одговорне препоруке које се односе на политике и буџет усмерене су на управљање будућим кризама на основу искустава из кризе изазване пандемијом КОВИД-19, са циљем да нико од грађана и грађанки не буде изостављен и да ничије потребе не буду занемарене. У највећој могућој мери, препоруке настоје да интегришу релевантне налазе доступних анализа које се односе на одговор на КОВИД-19, а које су припремили UN Women и друге агенције Уједињених нација (УН), као и организације цивилног друштва у Републици Србији.

Уз наведене препоруке и у непосредној вези са њима, аналитички тим припремио је

3 Закон о изменама и допунама Закона о буџету Републике Србије за 2020. годину, Службени гласник РС, бр. 84/2019, 60/2020 – др. пропис, 62/2020 – др. закон, 65/2020 – др. закон, 135/2020.

4 Анекс 1 – Питања постављена Министарству привреде и Министарству културе и информисања.

„листе за проверу активности“, тј. корака и поступака, које су једноставне за коришћење и намењене Министарству финансија и ресорним министарствима обухваћеним родном анализом. Циљ ових листа за проверу активности јесте помоћ наведеним министарствима да на најбољи могући начин ојачају позитивни утицај на родну равноправност током криза, односно да приликом доношења одлука о изменама буџета сагледају и специфични положај одређених група жена или мушкараца, а посебно оних који припадају групама у ризику од вишеструке дискриминације.

Родна анализа буџетских смањења и реалокација спровођена је у време усвајања измена и допуна Закона о буџету Републике Србије за 2020. годину у новембру 2020. и, поред наведених измена и допуна, обухватила је и измене на основу Уредбе о измени општинских прихода и примања, расхода и издатака буџета Републике Србије за 2020. годину ради отклањања штетних последица услед болести COVID-19 изазване вирусом SARS-CoV-2, донете априла 2020.⁵

Главно ограничење односи се на временски оквир у којем је рађена родна анализа, а који претходи

Предмет родне анализе

Основни предмет ове родне анализе је буџет Републике Србије за 2020. годину, односно измене тј. повећања и смањења расхода у буџету, а која су током 2020. спроведена у одговору на кризу КОВИД-19.

Поред општег прегледа буџетских смањења и повећања у свим деловима буџета из којих смо пре свега настојали да сагледамо целину и ширу слику о токовима новца и евентуалног утицаја прво на буџетске кориснике, односно ресурсе да спроведу планиране или нове мере, а онда индиректно и на грађане и грађанке, детаљније су анализирана два министарства, и то:

- **Министарство привреде, и**
- **Министарство културе и информисања.**

подношењу извештаја о учинку буџетских корисника. Због тога није могуће праћење читавог процеса од доношења пакета мера до процене њихових ефеката на основу доступних индикатора за буџетске програме, програмске активности и пројекте. Ови подаци биће доступни у марту 2021. године.

Следеће ограничење аналитичког тима било је недостатак могућности прикупљања примарних података и немогућност организовања фокус групе са грађанима и грађанкама, предузетницама и предузетницима као крајњим корисницама и корисницима буџетских средстава кроз мере и програме подршке. Аналитички тим се ослањао на јавно доступне и додатне секундарне податке које је прикупио од Министарства финансија, Министарства привреде, Министарства културе и информисања и Републичког завода за статистику. Нажалост, нису сви подаци који се односе на лица доступни разложени по полу. Овај недостатак аналитички тим настојао је да превазиђе коришћењем додатних извора и родних анализа које су излистане у Анексу 2.

Основни разлог оваквог избора лежи у чињеници да је буџет Министарства привреде изменама буџета највише увећан, пре свега због свеобухватног пакета подршке привреди. Стога је нарочито било значајно сагледати ефекте на привреду, а посебно микро, мала и средња предузећа (ММСП) и грађане/ке који су били циљани овим мерама. Сектор културе, који и иначе располаже малим средствима у односу на укупни буџет Републике Србије, претрпео је додатна смањења и подршка овом сектору већински је изостала, док су мере које су биле уведене као подршка дошле значајно касније у односу на остале. Како је култура сектор који је најређе предмет овакве врсте анализа, због чега их ни нема довољно, желели смо да бацимо додатно светло на културне раднике и раднице. Њихов положај на тржишту рада угрожен је како ниским накнадама, тако и

⁵ Уредба о измени општинских прихода и примања, расхода и издатака буџета Републике Србије за 2020. годину ради отклањања штетних последица услед болести COVID-19 изазване вирусом SARS-CoV-2, Службени гласник РС, број 60/2020.

несигурношћу запослења и радног ангажовања које се углавном своди на пројектно конкурсно финансирање, због чега је велики број њих остао преко ноћи без могућности да ради и тиме остварује приходе. Циљ родне анализе био је управо

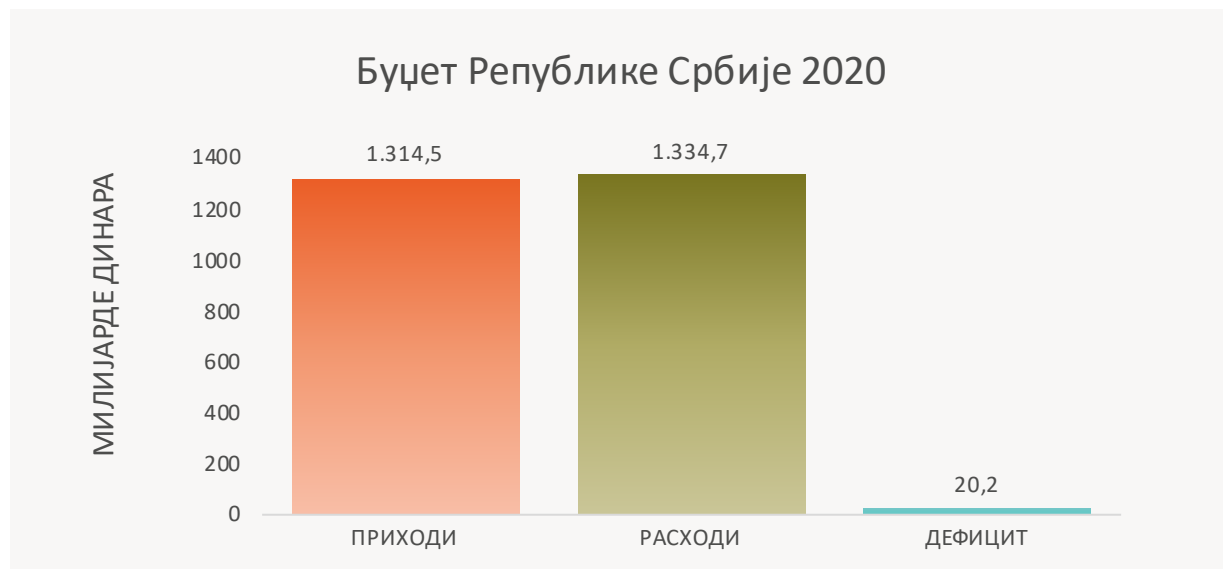
да укаже на ефекте ових смањења, како би се убудуће створиле могућности бољег одговора на кризне ситуације у којима велики број грађана и грађанки остаје без прихода.

ПРЕГЛЕД ПРОМЕНА У БУЏЕТУ
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ЗА 2020.

The background features a complex abstract design with overlapping circles and organic shapes in shades of teal, olive green, and brown. A prominent light blue shape on the left contains a dense cluster of small blue dots, resembling a starburst or a data visualization element.

Буџет Републике Србије

Графикон 1: Буџет Републике Србије за 2020. годину

Буџетом Републике Србије за 2020. годину⁶ предвиђено је да приходи износе 1.314,5 милијарди динара, а расходи 1.334,7 милијарди динара. Планиран је дефицит од 20,2 милијарде динара, односно 0,3 одсто бруто домаћег производа (БДП). Буџет је планиран на основу процене да ће раст БДП у 2020. години износити четири одсто, а инфлација два одсто.

У буџету за 2020. годину, а на основу Годишњег плана за увођење родно одговорног буџетирања

(РОБ) који је донео министар финансија⁷, 41 од 47 директних буџетских корисника обухваћених Планом је применило РОБ. РОБ је примењен у 66 програма, 83 програмске активности и у 21 пројекту, а исказан је кроз 86 родно одговорних циљева и 232 родно осетљива индикатора.⁸ У родној анализи буџетских реалокација настојали смо да сагледамо и да ли су и у којој мери промене имале утицаја и на програме у којима је примењен РОБ.

⁶ Усвојен од стране Народне купштине Републике Србије 28.11.2020. године (Објављен у Службеном гласнику РС, бр. 84/2019).

⁷ Министарство финансија РС, Годишњи план за увођење родно одговорног буџетирања, усвојен 31. марта 2019. године.

⁸ Доступно на: <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sr/rodna-ravnopravnost/rodno-odgovorno-budzetiranje/izveshtaj-o-napretku-za-2020-godinu>.

Почетак пандемије и проглашење ванредног стања

Одлука о проглашењу ванредног стања⁹ донета је 15. марта 2020. године.¹⁰ Ванредно стање трајало је све до 6. маја када је донета Одлука о укидању ванредног стања.¹¹ Током ванредног стања готово су свакодневно доношене најразличитије мере, а у циљу сузбијања ширења болести КОВИД-19. Оне су резултирале забраном кретања становништва, забраном обављања појединих делатности или променама у режимима рада, радном времену или начинима обављања делатности, као и начинима свакодневног функционисања живота грађана – од набавки до школовања, јавног превоза, услуга, лечења или задовољења најразличитијих потреба. Живот се из темеља променио за све грађане и грађанке.

Како ни у редовним околностима сви грађани и грађанке немају једнак приступ услугама и ресурсима, и не остварују једнако сва права, пандемија је додатно појачала њихову рањивост.¹² Различити утицаји које су донете мере као и само ванредно стање имали на различите групе грађана и грађанки анализирани су у низу студија које су током и након ванредног стања спроведе у Републици Србији.¹³

Економске мере које су донете као и степен финансијске реализације до краја септембра 2020. представљени су у Табели 1:

Табела 1: Економске мере донете у циљу смањења негативних ефеката пандемије КОВИД-19

Мера	План		Остварење закључно са 30.9.2020.	
	у млрд. дин.	у % БДП	у млрд. дин.	у % БДП
Мере пореске политике				
Одложено плаћање пореза на зараде и доприносе за приватни сектор током ванредног стања и за један додатни месец; приватне компаније ће ове обавезе отплаћивати на рате, али не пре јануара 2021.	168,0	3,0	97,3	1,8
Одложено плаћање аконтације за други квартал 2020. пореза на добит правних лица	21,0	0,4	13,5	0,2
Ослобађање од плаћања ПДВ за све донаторе	–	–	–	–
УКУПНО	189,0	3,4	110,8	2,0
Директна подршка приватном сектору				

9 Одлука о проглашењу ванредног стања, Службени гласник РС, број 29/2020.

10 Донели су је председник Републике, председник Народне скупштине и председник Владе. Више о самом поступку увођења ванредног стања и утицају сагледаних мера на различите друштвене групе може се погледати у Родној анализи одговора на КОВИД-19 у Републици Србији, као и у другим аналитичким документима наведеним у Анексу 3.

11 Одлука о укидању ванредног стања, Службени гласник РС, број 65/2020.

12 Пајванчић, проф. др Маријана, Валић Недељковић, проф. др Дубравка, Мандић, Софија, Наша урушена права, Женска платформа за развој Србије, Палић, април 2019.

13 Преглед свих спроведених студија налази се у Анексу 2 ове анализе.

Директна подршка предузетницима/цама који плаћају паушални порез и предузетницима/цама који плаћају порез на стварне приходе, микро, малим и средњим предузећима у приватном сектору – три месеца исплата нето минималне зараде и још два додатна месеца исплата 60% нето минималне зараде	128,8	2,3	130,1	2,4
Директна подршка великим приватним компанијама – подршка у износу од 50% нето минималне зараде (за време ванредног стања) запосленима који су добили решење о престанку рада (на основу чл. 116 и 117 Закона о раду)	4,5	0,1	1,6	0,0
Директна подршка хотелијерском сектору – 350 € по кревету, 150 € по соби	2,0	0,0	1,2	0,0
УКУПНО	135,3	2,4	132,9	2,4
Мере за очување ликвидности приватног сектора				
Програм финансијске подршке током кризе COVID-19 преко Фонда за развој Републике Србије	24,0	0,4	14,6	0,3
Гарантне шеме за подршку економији током кризе COVID-19	240,0	4,4	145,1	2,6
УКУПНО	264,0	4,8	159,7	2,9
Остале мере				
Мораторијум на дивиденде до краја године, искључујући јавна предузећа и губитак прихода који произлази из дивиденди	16,0	0,3	–	–
Мере повећања зарада и друга директна новчана помоћ (10% повећање плата здравствених радника, директна новчана помоћ од 4.000 РСД свим пензионерима, подршка пољопривредним произвођачима)	16,0	0,3	16,0	0,3
Фискални подстицај – подстицање домаће тражње ¹⁴	70,0	1,3	72,0	1,3
УКУПНО	102,0	1,9	88,0	1,6
Процена утицаја фискалних мера	450,3	8,1	346,3	6,3
Укупан пакет мера	690,3	12,5	491,4	8,9
Остали трошкови у вези са COVID-19 (медицинска опрема и лекови)	–	–	60,0	1,1
Укупни трошкови у вези са COVID-19 закључно са 30.9.2020.	690,3	12,5	551,4	10,0

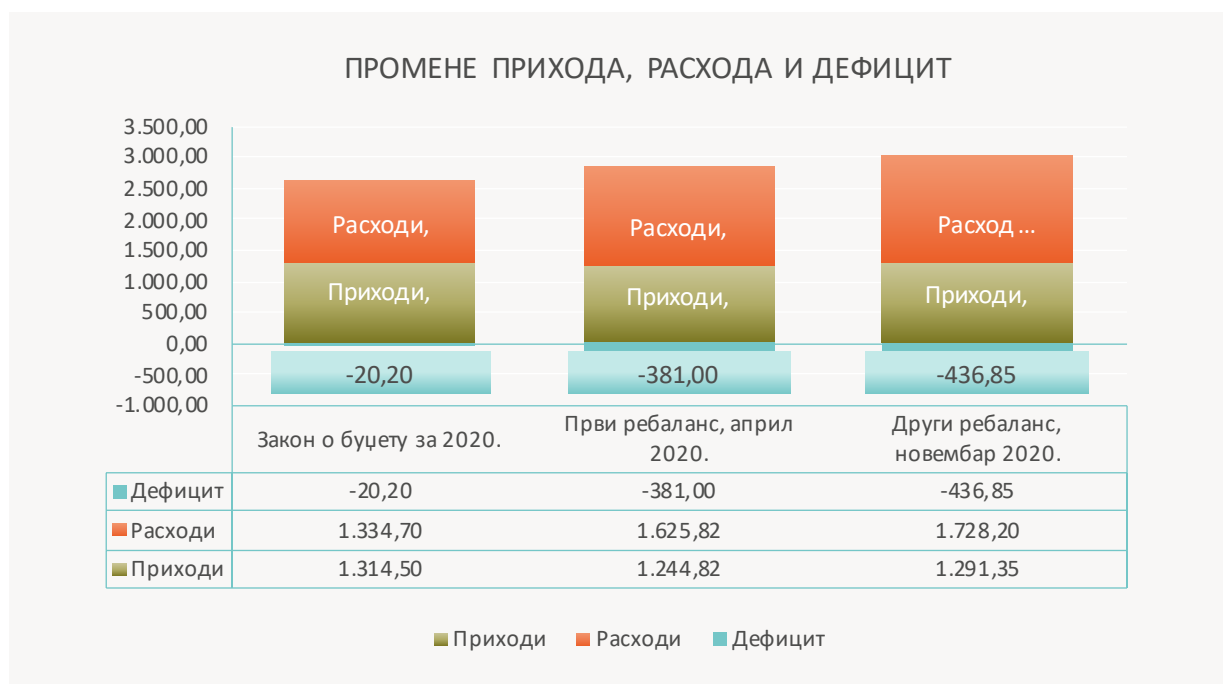
Извор: Министарство финансија, образложење Предлога закона о изменама и допунама Закона о буџету Републике Србије за 2020. годину, ребаланс новембар 2020.

¹⁴ Ова мера подразумевала је исплату помоћи од ЕУР 100 свим пунолетним грађанима и грађанкама РС.

Промене у буџету након првог и другог ребаланса

Одмах по проглашењу ванредног стања и увођењу мера које су значајно зауставиле и привреду, Влада Републике Србије најавила је да припрема пакете мера за привреду и грађане, па је већ у априлу¹⁵ спровела први ребаланс буџета, а онда до краја новембра¹⁶ 2020. и други ребаланс, како би обезбедила средства за спровођење мера за ублажавање негативних ефеката пандемије.

Графикон 2: Промене у буџету Републике Србије за 2020. годину након усвојених ребаланса

Априлским ребалансом предвиђено је већ било смањење прихода на 1.244,8 милијарди, као и увећање расхода до висине од 1.625,82 милијарде динара. Дефицит је порастао на 381 милијарду динара. До наглог раста расхода, и то за 291 милијарду у односу на првобитно усвојени буџет, дошло је како би у буџету била обезбеђена средства за спровођење мера које је Влада Републике Србије донела за сузбијање негативног

друштвено-економског утицаја пандемије на привреду и грађане.

Другим, новембарским ребалансом, дошло је даље до раста расхода на висину од 1.728,2 милијарде динара, а што је увећало дефицит на укупно 436 милијарди. Расходи су порасли, чиме је иницијални план буџета за ову годину пробијен за преко 393 милијарде.¹⁷

¹⁵ Уредба о измени општих прихода и примања, расхода и издатака буџета Републике Србије за 2020. годину ради отклањања штетних последица услед болести COVID-19 изазване вирусом SARS-CoV-2, Службени гласник РС, број 60/2020, оп. cit.

¹⁶ Закон о изменама и допунама Закона о буџету Републике Србије за 2020. годину усвојила је НСРС 12.11.2020, Службени гласник РС, бр. 135/2020.

¹⁷ Ibid.

Највећа процентуална и номинална смањења и повећања расхода буџетских корисника

Након првог и другог ребаланса забележена су повећања и смањења расположивих средстава, као и враћање средстава другим ребалансом, те је осим у неколико случајева код већине буџетских корисника дошло до повећања расположивих средстава. Највеће повећање догодило се код Министарства привреде (695%), а највеће смањење код Министарства за заштиту животне средине (26%), Министарства културе и

информисања (14%), Министарства правде (13%) и Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања (4%). Друга значајна увећања забележена су код Канцеларије за јавна улагања (97%), Канцеларије за информационе технологије и електронску управу (47%), Министарства грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре (40%) и Министарства енергетике и рударства (30%).

Табела 2: Промене на основу ребаланса у планираним расходима изабрани буџетски корисници

Изабрани буџетски корисници где су забележене значајније промене	Планирано у буџету 2020. РАСХОДИ	После првог ребаланса, април 2020. РАСХОДИ	После другог ребаланса, новембар 2020. РАСХОДИ	Промена, РАСХОДИ	%
Министарство привреде	23.091.469.000	133.667.216.000	183.644.138.000	160.552.669.000	695%
Министарство културе и информисања	13.286.217.000	10.704.047.000	11.483.833.000	-1.802.384.000	-14%
Министарство финансија	969.226.818.000	1.124.199.698.000	1.019.186.564.000	49.959.746.000	5%
Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде	51.993.012.000	50.678.309.000	56.067.890.000	4.074.878.000	8%
Министарство рударства и енергетике	12.680.682.000	11.743.713.000	16.539.193.000	3.858.511.000	30%
Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре	97.943.549.000	90.633.642.000	137.163.757.000	39.220.208.000	40%
Министарство здравља	32.668.796.000	22.571.719.000	34.804.029.000	2.135.233.000	7%
Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања	139.183.478.000	137.605.434.000	133.481.018.523	-5.702.459.477	-4%
Министарство одбране	92.431.451.000	89.147.572.000	104.013.602.000	11.582.151.000	13%
Министарство правде	20.740.589.000	4.531.660.000	17.980.398.000	-2.760.191.000	-13%

Министарство заштите животне средине	7.900.287.000	6.498.132.000	5.880.142.000	-2.020.145.000	-26%
Министарство трговине, туризма и телекомуникација	7.133.391.000	7.470.422.000	7.663.644.000	530.253.000	7%
Канцеларија за управљање јавним улагањима	13.024.199.000	12.631.556.000	25.606.642.000	12.582.443.000	97%
Канцеларија за информационе технологије и електронску управу	6.679.573.000	6.268.292.000	9.815.571.000	3.135.998.000	47%

Извор: Министарство финансија

Табела 3: Три буџетска корисника са највећим процентуалним повећањем, односно смањењем буџета након ребаланса

Највеће процентуално повећање		Највеће процентуално смањење	
Министарство привреде	+695%	Министарство заштите животне средине	-26%
Канцеларија за управљање јавним улагањима	+97%	Министарство културе и информисања	-14%
Канцеларија за информационе технологије и електронску управу	+47%	Министарство правде	-13%

Номинално највеће повећање планираних расхода са 23,0 на 183,64 милијарде динара забележено је код Министарства привреде, а као резултат спровођења пакета економских мера усмерених на ублажавање негативних ефеката пандемије на привреду и грађане.

Раст је забележен и код Министарства одбране (МО) са 92,4 на 104 милијарде динара и Канцеларије за управљање јавним улагањима са 13,0 на 25,6 милијарди динара. Намена увећаних расхода Министарства одбране и Канцеларије за управљање јавним улагањима није јасна из програмске структуре буџета за ова два буџетска корисника. У оцени Фискалног савета се, када је у питању Министарство одбране, наводи следеће:¹⁸

„Држава је у току 2020. године осетно повећала и капитални буџет Министарства одбране. Капитални расходи поменутог министарства у новембарском ребалансу планирани су на нивоу од око 39 милијарди динара, што је повећање за готово 40% (11 милијарди динара) у односу на првобитни план. Ови расходи нису јасно приказани у ребалансу, па није могуће на основу буџетских бројки директно закључити на шта се пораст односи – већ смо посредно дошли до одговора. Наиме, око 4 милијарде динара одлази на изградњу ковид-болница у оквиру војних комплекса у Батајници и Крушевцу, док је остатак у износу од око 7 милијарди динара усмерен на набавку машина и опреме због потреба функционисања Министарства одбране

18 Доступно на: http://www.fiskalnisanet.rs/doc/ocene-i-misljenja/2020/FS_Ocena_predloga_rebalansa_budzeta_Republike+preporuke_za_2021.pdf

и Војске Србије. Како се ради о општем програму није могуће утврдити да ли је реч о новим набавкама наоружања, плаћањима по претходним уговорима или пак нешто треће. Ако на капиталне расходе МО без здравства (35 милијарди динара) додамо и умањени капитални буџет МУП (10 милијарди динара), укупни капитални расходи за набавку опреме и наоружања безбедносног сектора ове године достижу чак 45 милијарди динара. Подсећања ради, инвестиције у здравству у 2020. износе 27 милијарди динара, тј. тек две трећине капиталног буџета безбедносног сектора. Таква прерасподела јавних средстава нема оправдања у ситуацији када се земља суочава се незапамћеном здравственом кризом.“

Раст расхода забележен је и код Канцеларије за информационе технологије и електронску управу (47%), на готово свим буџетским позицијама. Највеће повећање расхода са 14,4 на 294,4 милијарди динара (1.946%) регистровано је за Пројекат „Србија на додир – Дигитална трансформација за развој“, чија је намена да подржи напоре за спровођење стратегије е-Управе и увођења е-услуга у друге институције као и изградњу ИКТ инфраструктуре. Средства су намењена и Канцеларији да пружи подршку унапређењу дигиталне трансформације у корист свих сегмената друштва, те побољшању одговорности државних институција у пружању квалитетнијих услуга грађанима и привреди. Међутим, постојеће информације и образложења не пружају довољно увида у разлоге овог увећања, односно није могуће утврдити да ли је до раста расхода дошло услед раста потреба, обухвата корисника или нечега трећег. Готово идентична ситуација је и са осталим буџетским позицијама, односно Пројектима Канцеларије за информационе технологије и електронску управу на којима је дошло до повећања, за које није могуће на основу расположивих информација утврдити разлоге увећања расхода. У односу на првобитно планиран буџет за 2020. годину, ребалансом из априла, а потом и новембра 2020. године, Канцеларији за информационе технологије и електронску управу одобрена су и три нова пројекта: „Имплементација система за дигитализацију, одобравање и чување улазних фактура и пропратне документације“, „Успостављање система за подршку масовним

сервисима Министарства финансија ка привреди и грађанима“, као и „VM WARE лиценце“. За наведене пројекте нису доступне информације о намени планираних средстава.

Такође, висок раст планираних расхода са 97,9 на 137,1 милијарду бележи се и код Министарства грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре, као резултат намере Владе да одржи висок ниво јавних инвестиција, превасходно у области путне и железничке инфраструктуре, услед раста субвенција јавним предузећима „Путеви Србије“ и „Коридори Србије“, ради изградње нових и одржавања постојећих путева.

Следеће велико увећање расхода са 969,9 на 1.019,1 милијарду динара остварено је и на разделу Министарства финансија. Прво увећање уследило је у априлу у износу од 154 милијарде динара, које је потом у новембру смањено за 105 милијарди динара. У односу на иницијално планирани буџет Министарства финансија Законом о буџету Републике Србије за 2020. годину расходи су увећани за нешто мало мање од 50 милијарди динара последњим ребалансом из новембра 2020. године. Ова увећања буџета превасходно су намењена повећању издвајања за Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање и Републички фонд за здравствено осигурање и спроведене мере усмерене на ублажавање последица епидемије КОВИД-19, као и смањењу планиране отплате дугова, али и исплати једнократне помоћи сваком пунолетном грађанину Републике Србије у износу од 100 евра.

Расходи Министарства рударства и енергетике увећани су као последица раста субвенција за јавна предузећа у електроенергетици.

Буџет Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде прво је умањен ребалансом из априла за 1,3 милијарду динара, да би потом ребалансом из новембра био увећан за 4 милијарде динара у односу на иницијални план дефинисан Законом о буџету за 2020. године. Расходи који су увећани односе се на раст дотација пољопривредницима у циљу борбе са пандемијом у укупном износу од непуне 3 милијарде динара, као и директне дотације за набавку средстава за механизацију у износу од 4 милијарде динара.

Расходи који су највише умањени односе се на смањење средстава за инвестициона улагања за око 1 милијарду динара, као и за расходе у оквиру IPARD шеме (Instrument for Pre-Accession Assistance for rural development – Инструмент за претприступну помоћ за рурални развој), заштиту здравља животиња и за изградњу шумских путева за око 2 милијарде динара.

Раст расхода код Министарства здравља за 7% може бити приписан преусмеравању средстава за санирање негативних последица изазваних пандемијом и пружању подршке у виду опремања ковид-болница, и реконструкцију Клиничког центра Србије.

Министарство заштите животне средине такође бележи пад расхода у односу на иницијално планиране за око 2 милијарде динара услед смањења субвенција рециклерима за поновну употребу отпада, као и мање планираним интервентним средствима у случају загађивања животне средине (око 1,4 милијарде динара). Ово смањење има потенцијално негативне последице

на квалитет свакодневног живота грађана и родну равноправност.

Министарству културе и информисања смањена су средства за 14%. Како је ово министарство иначе по буџету имало врло оскудна средства (0,99% укупног буџета), ово смањење значајно је не само због могућег утицаја на раднике и раднице у култури, већ и у смислу доступности културе и културних садржаја грађанима и грађанкама током 2020. године.

Ребалансом из априла 2020. године расходи Министарства правде смањени су за 13%, и то у делу расхода за бесплатну правну помоћ и за материјалну подршку раду правосудних органа услед измењеног и отежаног функционисања судског система, као и умањење инвестиционих улагања у рехабилитацију објеката правосудних органа. Бесплатна правна помоћ је услуга која је многим грађанима и грађанкама од пресудне важности када им је потребан приступ правосудним и другим органима, а како би заштитили или остварили неко своје право.

Табела 4: По четири буџетска корисника са највећим номиналном повећањем, односно смањењем након два ребаланса

Највеће номинално повећање		Највеће номинално смањење	
Министарство привреде	+160,64 млрд.	Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања	-5,70 млрд.
Министарство финансија	+49,96 млрд.	Министарство правде	-2,76 млрд.
Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре	+39,2 млрд.	Министарство заштите животне	-2,02 млрд.
Канцеларија за управљање јавним улагањима	+12,58 млрд.	Министарство културе и информисања	-1,80 млрд.

Промене у буџету према врсти расхода

Посматрано по структури расхода, уочљиве су промене након ребаланса у буџету по којима су средства повећана на готово свим позицијама осим за следеће расходе и издатке где су била умањена: дотације и трансфери, отплата камата и пратећи трошкови задужења и социјално осигурање и социјална заштита. Највеће номинално повећање је код субвенција и код дотација за обавезно социјално осигурање.

Табела 5: Структура расхода и издатака из буџета – промене након првог и другог ребаланса

Расходи и издаци буџета	Буџет 2020. (у млрд. РСД)	Ребаланс 2020. април (у млрд. РСД)	Ребаланс 2020. новембар (у млрд. РСД)	Индекс	Структура расхода, ребаланс, април 2020, у %	Структура расхода, ребаланс, новембар 2020, у %
УКУПНИ РАСХОДИ И ИЗДАЦИ	1.334,68	1.625,82	1.774,41	109,14	100,00%	100,00%
Текући расходи	1.119,49	1.439,25	1.526,56	106,07	88,52%	86,03%
Расходи за запослене	318,58	318,91	322,42	101,10	19,62%	18,17%
Расходи за коришћење услуга и роба	138,13	128,62	135,42	105,29	7,91%	7,63%
Отплата камата и пратећи трошкови задужења	111,44	106,95	108,45	101,40	6,58%	6,11%
Субвенције	95,83	202,98	278,16	137,04	12,48%	15,68%
Донације страним владама	0,00	0,25	0,28	109,43	0,02%	0,02%
Дотације међународним организацијама	5,42	5,08	6,15	120,89	0,31%	0,35%
Трансфери осталим нивоима власти	89,01	95,32	93,83	98,44	5,86%	5,29%
Дотације организацијама за обавезно социјално осигурање	186,63	349,04	341,63	97,88	21,47%	19,25%
Остале дотације и трансфери	15,85	6,74	9,91	146,98	0,41%	0,56%
Социјално осигурање и социјална заштита	124,95	123,71	119,07	96,25	7,61%	6,71%
Остали текући расходи	33,65	101,63	111,24	109,46	6,25%	6,27%
Издаци за нефинансијску имовину	198,93	154,14	201,65	130,82	9,48%	11,36%
Издаци за отплату главнице (у циљу спровођења јавних политика)	6,70	8,80	7,80	88,64	0,54%	0,44%
Издаци за набавку финансијске имовине (у циљу спровођења јавних политика)	9,56	23,63	38,41	162,51	1,45%	2,16%

Извор: Министарство финансија

Промене у буџету у делу субвенција

На позицији субвенције дошло је до великог повећања буџета са планираних 95,83 млрд. на 278,16 млрд. Једино су субвенције за културу смањене за 22%, са 2,15 на 1,67 милијарди динара.

Табела 6: Промене у буџету Републике Србије за 2020. годину у делу субвенција

	План – Закон о буџету 2020.	Ребаланс, април 2020.	Ребаланс, новембар 2020.	Промена	%
Субвенције, УКУПНО	95,411,212,000	202.981.314,00	278.158.784,00	182.327.572,00	190%
Субвенције у привреди	13.524.000,00	109.824.000,00	145.538.573,00	132.014.573,00	976%
Субвенције у пољопривреди	40,588,753,000	41.165.130,00	46.784.627,00	5.775.874,00	14%
Субвенције за железницу	14.000.000,00	14.000.000,00	14.042.000,00	42.000,00	0.3%
Субвенције за путеве	7.900.000,00	19.900.000,00	44.600.000,00	36.700.000,00	465%
Субвенције у области туризма	1.225.000,00	3.027.500,00	3.003.500,00	1.778.500,00	145%
Субвенције за културу	2.150.000,00	1.679.625,00	1.679.625,00	-470.375	-22%
Остале субвенције	16.023.459,00	13.358.059,00	22.510.459,00	6.487.000,00	40%

Извор: Министарство финансија

Повећање субвенција највећим је делом резултат директних фискалних подстицаја за приватни сектор – субвенционисања минималне зараде за микро, мала и средња предузећа и посебне подршке за хотелијерски сектор. Такође, резултат је и повећања субвенција путарским предузећима за завршетак започетих радова на путној инфраструктури, међутим није сасвим јасно како се за неколико месеци променила првобитно планирана потреба у овој области, јер је за започињање радова неопходна техничка и планска припрема. Са друге стране, субвенције за пољопривреду повећане су за свега 14% и то након другог ребаланса, иако је током пандемије више пута наглашена штета коју су услед двомесечног застоја и ванредног стања претрпела пољопривредна газдинства, посебно мања која директно снабдевају становништво.

Иако су за културу била одвојена најнижа средства за субвенције, једино су овде извршена још додатна смањења, и то за 22% или 470 милиона динара.

Промене у буџету у делу трансфера

Трансфери осталим нивоима власти укључују: трансфере организацијама за обавезно социјално осигурање (Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање и Републички фонд за здравствено осигурање), трансфере ка општинама и градовима, трансфере за запослене у образовању у АП Војводини.

Док су средства за градове и општине повећана за 5,1 милијарду или 5,8%, трансфери организацијама за обавезно социјално осигурање повећани су за 154,95 милијарди динара или 83%. Промене у делу трансфера организацијама за обавезно социјално осигурање односе се на надокнаду ненаплаћених доприноса, набавку додатне опреме у здравству и увећање плата здравственим радницима. Трансфери за запослене у образовању на територији Аутономне Покрајине Војводине (АПВ) остали су непромењени.

Табела 7: Промене у буџету Републике Србије за 2020. годину у делу трансфера

	План – Закон о буџету 2020. (у 000 РСД)	Ребаланс, април 2020. (у 000 РСД)	Ребаланс, новембар 2020. (у 000 РСД)	Промена (у 000 РСД)	%
Трансфери осталим нивоима власти	88.706.106,00	95.320.582,00	93.831.165,92	5.125.059,92	5,8%
Трансфери општинама и градовима	33.307.366,00	33.832.366,00	34.243.466,00	936.100,00	2,8%
Трансфери за запослене у образовању на територији АПВ	36.217.213,00	36.217.213,00	36.217.213,00		0,0%
Остали трансфери	19.181.527,00	25.271.003,00	23.370.486,92	4.188.959,92	21,8%
Трансфери организацијама за обавезно социјално осигурање	186.632.075,00	349.040.867,00	341.626.626,00	154.994.551,00	83,0%

Извор: Министарство финансија

Директна подршка становништву у циљу подстицања домаће тражње налази се на позицији остали текући расходи, а подразумевала је исплату 100 евра свим пунолетним грађанима (око 72 милијарде динара) и једнократне помоћи пензионерима по 4.000 динара (укупан трошак око 7 милијарди динара).

Табела 8: Остали текући расходи у буџету Републике Србије за 2020. годину

	План – Закон о буџету 2020.	Ребаланс, април 2020.	Ребаланс, новембар 2020.	Промена	%
Остали текући расходи	34.670.150,00	101.631.162,00	111.240.839,79	76.570.689,79	221%

Извор: Министарство финансија

Коментар мере 100 евра свим пунолетним грађанима из угла родне равноправности

Имајући у виду да је исплата 100 евра као једнократне помоћи била универзална подршка свим пунолетним грађанима и грађанкама и није била циљана, тј. при њеном дефинисању нису узети у обзир различити социо-економски положај или рањивости и потребе грађана и грађанки, добила је широку критику и стручних кругова и јавности. Критика је заснована на чињеници да постоје разлике у приходима међу грађанима и грађанкама, те је процењено да је овде дошло до расипања државног новца обезбеђеног на основу кредита – на оне којима тај новац није направио разлику, а да је оним грађанима и грађанкама којима је ова помоћ заиста била значајна, било потребно и више подршке, те да су аргументи којима се Влада руководила били популистички, а не солидарни.

Из угла родне равноправности, међутим, ова мера није спорна. За то постоји неколико разлога. Први је да је ово једина мера којом су обухваћене жене које раде у неформалној економији или имају уговоре о делу, привременим и повременим пословима, односно уговоре који не представљају стално

запослење. Овом су мером обухваћене и многе жене на селу, Ромкиње и друге жене које немају сталне приходе. Дакле, ова је мера била родно сензитивна и допринела је заштити жена и мушкараца од првог шока који је у нашој земљи изазвала пандемија. Други је разлог то што већина грађана и грађанки у Републици Србији живи од прихода који не могу да амортизују шокове нити додатне трошкове. Према подацима Републичког завода за статистику (РЗС), просечна нето зарада (без пореза и доприноса) за октобар 2020. године износила је 60.109 динара. Медијална нето зарада за исти месец износила је 46.382 динара, што значи да је 50% запослених остварило зараду до овог износа¹⁹. У 2019. години, скоро свака четврта грађанка или грађанин били су у ризику од сиромаштва (стопа ризика од сиромаштва износила је 23,2%), а подаци за 2020. годину вероватно ће показати пораст овог ризика²⁰. Са друге стране, истраживање Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Србије и РЗС из 2019. године, а на основу Анкете о потрошњи домаћинства, показује да је однос 10% најбогатијих и 10% најсиромашнијих домаћинстава 1:5,6²¹. Дакле, осипања је сигурно било, али ни међу 10% најбогатијих нису сви заиста имућни у довољној мери да им додатни трошкови не представљају проблем. Такође је потребно имати на уму да и таргетирање представља трошак, а да регистри и евиденције на основу којих би довољно прецизно могли бити таргетирани најсиромашније грађанке и грађани данас у Србији не постоје. Узимањем у обзир само оних који примају неки вид социјалне помоћи, на пример, биле би изостављене многе жене и мушкарци а посебно на селу где многи због власништва над земљом не остварују социјалну помоћ. Такође за сезонске раднике и раднице та помоћ, иако једнократна и тренутна, значила је преживљавање услед немогућности да раде.

Поступак доношења одлука о смањењу и повећању буџетских позиција

Приликом припреме измена у буџету Републике Србије за 2020. годину (ребаланса буџета) Влада Републике Србије упутила је инструкцију директним буџетским корисницима којом им је препоручено да расходе смање за 20%, од чега су изузета смањења зарада и инвестиција. С тим у вези, у току припреме родне анализе, приликом контаката са Министарством културе и информисања и Министарством привреде, аналитички

тим је интересовало на који су начин министарства поступала крећући се у оквиру препорученог смањења од 20% приликом одлучивања које буџетске позиције ће бити мењане – било да су средства опредељена на њима смањивана или повећавана.

19 Доступно на: <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/trziste-rada/zarade>.

20 Потрошња такозване потрошачке јединице у најсиромашнијој десетини грађана износила је 11.161 динар месечно, у односу на 62.800 динара у најбогатијој десетини. Према подацима Народне банке Србије, 458 штедиша на рачуну чува више од по пола милиона евра.

21 Доступно на: <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/potrosnja-prihodi-i-uslovi-zivota/prihodi-i-uslovi-zivota>.

Сагледавање модела за смањење буџета из родне перспективе

Линеарно смањење је најраспрострањеније јер је најлакше спроводиво. Чини се као да је одлука „фер“ и „иста за све“, а на отпоре је најлакше одговорити. Међутим, 20% од 10 и од 1.000 није исто. Другим речима, 20% за мале буџетске кориснике значи да се током трајања буџетског смањења неће скоро ништа радити на унапређењу стања у делокругу рада, док за веће буџетске кориснике значи да ће се радити мање од онога што је предвиђено. Из угла родне равноправности, овакви резони показали су се потенцијално опасним. Када је смањење линеарно, пракса показује да родна равноправност пада у други план, добија третман приоритета нижег ранга, или престаје да буде приоритет. Ако је већ одлучено да се иде на линеарно смањење, оно може бити спроведено уз додатна упутства која се односе на заједничка правила и флексибилност буџетског корисника у дизајнирању критеријума за спровођење смањења. На пример, упркос смањењу од 20%, један од критеријума могао би бити да се не дирају, или да се чак увећају инвестиције у родну равноправност, јер је на ту потребу указала анализа потреба. Из искуства се види да, готово увек, линеарно смањење заврши у испреговораном смањењу у којем чешће аргументи политичке моћи актера, а ређе аргументи који се односе на стварне потребе, однесу превагу. Тако је, на пример, једино Министарство заштите животне средине завршило са укупним смањењем од 26% што је више од пројектованих 20% у просеку, док су друга министарства у преговорима повратила део средстава – нека више, а нека мање успешно.

Уколико буде изабран модел циљаног смањења, као један од критеријума за задржавање већег дела буџета или одобравање додатних средстава ребалансом, могао би бити постављен услов да родна равноправност буде унапређена кроз одговор на кризу. На пример, могла би бити донета одлука да посебна пажња буде обрађена на балансирану расподелу неплаћеног рада кроз различите мере у сваком од сектора. На овај начин криза постаје шанса за развој родне равноправности.

Буџетска смањења могу бити условљена променом процеса или применом одређених технологија или процедура. Иако криза није нужно добар оквир за реформу, она пружа одређене шансе у вези са променом устаљеног начина рада. Дакле, ако се креирају нове базе корисника, неопходно је да оне буду претраживе по полу и другим битним карактеристикама крајњих корисника. Такве услове није тешко поставити када за то већ постоји нормативно стратешко утемељење, а недостаје практична примена.

Родно трансформативно смањење било би руковођено критеријумом по којем би у центру пажње буџета били грађани и грађанке, и све што не доприноси на значајан начин квалитету њиховог живота у условима кризе могло би бити разматрано за смањење. Ово би значило, на пример, да би била повећана улагања у здравство, образовање, јавне услуге бриге и неге о деци, старијима и болеснима, сузбијање насиља над женама и јачање родне равноправности, а потенцијално, након анализе и консултација, смањена улагања у инфраструктурне радове који нису приоритет у датој буџетској години, или за набавку војне опреме, или за друге расходе који могу бити пребачени у наредну буџетску годину без штетних последица по грађане и грађанке.

Овде је потребно нагласити да је први од два ребаланса буџета Републике Србије за 2020. годину усвојен у априлу по убрзаној процедури. Влада Републике Србије је, уз супотпис председника Републике, донела Уредбу о измени општих прихода и примања, расхода и издатака буџета Републике Србије за 2020. годину ради отклањања штетних последица услед болести COVID-19 изазване вирусом SARS-CoV-2²².

На овај начин је омогућено хитно додатно задуживање државе и спровођење мера за помоћ привреди током пандемије, које без ребаланса нису могле бити спроведене јер нису биле планиране првобитним буџетом. Ова уредба потврђена је Законом о потврђивању уредаба које је Влада уз супотпис председника Републике донела за време ванредног стања²³.

22 Службени гласник РС, бр. 60/2020, оп. cit.

23 Службени гласник РС, бр. 62/2020, оп. cit.

Други ребаланс буџета, усвојен у новембру 2020. године, припремљен је и донет у складу са редовном процедуром дефинисаном у Закону о буџетском систему, доношењем Закона о изменама и допунама Закона о буџету Републике Србије за 2020. годину²⁴.

Што се тиче критеријума коришћених приликом наведених смањења и повећања буџетских позиција, директним буџетским корисницима није упућен заједнички документ (инструкција, препорука) са критеријумима за смањења и повећања, којим би поступак измена буџетских позиција био олакшан, односно процедурално и практично дефинисан.

Имајући у виду хитност ситуације у којој се нашао државни апарат од којег се очекивала

брза реакција, поступак утврђивања приоритета и усмеравања буџетских средстава одвијао се неформално, уз консултовање релевантних актера, према наводима интервјуисаних представника институција. На овом месту се пре свега мисли на ресорне секторе и друге организационе јединице у оквиру министарстава, које непосредно раде на спровођењу пројектних активности. Тако су у Министарству привреде прво сагледаване неутрошене позиције, с тим да преузете обавезе нису биле диране. Процес је текао неформално, поштујући пре свега потребе потенцијалних корисника, а имајући у виду могућност спровођења пројектних активности у новонасталим околностима.

Значај критеријума за увећање/смањење буџета и процедуре из угла родне равноправности

У неформалним процесима лакше се деси да не буду сагледани, па самим тим ни уважени приоритети жена и других подзаступљених група, у односу на процесе који су формализовани и интегришу родну перспективу. Зато је важно кроз формализовану и обавезујућу процедуру обезбедити свеобухватно сагледавање реалности, како кроз статистичке податке, тако и кроз додатне консултације са заинтересованим странама. Ово би значило да се поред оних најкрупнијих актера који обично имају приступ због своје бројности, економске или политичке снаге или блискости у погледима са доносиоцима одлука, укључе и представници подзаступљених група и мањинског интереса.

Такође је важно и да најзначајнији налази и препоруке анализа које су послужиле као основ за доношење одлука и израду предлога мера буду јавно доступни. Тако ће представнице и представници заинтересованих страна моћи да их допуне својим јединственим увидима, додатним подацима и предлозима. Нема идеалног начина да се буџет смањи и реалоцира. Зато је редовна комуникација са различитим деловима јавности, уз консултације са свим заинтересованим странама, важан корак у стварању одрживог и прихватљивог ребаланса током кризних ситуација како би за најрањивије групе штета била смањена у највећој мери.

Код Министарства културе и информисања, приликом одлучивања о изменама буџетских апропријација, смањења су извршена тамо где је у том тренутку било јасно да су поједини конкурси остали без могућности за реализацију (услед затварања граница и смањене/онемогућене мобилности уметника), и предвиђена средства била су преусмерена на друге активности. Оно што је изостало у Србији, а рађено је у другим земљама, јесте промишљање нових активности од стране самог МКИ како би културне

активности биле реализоване и у току пандемије. Можда је, рецимо, повећањем издвајања за индивидуално стваралаштво и уметницима који су радили од куће могла бити пружена помоћ да време застоја искористе на креативан и продуктиван начин.

²⁴ Службени гласник РС, бр. 135/2020, оп. cit.

Значај јавних конкурса из угла родне равноправности

Из искуства стеченог на основу пандемије, изникла је потреба за дефинисањем сета критеријума помоћу којих би могло бити одређено да ли се нека активности укида, одлаже, или спроводи након модификације. Иако многе активности и програми који се одвијају уживо нису могли да буду реализовани, преласком на онлајн активности и преусмеравањем средстава на програме усмерене на дисеминацију културних садржаја у условима пандемије, могла би бити створена нова вредност.

Уз то, из родне перспективе је важно и укључивање мушкараца и жена чији је допринос остао онемогућен зато што су средства за конкурсе преусмерена. Они сами су, на овај начин, остали без тржишта и без подршке иако за њиховим културним стваралаштвом постоји тражња и током пандемије. Помогло би, на пример, када би био разрађен критеријум „без могућности за реализацију“.

Једна од провера у имплементацији овог критеријума требало би да буде и какав ће утицај укидање активности имати на жене и мушкарце који раде у сектору, како би се реаговало на основу комплетних, благовремених, родно сензитивних информација. Дакле, унапређење родно одговорних података у сектору представља предуслов унапређења родно одговорног приступа у управљању кризама.

Кључни налази из родне перспективе који се односе на целокупне промене у буџету

У 2020. години Република Србија је, закључно са новембром 2020, спровела два ребаланса, што је резултирало повећањем планираних расхода са 1.334,70 на 1.728,20 милијарди динара. Приходи су смањени са 1,314.50 на 1.244,82, те је укупан дефицит или минус у каси достигао 436,85 милијарди динара. Како би спровела све планиране мера за ублажавање негативних ефеката пандемије, поред извршених ребаланса у оквиру државне касе, Република Србија је морала додатно да се задужи у износу од скоро две и по милијарде евра. Сврсисходност и ефекте задуживања није могуће проценити у овом тренутку. Више података биће доступно након подношења извештаја о учинку буџетских корисника у марту 2021. године.

Одлуке о смањењу и повећању расхода донете су без формалних критеријума, иницијално на основу циљаног линеарног смањења од 20% које није доследно спроведено, па се може закључити да су коначне одлуке током првог и другог ребаланса донете у неформалним консултацијама и преговорима Министарства финансија и појединачних буџетских корисника. Унапређењу родне равноправности више погодује формализован и транспарентан процес са јасним

критеријумима и јасно дефинисаним циљем који би требало да оствари пакет мера у целини. Препоруке у вези са унапређењем процеса који води Министарство финансија дате су у Листи за проверу елемената родно одговорне интервенције у планирању одговора на кризу.

Највеће повећање догодило се код Министарства привреде (695%), а највеће смањење код Министарства правде (13%), Министарства за заштиту животне средине (26%) и Министарства културе (14%). Осетнија повећања су забележили и Канцеларија за јавна улагања (97%), Канцеларије за информационе технологије и електронску управу (47%), Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре (40%) и Министарство енергетике и рударства (30%). Родном анализом су даље обухваћени Министарство привреде и Министарство културе, уз напомену да, из родне перспективе, није разумљив драстични рез у буџету Министарства за заштиту животне средине²⁵, а да повећање буџета Министарству одбране заслужује пажњу за додатне анализе.

Посматрано према структури расхода, повећања су на готово свим позицијама осим за: дотације и трансфере, отплате камата и пратеће трошкови

²⁵ Женске организације широм земље залажу се за зелени развој и посвећеније залагање за заштиту животне средине, загађени ваздух, воду и земљиште. У исто време, Србија се суочава са великим изазовима проузрокованим загађењем.

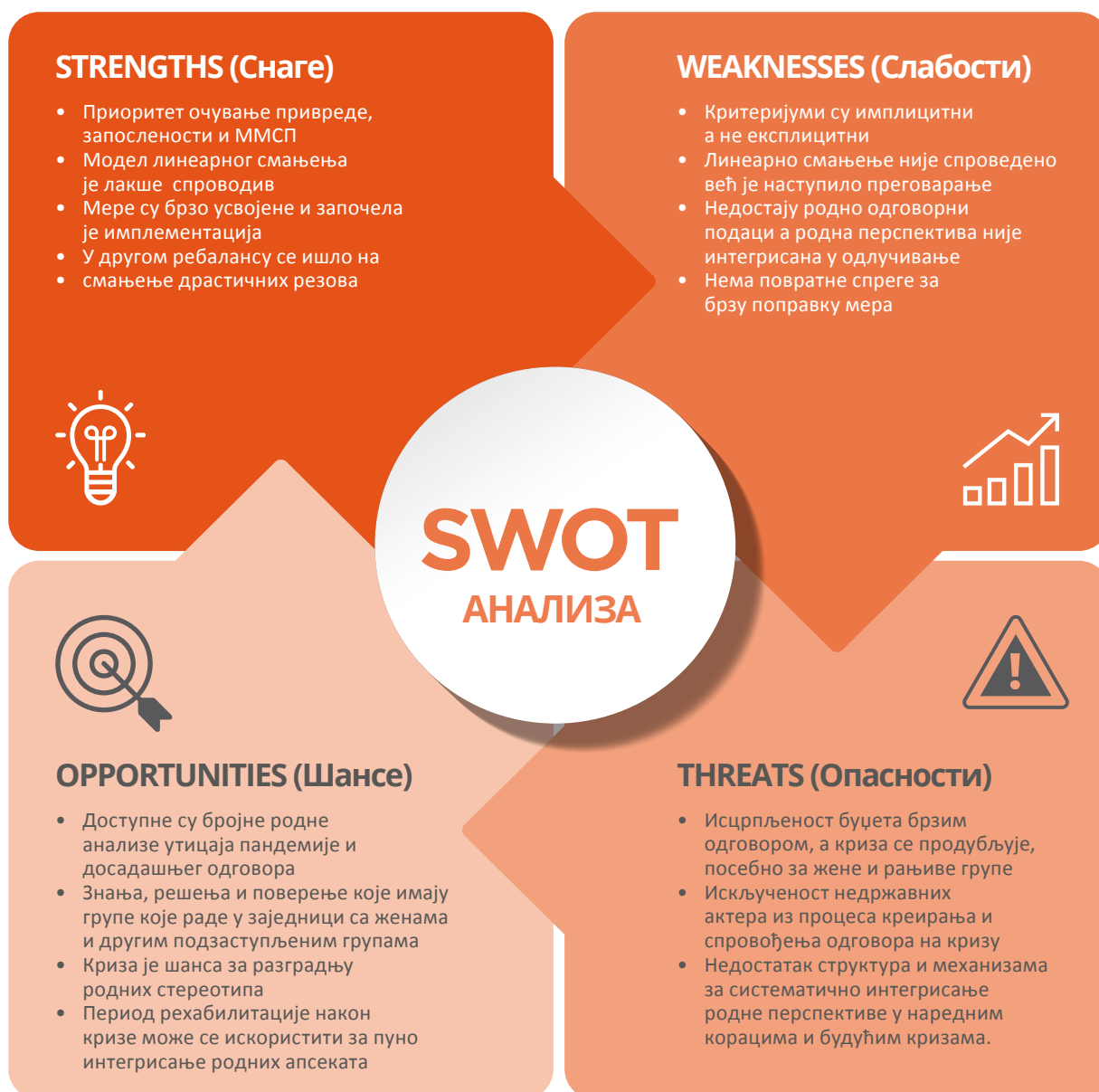
задуживања, и социјално осигурање и социјалну заштиту. Највеће номинално повећање примећује се код субвенција и код дотација за обавезно социјално осигурање. На позицији субвенције дошло је до великог повећања средстава са планираних 95,83 млрд. на 278,16 млрд. Једино су субвенције за културу смањене за 22%, са 2,15 на 1,67 милијарди динара.

У наставку ове анализе детаљније су анализирани промене код Министарства привреде које је највећи „добитник“ буџетских реалокација, и

Министарства културе и информисања које је и поред ниског учешћа расхода у укупним расходима буџета (са 0,99% на 0,6%), претрпело смањење буџета од 14%, односно 1,8 милијарде динара.

На крају овог поглавља, сажето су приказане снажне и слабе стране, шансе и опасности одабраног приступа за смањење буџета и преусмеравање средстава у одговору на кризу.

Инфографика 1: Снажне стране и слабости, шансе и опасности у одабраном моделу смањења и преусмеравања буџета из родне перспективе

РОДНА АНАЛИЗА ПРОМЕНА У
БУЏЕТУ МИНИСТАРСТВА КУЛТУРЕ
И ИНФОРМИСАЊА

The background features a complex abstract design with overlapping circles and organic shapes in shades of teal, olive green, and brown. A prominent light blue shape on the left contains a dense cluster of small blue dots, resembling a starburst or a data visualization. The overall aesthetic is modern and artistic.

Преглед промена за Министарство културе и информисања

У буџету Републике Србије за 2020. годину планирано је 0,99% средстава, односно нешто мало више од 13 милијарди динара, за Министарство културе и информисања.

Првим ребалансом који је спроведен у априлу 2020, овом министарству умањена су средства за 2,5 милијарде динара. Другим ребалансом из новембра 2020. године део средстава је враћен, па је на крају ово министарство имало укупна

умањења од 14% односно 1,8 милијарди динара. Тиме је учешће расхода МКИ у укупним расходима планираним другим ребалансом задржано на истом нивоу од 0,6% као и приликом првог ребаланса.

Промене у буџету овог буџетског корисника представљене су на Инфографику 2.

Инфографику 2: Промене у буџету Министарства културе и информисања током 2020. године

МИНИСТАРСТВО КУЛТУРЕ И ИНФОРМИСАЊА

0.99% удео МКИ
у оригиналном буџету за 2020.

Буџет МКИ:

13

МИЛИЈАРДИ
ДИНАРА

10,7

МИЛИЈАРДИ
ДИНАРА

11,5

МИЛИЈАРДИ
ДИНАРА

0,6%

након I ребаланса
(-19.43%)

након II ребаланса
(-13.57%)

коначни удео МКИ
у буџету након
II ребаланса

На нивоу ЕУ, просек за 2019. (последњи доступни подаци) је 1% буџета за културу и 0,4% за информисање.

Извор: Еуростат

Табела 9: Планирани расходи и издаци Министарства културе и информисања, укључујући и промене обухваћене ребалансима буџета из априла и новембра 2020. године

	Министарство културе и информисања	Разлика	% промена
Закон о буџету 2020.	13.286.217.000,00	/	/
Ребаланс, април 2020.	10.704.047.000,00	2.582.170.000,00	-19,43
Ребаланс, новембар 2020.	11.483.833.000,00	1.802.384.000,00	-13,57

Извор: Министарство финансија

Буџет МКИ организован је у шест програма, 38 програмских активности и пет пројеката. МКИ своју надлежност врши директним плаћањима установама културе и путем конкурса. Велики део годишњих активности односи се на припрему и расписивање конкурса и доделу средстава за пројекте у најразличитијим областима културе и

информисања. Просечна вредност финансираних пројеката опала је у четири од шест посматраних категорија, а највише у Дигитализацији културног наслеђа и савременог стваралаштва (17%). У табели 10 приказане су упоредне просечне вредности пројекта за све секторе МКИ.

Табела 10: Упоредни приказ просечне вредности пројекта у 2019. и 2020. за секторе МКИ и разлика у %

	Сектор у МКИ	2019.	2020.	Разлика у %
▼	Дигитализација културног наслеђа и савременог стваралаштва	565.217,00	470.287,00	- 17%
▼	Информисање и медији	599.562,00	564.948,00	- 6%
▲	Суфинансирани пројекти кроз индивидуалне грантове	823.529,00	1.000.000,00	+ 21%
▼	Савремено стваралаштво и креативне индустрије	512.575,00	476.199,00	- 7%
▼	Међународни односи и европске интеграције у области културе	192.308,00	184.284,00	-4%
▲	Сектор за културно наслеђе	904.491,00	1.048.458,00	16%

Извор: Министарство културе и информисања

Само су индивидуални грантови у области информисања и медија и Сектор за културно наслеђе забележили пораст у просечној вредности пројекта током 2020. године.

Према подацима МКИ, Сектора за савремено стваралаштво и креативне индустрије,²⁶ конкурсом за 2020. годину суфинансирано је 16 пројеката који доприносе родној равноправности – пре свега улози жене у друштву, а за њих је додељено укупно 4.990.000 динара. Овде није убројан пројекат који МКИ истиче као посебно важан, а који је финансиран у оквиру Конкурса за градове у фокусу. Реч је о пројекту Општине Црна Трава, под називом „Седељка чекајући печалбаре“. Овај пројекат у вредности од 3.400.000 динара конципиран је као захвалност женама које су у печалбарском крају, чекајући своје мужеве, изградиле локалну средину.

²⁶ Подаци о родно одговорним пројектима у осталим секторима нису достављени.

Нажалост, у време припреме ове родне анализе нису доступни подаци о корисницима и корисницама различитих пројеката, као ни подаци о полу подносиоца пројекта. Према буџетском календару, годишњи извештаји о учинку буџетских корисника подносе се у марту текуће године за претходну годину. Министарству културе и информисања свакако иде препорука да унапреде родну статистику, јер ови подаци по полу нису доступни ни у време подношења извештаја.

Од Републичког завода за статистику аналитички тим је, на захтев, добио делимичне податке о запослености у сектору разложене по полу. Према овим подацима, који обухватају и формалну и неформалну запосленост према Анкети о радној снази, у трећем кварталу 2020. године остварен је паритет у запослености у овом сектору. Међутим, овде су обухваћене само две делатности: стваралачке, уметничке и забавне делатности и делатност библиотека, архива, музеја и галерија.

Табела 11: Запослени у делатности културе

	Укупно	Мушко	Женско
У целој 2019. години	20.577	12.454	8.123
У трећем кварталу 2020. године	20.812	10.467	10.345

Извор: Анкета о радној снази

Напомена:

Табелом је обухваћена формална и неформална запосленост. У обзир су узете делатности:

900 Стваралачке, уметничке и забавне делатности

910 Делатност библиотека, архива, музеја и галерија

Ова класификација је доста ужа од оне коју помиње Номенклатура економских активности (NaceRev 2) која укључује књижевно издаваштво, издавање новина, издавање часописа, издавање компјутерских игара, продукцију филмских, видео и телевизијских програма, снимање звука и издавање музичких записа, припрему и емитовање ТВ програма, активности новинских агенција, архитектонске активности, специјализоване дизајнерске активности, културно образовање, креативне, уметничке и забавне активности, библиотеке, архиве, музеје и друге културне активности.²⁷

Из родне перспективе, дефиниција сектора је сувише ограничена и као резултат се губе из вида десетине хиљада мушкараца и жена који у овом сектору раде. Културне и креативне индустрије треба да укључују све делатности којима је главни циљ производња или репродукција, промоција, дистрибуција или комерцијализација добара, услуга и активности који имају културно или уметничко порекло.²⁸ Потребно је статистичке податке пратити на начин усаглашен са Номенклатуром економских активности.

Уз то, ваља напоменути и да је Европска унија у процесу даљег ширења овог сектора на начин да ће обухватити културу и креативне индустрије.²⁹ Окосницу сектора култура и креативне индустрије чине адвертајзинг, архитектура, архиве, библиотеке, културно наслеђе, књижевно издаваштво, новине и часописи, образовање у култури, дизајн (укључујући и модни дизајн) и визуелне уметности, музика, извођачке делатности и уметничко стваралаштво, радио и телевизија, софтвер и игрице, видео и филм. Постоје иницијативе да се овој групи додају и модна индустрија, као и индустрија врхунских производа.

27 Доступно на: https://ec.europa.eu/eurostat/web/nace-rev2/correspondence_tables.

28 UNESCO Оквир за статистику у култури

29 European Parliament resolution of 13 December 2016 on a coherent EU policy for cultural and creative industries (2016/2072(INI)).

У табели 12. приказани су упоредни подаци о пројектима које је по конкурсима финансирао МКИ током 2019. и 2020. Упркос смањењу средстава од 8,6% за све секторе, МКИ је расписао практично исти број конкурса за пројекте као у 2019. години (51), а заправо чак и један више (52) у 2020. До највећег смањења од 55,6% дошло је у Сектору за међународне односе и европске интеграције у области културе. Дигитализација културног наслеђа и савременог стваралаштва

такође је претрпела значајно смањење буџета за јавне конкурсе од 33,1%. Савремено стваралаштво и креативне индустрије претрпели су смањење од 27,8%. У Сектору за информисање и медије није било смањења. Значајно повећање конкурсних средстава за 85,7% забележено је код Суфинансираних пројеката кроз индивидуалне грантове. Сектор за културно наслеђе имао је више новца за мањи број пројеката.

Табела 12: Министарство културе и информисања, број одобрених пројеката по секторима у 2019. и 2020, просечна вредност одобреног пројекта и промена у укупној вредности финансираних пројеката у процентима

СЕКТОР	2019. година				2020. година				Промена у укупној вредности финансираних пројеката, %
	Број конкурса	Број подржаних пројеката	Вредност подржаних пројеката	Просечна вредност пројекта у РСД	Број конкурса	Број подржаних пројеката	Вредност подржаних пројеката	Просечна вредност пројекта у РСД	
Дигитализација културног наслеђа и савременог стваралаштва	1	92	52.000	565.217	1	74	34.801,24	470.287	-33,1
Информисање и медији	9	457	274.000	599.562	9	485	274.000	564.948	0
Суфинансирани пројекти кроз индивидуалне грантове	/	17	14.000	823.529	/	26	26.000	1.000.000	85,7
Савремено стваралаштво и креативне индустрије	17	1.282	657.120,7	512.575	16	996	474.294,2	476.199	-27,8
Филмски центар Србије	18	/	908.892,9	/	20	/	912.388,98	/	0,4
Међународни односи и европске интеграције у области културе	5	284	54.615,4	192.308	5	132	24.325,5	184.284	-55,6
Сектор за културно наслеђе (један конкурс који обухвата свих седам области)	1	355	321.804,5	906.491	1	325	340.749	1.048.458	5,9
Укупно	51	2.487	2.282.433,43	917,745	52	2.038	2.086.558,9	1.023,8	-8,6

Извор: Министарство културе и информисања

Преглед промена у буџету МКИ по програмима

У свим програмима у буџету овог министарства дошло је до смањења средстава на свим позицијама. Једино је у оквиру програма Уређење и развој система у области културе и информисања дошло до повећања, али не на постојећим позицијама, већ је током ребаланса буџета у новембру 2020. године додата посебна апропријација као мера за ублажавање последица пандемије.

Табела 13: Преглед промена у буџету Министарства културе и информисања за 2020. годину, по програмим

	Програмска структура	Закон о буџету 2020.	Промена, први ребаланс, април	Промена, други ребаланс, новембар	Промена	%
↗	Уређење и развој система у области културе и информисања	426.970.000,00	356.072.000,00	594.051.000,00	167.081.000,00	39%
↘	Унапређење система заштите културног наслеђа	1.080.852.000,00	838.545.000,00	861.984.000,00	(218.868.000,00)	-20%
↘	Јачање културне продукције и уметничког стваралаштва	589.200.000,00	435.800.000,00	438.100.000,00	(151.100.000,00)	-26%
↘	Систем јавног информисања	3.402.819.000,00	2.702.855.000,00	2.789.355.000,00	(613.464.000,00)	-18%
↘	Међународна културна сарадња	675.076.000,00	388.910.000,00	386.686.000,00	(288.390.000,00)	-43%
↘	Признања за допринос култури	224.000.000,00	195.000.000,00	208.429.000,00	(15.571.000,00)	-7%
↘	Унапређење система заштите културног наслеђа	3.897.859.000,00	3.152.295.000,00	3.256.503.000,00	(641.356.000,00)	-16%
↘	Јачање културне продукције и уметничког стваралаштва	2.935.543.000,00	2.582.671.000,00	2.897.026.000,00	(38.517.000,00)	-1%
↘	Систем јавног информисања	53.898.000,00	51.899.000,00	51.699.000,00	(2.199.000,00)	-4%
	УКУПНО	13.286.217.000,00	10.704.047.000,00	11.483.833.000,00	-1.802.384.000,00	-14%

Извор: Министарство финансија

Посматрано по програмима у структури буџета МКИ, највеће смањење средстава, од 43% или 288 милиона динара, забележено је у оквиру програма Међународна културна сарадња, као и у оквиру програма Јачање културне продукције и уметничког стваралаштва за 26%, односно 151 милион динара.

Програм Јачање културне продукције и уметничког стваралаштва изузетно је значајан зато што се у оквиру тог програма реализује финансирање и суфинансирање пројеката у свим уметничким областима, и то на следећи начин:

- финансирање и суфинансирање пројеката у свим уметничким областима – музичка уметност, драмска, плесна, визуелне уметности, књижевност, филмска уметност и др., те кроз културне активности осетљивих група / националних мањина, особа са инвалидитетом, деце, младих и сл. Средства се распоређују путем јавног конкурса и бесповратна су, а право учешћа имају сви субјекти у култури: установе културе, организације цивилног друштва и појединци;
- финансирање и суфинансирање рада и програмских активности установа културе чији је оснивач Република Србија у области музичке уметности, сценских уметности – драма, опера, уметничка игра и традиционално народно стваралаштво; филмске уметности и аудио-визуелног стваралаштва, те кроз научно-истраживачке програме у култури и уметности.

Из овог увида проистиче хипотеза да је овим умањењем значајан број радника и радница у култури остао ускраћен за једини извор прихода. Међутим, не може се говорити о тачном броју или уделу жена јер ови подаци нису доступни за културне раднике/це, па је хипотезу немогуће потврдити без додатног истраживања.

У јуну, Влада је почела са доделом бесповратне финансијске помоћи у висини од 30.000 РСД месечно и трајању од три месеца (укупно 90.000 РСД) лицима која имају статус самосталних уметника (2.353 лица имају овај статус, али није доступна подела по полу). Ова мера је закаснила у односу на све друге мере које су усмерене на запослене у сектору малих и средњих предузећа и предузетништва (МСПП), а који су ову помоћ почели да добијају још у мају, прво за три месеца, а онда још за додатна два (укупно пет месеци), док су самостални уметници били подржани само три месеца.

Умањење средстава забележено је и у оквиру свих осталих програма у структури буџета Министарства које се кретало у границама око 20%, у складу са захтевом Владе за смањење расхода за 20% (осим зарада и инвестиција). Није сасвим јасна логика којом се до оваквог решења дошло. Наиме, очување радних места у култури требало би да буде подједнако важно као и очување радних места и/или примања у државној управи, локалним самоуправама, у великим предузећима и у малим и средњим предузећима (МСП) у другим секторима.

Преглед промена у буџету МКИ по програмским активностима

Билатерална сарадња и међународна културна размена

Посматрано на нивоу програмских активности, највеће умањење средстава од 54%, односно 68 милиона динара, регистровано је на позицији Билатерална сарадња и међународна културна размена. Ово је делимично разумљиво, као последица смањења броја међународних културних

манифестација и мобилности уметника услед пандемије корона вируса. Значајно умањење расхода забележено је и у оквиру програмске активности Европске интеграције и сарадња са међународним организацијама (52%, односно 52 милиона динара).

Табела 14: Преглед промена на програму Међународна културна сарадња

	Програмска структура / програмске активности	Закон о буџету 2020.	Промена, први ребаланс, април	Промена, други ребаланс, новембар	Промена	%
▼	Међународна културна сарадња	675.076.000,00	388.910.000,00	386.686.000,00	(288.390.000,00)	-43%
▼	Европске интеграције и сарадња са међународним организацијама	98.400.000,00	46.800.000,00	46.018.000,00	(52.382.000,00)	-53%
▼	Билатерална сарадња и међународна културна размена	117.900.000,00	54.100.000,00	49.668.000,00	(68.232.000,00)	-58%
▼	Нови Сад 2021. – Европска престоница културе	252.276.000,00	152.276.000,00	152.276.000,00	(100.000.000,00)	-40%
▼	Нови Сад Омладинска престоница Европе 2019. – ОПЕНС 2019.	145.000.000,00	75.000.000,00	75.000.000,00	(70.000.000,00)	-48%
▲	ИРА Подршка за учешће у програмима ЕУ	61.500.000,00	60.734.000,00	63.724.000,00	2.224.000,00	4%

Извор: Министарство финансија

Уређење и развој система у области културе и информисања

У оквиру програма Уређење и развој система у области културе и информисања смањења су на свакој позицији, односно свим програмским активностима које су планиране буџетом за 2020. Повећање које се појављује настаје услед средстава која су опредељена другим ребалансом за спровођење мера превенције и ублажавања последица насталих услед болести КОВИД-19 у износу од 250 милиона динара. Међутим, из постојеће структуре буџета Министарства не може се прецизније закључити која је конкретна намена ових средстава и на који начин ће она бити утрошена. Једно од питања упућених МКИ било је за које намене ће бити коришћена средства алоцирана на апропријацији Превенција и ублажавање последица насталих услед болести

COVID-19 изазване вирусом SARS-CoV-2, међутим, до закључења припреме ове анализе нисмо добили одговор. Једна од могућности је да су та средства заправо додељена као претходно помињана бесповратна помоћ од 90.000 динара самосталним уметницима.

За подршку унапређењу капацитета културног сектора на локалном нивоу средства су смањена за 34% или 51 милион динара, а како су улагања у културу на локалном нивоу иначе минимална, свако додатно умањење утиче на локалне организације културе, које по правилу имају средства за основно функционисање, али не и за било какве програме и активности.

Табела 15: Преглед промена на програму Уређење и развој система у области културе и информисања

	Програмска структура	Закон о буџету 2020.	Промена, први ребаланс, април	Промена, други ребаланс, новембар	Промена	%
↗	Уређење и развој система у области културе и информисања	426.970.000,00	356.072.000,00	594.051.000,00	167.081.000,00	39%
↘	Уређење и надзор система у области културе	70.427.000,00	68.427.000,00	66.302.000,00	(4.125.000,00)	-6%
↘	Развој система у области јавног информисања и надзор над спровођењем закона	29.076.000,00	22.077.000,00	20.357.000,00	(8.719.000,00)	-30%
↘	Администрација и управљање	131.767.000,00	119.868.000,00	113.213.000,00	(18.554.000,00)	-14%
↘	Послови поверени репрезентативним удружењима у култури	45.700.000,00	45.700.000,00	45.000.000,00	(700.000,00)	-2%
↘	Подршка унапређењу капацитета културног сектора на локалном нивоу	150.000.000,00	100.000.000,00	99.000.000,00	(51.000.000,00)	-34%
↗	Превенција и ублажавање последица насталих услед болести COVID-19 изазване вирусом SARS-CoV-2	0,00	0,00	250.179.000,00	250.179.000,00	100%

Извор: Министарство финансија

Унапређење система заштите културног наслеђа

У програму Унапређење система заштите културног наслеђа највеће смањење је на позицији Подршка истраживању, заштита и очување непокретног културног наслеђа, и то за 186 милиона динара. Смањена су и средства на позицији Подршка развоју библиотечко-информационе делатности и библиотечко-информационе делатности Савеза слепих Србије, што ће имати негативан утицај на особе са инвалидитетом, којима су и иначе информације недовољно приступачне. Из родне перспективе, ово смањење има потенцијално негативан утицај.

Табела 16: Преглед промена на програму Унапређење система заштите културног наслеђа

	Програмска структура	Закон о буџету 2020.	Промена, први ребаланс, април	Промена, други ребаланс, новембар	Промена	%
▼	Унапређење система заштите културног наслеђа	1.080.852.000,00	838.545.000,00	861.984.000,00	(218.868.000,00)	-20%
▼	Подршка истраживању, заштити и очувању непокретног културног наслеђа	623.000.000,00	440.600.000,00	437.785.000,00	(185.215.000,00)	-30%
▼	Обнова и заштита манастира Хиландар	80.000.000,00	60.000.000,00	60.000.000,00	(20.000.000,00)	-25%
▲	Одржавање дворског комплекса на Дедињу	62.000.000,00	54.000.000,00	78.000.000,00	16.000.000,00	26%
▼	Подршка раду Матице српске	51.000.000,00	37.900.000,00	37.900.000,00	(13.100.000,00)	-26%
▼	Дигитализација културног наслеђа	62.030.000,00	44.222.000,00	45.089.000,00	(16.941.000,00)	-27%
▲	Подршка истраживању, заштити и очувању нематеријалног и покретног културног наслеђа	146.822.000,00	146.822.000,00	148.721.000,00	1.899.000,00	1%
▼	Подршка развоју библиотечно-информационе делатности и библиотечно-информационе делатности Савеза слепих Србије	55.000.000,00	55.000.000,00	54.488.000,00	(512.000,00)	-1%
▼	Подршка раду завода за заштиту споменика културе и историјских архива	1.000.000,00	1.000,00	1.000,00	(999.000,00)	-100%

Извор: Министарство финансија

Јачање културне продукције и уметничког стваралаштва

У програму Јачање културне продукције и уметничког стваралаштва смањење је у износу од 151 милиона динара или 26% и регистрована су смањења на свим позицијама из програма. На први поглед, није сасвим јасно зашто су умањена средства књижевном стваралаштву

када пандемија није нужно спречила активности у овој области, пошто то није активност фестивалског типа која је морала да буде отказана. На ово питање из Министарства културе и информисања добили смо одговор да је умањење буџета до којег је дошло након ребаланса различито

утицало на износе по конкурсним областима³⁰. Тако је, рецимо, Конкурс за финансирање вршења поверених послова репрезентативних удружења у култури у 2020. години у потпуности реализован пре ребаланса, те није умањиван расположиви износ, док су поједини конкурси остали без могућности за реализацију – као што је то случај са Конкурсом за суфинансирање организације и реализације годишњег програма представљања српске књижевности и издаваштва на међународним сајмовима књига у 2020. години – па су већ резервисана средства могла бити враћена у буџет на даље располагање. Ипак, и у овим случајевима било би важно да се препозна значај континуитета културних активности променом начина обављања делатности – на пример онлајн. Ово важи и за музичко стваралаштво, филмску уметност, визуелну уметност и мултимедије.

Приметно је такође да су и у овом програму средства смањена на позицији Подршка културној делатности друштвено осетљивих група за 7%, иако ово није у складу са информацијама које су добијене током разговора са представницима МКИ. Наиме, наведено је да у области културних делатности друштвено осетљивих група конкурсни буџет није мењан. Из перспективе родне равноправности и људских права је важан критеријум који би требало да важи у случају ребаланса током криза, да се не смеју смањивати средства за подршку групама које су у ризику од изложености вишеструкој дискриминацији. Као и у претходном случају, културне активности могле су бити настављене променом начина обављања делатности преласком на онлајн, и било је потребно да се ово узме у обзир.

Табела 17: Преглед промена на програму Јачање културне продукције и уметничког стваралаштва

	Програмска структура	Закон о буџету 2020.	Промена, први ребаланс, април	Промена, други ребаланс, новембар	Промена	%
▼	Јачање културне продукције и уметничког стваралаштва	589.200.000,00	435.800.000,00	438.100.000,00	(151.100.000,00)	-26%
▼	Подршка развоју визуелне уметности и мултимедија	85.000.000,00	58.100.000,00	57.680.000,00	(27.320.000,00)	-32%
▼	Подршка филмској уметности и осталом аудиовизуелном стваралаштву	88.000.000,00	64.000.000,00	65.284.000,00	(22.716.000,00)	-26%
▼	Подршка развоју књижевног стваралаштва и издаваштва	170.000.000,00	131.500.000,00	131.760.000,00	(38.240.000,00)	-22%
▼	Подршка развоју музичког стваралаштва	72.000.000,00	50.000.000,00	50.236.000,00	(21.764.000,00)	-30%
▼	Подршка културној делатности друштвено осетљивих група	46.000.000,00	43.000.000,00	42.670.000,00	(3.330.000,00)	-7%
▲	Дигитализација савременог стваралаштва	8.000.000,00	8.000.000,00	8.240.000,00	240.000,00	3%

³⁰ Информација добијена током састанка са представницима Министарства културе, одржаног 19. новембра 2020. године

✚	Подршка јачању савременог стваралаштва Срба у иностранству	12.200.000,00	9.200.000,00	9.200.000,00	(3.000.000,00)	-25%
✚	Подршка развоју уметничке игре	36.000.000,00	21.000.000,00	21.000.000,00	(15.000.000,00)	-42%
✚	Подршка јачању позоришне уметности	72.000.000,00	51.000.000,00	52.030.000,00	(19.970.000,00)	-28%

Извор: Министарство финансија

Што се тиче конкурса и пројеката финансираних на основу конкурса, МКИ наводи: „Када посматрамо број конкурса, не види се значајнији утицај кризне године, јер је од планираних 18 спроведено њих 17. Ипак, број пројеката који је могао бити подржан у измењеним околностима био је смањен.“ Тачан број пројеката који је спроведен, односно који није спроведен, у тренутку ове анализе није познат пошто година још није завршена, а подаци ће бити познати у марту 2021. када буџетски корисници сачине извештаје о учинку.

динара, од чега су највећа смањења забележена у оквиру програмских активности Пројектно финансирање јавних медијских сервиса (55%, 27,5 милиона динара) и Финансирање основне делатности јавних медијских сервиса, односно умањење расхода намењених за финансирање активности Радио-телевизије Србије и Радио-телевизије Војводине (19%, 582 милиона динара). У време када је грађанима било неопходно пружити додатне информације, није сасвим јасно како је процењено да су овде потребна смањења.

Систем јавног информисања

У оквиру програма Систем јавног информисања средства су смањена за 18%, односно 614 милиона

Табела 18: Преглед промена на програму Систем јавног информисања

	Програмска структура	Закон о буџету 2020.	Промена, први ребаланс, април	Промена, други ребаланс, новембар	Промена	%
✚	Систем јавног информисања	3.402.819.000,00	2.702.855.000,00	2.789.355.000,00	(613.464.000,00)	-18%
✚	Подршка остваривању јавног интереса у области информисања	208.200.000,00	208.200.000,00	207.185.000,00	(1.015.000,00)	-0,5%
✚	Подршка информисању грађана на територији АП Косово и Метохија на српском језику	9.280.000,00	9.280.000,00	9.295.000,00	15.000,00	0,2%

▶	Подршка информисању припадника српског народа у земљама региона на српском језику	21.320.000,00	21.320.000,00	21.320.000,00	0,00	0,0%
▶	Подршка информисању националних мањина на сопственом језику	40.559.000,00	40.559.000,00	40.559.000,00	0,00	0,0%
▶	Подршка информисању особа са инвалидитетом	13.460.000,00	13.460.000,00	13.460.000,00	0,00	0,0%
▼	Финансирање основне делатности јавних медијских сервиса	3.050.000.000,00	2.378.036.000,00	2.468.036.000,00	(581.964.000,00)	-19,1%
▼	Пројектно финансирање јавних медијских сервиса	50.000.000,00	25.000.000,00	22.500.000,00	(27.500.000,00)	-55%
▼	Међународна сарадња у области информисања	10.000.000,00	7.000.000,00	7.000.000,00	(3.000.000,00)	-30%

Извор: Министарство финансија

Дигитализација у области културе

Смањење средстава одређених за реализацију програмских активности установа културе највеће је у оквиру програмске активности Дигитализација у области савременог стваралаштва (83% односно 1,6 милиона динара), што у збиру са умањењем расхода на програмској активности Дигитализација културног наслеђа са које се реализују конкурси у надлежности МКИ чини укупно 19,4 милиона динара мање за пројекте у области дигитализације.

Ово умањење утицало је на драстично смањење јавних конкурса и финансирање рада установа у области културе, као и пројеката који се односе на процес дигитализације савременог стваралаштва и културних индустрија Републике Србије и јачање инфраструктурних капацитета установа.

С друге стране, у време када се показало да је дигитализација кључ приступа и начин да се превазиђу изазови које је пандемија донела, било би примереније да је дошло до повећања инвестиција.

Унапређење система заштите културног наслеђа

У оквиру априлског ребаланса у потпуности су укинута средства намењена за реконструкцију и доградњу Музеја наивне и маргиналне уметности у Јагодини и за истраживање, заштиту и презентацију археолошког налазишта Бело брдо у Винчи. Део средстава од 94 милиона враћен је новембарским ребалансом, тако да су укупна умањења износила 156,9 милиона динара или 63%.

Табела 19: Преглед смањења на програму Унапређење система заштите културног наслеђа

	Програмска структура	Закон о буџету 2020.	Промена, први ребаланс, април	Промена, други ребаланс, новембар	Промена	%
▼	Унапређење система заштите културног наслеђа	3.897.859.000,00	3.152.295.000,00	3.256.503.000,00	(641.356.000,00)	-16%
▼	Подршка раду установа у области заштите и очувања културног наслеђа	3.512.146.000,00	3.091.325.000,00	3.103.700.000,00	(408.446.000,00)	-12%
▼	Дигитализација у области заштите и очувања културног наслеђа	94.810.000,00	60.970.000,00	58.803.000,00	(36.007.000,00)	-38%
▼	Реконструкција и доградња Музеја наивне и маргиналне уметности у Јагодини	250.903.000,00	0,00	94.000.000,00	(156.903.000,00)	-63%
▼	Истраживање, заштита и презентација археолошког налазишта Бело брдо у Винчи	40.000.000,00	0,00	0,00	(40.000.000,00)	-100%

Извор: Министарство финансија

Закључци у вези са променама у буџету Министарства културе и информисања

Родне неједнакости изражене су у Србији – оне су описане и доказане у бројним друштвеним истраживањима. Од 2016. године³¹ прати их Индекс родне равноправности.³² Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена у члану 5. наводи:³³

Државе чланице предузимају све подесне мере: (а) ради измене друштвених и културних обичаја у погледу понашања мушкараца и жена да би се отклониле предрасуде, као и уобичајена и свака друга пракса заснована на схватању о инфериорности или супериорности једног или другог пола или традиционалној улози мушкараца, односно жена; (б) да породично васпитање обухвати и правилно схватање материнства као друштвене функције и признање заједничке одговорности мушкараца и жена у подизању и развоју деце, подразумевајући да се у свим случајевима мора, пре свега, водити рачуна о интересима детета.

31 На основу података за 2014. годину.

32 Доступно на: <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sr/akademski-kutak/publikacije/indeks-rodne-ravnopravnosti-za-republiku-srbiji-2018>.

33 Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена. Доступно на: http://www.zenskavlada.org.rs/downloads/konvencija_diskriminacija.pdf.

Министарство културе и информисања обавља послове државне управе који се односе на:³⁴

- развој и унапређење културе и уметничког стваралаштва;
- праћење и истраживање у области културе;
- обезбеђивања материјалне основе за делатности културе;
- развој и унапређење књижевног, преводилачког, музичког и сценског стваралаштва, ликовних и примењених уметности и дизајна;
- филмског стваралаштва и стваралаштва у области других аудио-визуелних медија;
- заштиту непокретног, покретног и нематеријалног културног наслеђа;
- библиотечку, издавачку, кинематографску и музичко-сценску делатност;
- задужбине и фондације;
- систем јавног информисања;
- праћење спровођења закона у области јавног информисања;
- праћење рада јавних предузећа и установа у области јавног информисања;
- праћење делатности страних информативних установа, страних средстава јавног информисања, дописништава и дописника у Републици Србији;
- информисање националних мањина;
- регистрацију страних информативних установа и пружање помоћи у раду страним новинарима и дописницима;
- сарадњу у области заштите културне баштине, културног стваралаштва и информисања на језику и писму припадника српског народа у региону;
- оснивање и развој културно-информативних центара у иностранству;
- стварање услова за приступ и реализацију пројеката који се финансирају из средстава претприступних фондова Европске уније, донација и других облика развојне помоћи из надлежности тог министарства; учешће у регионалним пројектима;
- као и друге послове одређене законом.

Ови послови представљају кичму суштинске родне равноправности у друштву, која се разликује од формалне родне равноправности која данас постоји у законима, али није увек доследно присутна у пракси. У контексту дугорочних структурних родних неједнакости посматрани су и утицаји пандемије и Владине мере као одговор на њих кроз сектор културе и информисања.

На основу података закључено је да је у овом сектору усвојена и спроведена само једна мера која је обухватила свега 2.353 самосталних уметника и уметница, а њихова расподела по полу није доступна. Они су примили бесповратну финансијску помоћ у укупном износу од 211.770.000 РСД. Ова је мера реализована касније у односу на сличну меру усмерену на запослене у МСПП сектору. Такође, износ помоћи у култури обухватио је два месеца мање него у МСПП сектору. Дакле, може се закључити да је положај самосталних уметника и уметница неповољнији у односу на стално запослене у државној управи као и на запослене у приватном сектору.

Без подршке остали су такође и жене и мушкарци који раде у култури у другим статусима, осим стално запослених. Изостанак шире подршке радницима и радницама у култури може се приписати и оквиру делатности које у овај сектор улазе, а које нису усаглашене са Номенклатуром економских активности.

У свакодневном животу жена и мушкараца који раде у култури, или су корисници и кориснице културних садржаја, посетиоци културно уметничких догађаја или поштоваоци културних дела, постоје изражени родни обрасци. Они укључују различиту поделу ризика, одговорности и оптерећења у јавној и приватној сфери. Самим тим, постоје и родно условљене разлике које утичу и на то какав је утицај криза изазвана пандемијом имала на квалитет њиховог свакодневног живота. Међутим, све ово није могуће сагледати на основу доступних статистичких података у овом сектору.³⁵

С тим у вези потребно је уложити додатне напоре на праћењу стварних и потенцијалних утицаја промена у буџету сектора културе на

34 Доступно на: <https://www.kultura.gov.rs/tekst/54/o-nama.php>.

35 Истраживање *Consequences of COVID-19 on women's and men's economic empowerment*, UNFPA, UN Women, јул 2020.

жене и на мушкарце, и то са два аспекта: (а) са аспекта приступа грађана и грађанки културним садржајима, али и са економског становишта, тачније, (б) могућности за раднице и раднике у култури да обављају делатност и обезбеђују своје изворе прихода и егзистенцију у кризним ситуацијама, каква је пандемија КОВИД-19.

Након првог ребаланса, култура и информисање били су најближи пројектованом линеарном смањењу од 20%, док га је заштита животне околине након оба ребаланса премашила за 6%.³⁶ Иако је Република Србија доста испод ЕУ просека када су у питању издвајање за културу и информисање, ипак је усвојен буџет у којем је учешће културе и информисања износило 0,99%, да би било смањено на 0,6%.³⁷ Није било формалних консултација са институционалним нити ванинституционалним заинтересованим странама у вези са пројектованим смањењима или новим потребама и приоритетима који су се појавили током кризе. Иако субвенције у буџету генерално нису смањиване, једино су субвенције за културу смањене за 22%.³⁸

Подаци о запосленима у сектору нису свеобухватни и нису у складу са Номенклатуром економских активности.³⁹ Запосленост у посматраном сектору је женска запосленост јер око 2/3 запослених у институцијама чине жене. Иако су жене бројније и међу запосленима у јавним установама културе, оне нису адекватно заступљене на руководећим положајима. Тако у 34 установе чији је оснивач Република Србија има 14 жена на руководећем положају.⁴⁰

Зараде у овом сектору и иначе су ниже од републичког просека, а због кризе додатно су смањене, осим за запослене у јавним установама. Велики број жена ствара у неформалном статусу, без редовних прихода, у покушајима да за свој рад нађе подршку на тржишту или на јавним конкурсима. Флексибилне форме рада, често „на црно“, као допунски рад ноћу или викендима, уз друге послове, или без другог извора прихода, у великом стресу и ризику, посебно у визуелним уметностима и књижевности – представљају реалност жена у култури. Тај модел одликују неформални рад, препуштеност самопромоцији и самосталном умрежавању на основу познанства и велика конкуренција.⁴¹ У условима пандемије, то значи да су послови и ангажмани отказани и да се самостално и без подршке инвестира (време, финансијски ресурси) у прелазак на онлајн форме рада, осмишљавање садржаја и уклапање у техничке и епидемиолошке могућности. Подршка при преласку на онлајн начин рада сигурно би била добродошла великом броју културних радника/ца.

Дакле, неизоставно, смањења у овом сектору, који је један од сектора најпогођенијих овом кризом, неповољно су утицала на родну равноправност у друштву и на положај жена у сектору. Без података разврстаних по полу није могуће квантификовати овај утицај. Зато је неопходно, пре неке будуће кризе, унапредити родну статистику сектора.

36 Видети Табелу 2: Промене на основу ребаланса у планираним расходима – изабрани буџетски корисници.

37 Према Еуростату, ЕУ просек је 1% за културу и 0,4% за информисање.

38 Са 2,15 на 1,67 милијарди динара, односно 470 милиона динара.

39 NACERev 2.

40 Постоји укупно 36 оваквих установа, али за две подаци нису били јавно доступни. Списак сагледаних институција налази се у Анексу 3.

41 На пример, организација путовања и гостовања често је у полуприватној режији како би били смањени трошкови и повећане шансе за остварење плана.

Добар пример из родне перспективе: Културни центар Београда

Иако се не финансира из буџета на националном нивоу, већ из градског буџета, Културни центар Београда (КЦБ) представља користан илустративни пример усмеравања пажње на нову ситуацију. Буџет ове институције током пандемије знатно је смањен, међутим програми су настављени онлајн захваљујући иницијативи запослених али и подршци уметничке директорке која је организовала обуку за дигитално представљање културних производа. Ова обука допринела је развоју вештина и знања запослених, већином жена, али и квалитету понуде КЦБ током пандемије. Организована су интерно четири двочасовна предавања са темом „Могућности и коришћење дигиталних формата“. Предавачи су били млади људи, пријатељи куће, веома вољни да своја знања поделе са запосленима у КЦБ. Овакав пример брзе реакције резултирао је квалитетним видео-садржајима на Јутјуб каналу, разговорима са уметницима и уметницама на саунд клауду (soundcloud) у аудио-варијанти и унапређеном коришћењу друштвених мрежа Фејсбук и Инстаграм.

Смањење буџета Министарства културе и информисања није утицало на број конкурса, али јесте допринело смањењу већ ниских просечних вредности одобрених пројеката у већини посматраних сектора, као и смањењу њиховог броја за 19%.⁴² Последично, смањењем су директно погођени културни радници и раднице, а посредно и грађани и грађанке који су крајњи корисници ове подршке културе. Подаци о појединачним конкурсима, полу подносиоца, корисницима пројекта и темама нису били доступни аналитичком тиму, али је и на основу ових параметара могућа анализа утицаја.

Институције културе могле би да помогну самосталним уметницама/цима и културним радницама/цима током криза да се умреже и организују различите платформе за промоцију својих дела, како би имали више шансе да добију посао када криза прође, ако не и пре њеног завршетка.

Смањење расхода у области културе даље је утицало на умањење средстава намењених локалним установама културе, па су самим тим културни садржаји постали мање приступачни грађанкама и грађанима. Најредовнији посетиоци културних догађаја су такође жене.⁴³

Са друге стране, на глобалном нивоу пандемија је показала да се културни садржаји могу брзо, квалитетно и приступачно учинити бесплатно доступним за најширу публику и да је потенцијал виртуелних садржаја био недовољно искоришћен. Ово се често наводи као једна од позитивних последица пандемије која ће оставити снажан траг и у будућности. Ови садржаји представљају и непроцењиви допринос културе у пружању помоћи женама и мушкарцима, девојчицама и дечама у кризама. На ову чињеницу указао је и UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу), а препознале су је и владе широм света.⁴⁴ У Србији је ова врста институционалног препознавања изостала, иако је било појединачних покушаја у добром правцу да се културна понуда прилагоди новонасталој ситуацији.

42 Просечна вредност одобрених пројеката креће се од 184.000 до нешто преко 1.000.000 динара. Распон одобрених пројеката није познат Аналитичком тиму.

43 Завод за проучавање културног развика, Културне потребе, навике и ставови грађана Србије, Београд, 2015.

44 Доступно на: <https://ficdc.org/en/publications/culture-in-times-of-pandemic-a-remedy-that-needs-to-be-taken-care-of/>.

Добри примери позоришта из родне перспективе

Народно позориште у Београду почело је већ 18. марта емитовање својих представа на интернету.⁴⁵ Прва на виртуелном репертоару била је „Бела кафа“ Александра Поповића, у режији Милана Нешковића. Публика и даље може да погледа различите представе на сајту Народног позоришта и на његовом Јутјуб каналу. Српско народно позориште у Новом Саду такође је своје представе учинило доступним онлајн. Позориште лутака „Пиноккио“ током ванредног стања преносило је представе путем интернета, а Театар „Вук“ је организовао извођење и читање српских народних бајки онлајн. Многи издавачи отворили су своје онлајн библиотеке како би књиге учинили приступачнијим и доступнијим за разноврсну публику. Овакво искакање из стандардног начина пословања, међутим, није сада видљиво у буџету. У буџетирању одговора на будуће кризе, могли би у сваком сектору бити активирани програмске активности или пројекти: (а) јачање приступачности и доступности културе за грађане и грађанке током трајања кризне ситуације, и (б) унапређење родне равноправности у култури кроз одговор на кризу, у оквиру којих би се могле финансирати различите активности и пројекти који би били повезани заједничким циљем (а), односно (б).

У наредним кризама потребно је доследније искористити потенцијал овог сектора за отклањање родно заснованих неравноправности, у партнерству са организацијама које носе експертизу у области родне равноправности, као што је „Фемикс – портал женског стваралаштва“.⁴⁶ Овакве организације имају специфична знања и искуства о начину коришћења популарне културе као оруђа уређења друштвених односа и преиспитивања родних улога и очекивања која имамо од мушкараца и жена.

„Дакле, са једне стране можемо посматрати масовну и популарну културу као простор слободе, субверзивни простор, нека нова отворена врата која су се десила за жене и неке друге групе које су раније, историјски гледано, биле искључене из елитне културе. Са друге стране, како масовна и популарна култура представљају рефлексију неких односа који постоје у друштву генерално, они такође обухватају и односе дискриминације, маргинализације и неке негативне друштвене тенденције: мизогинију, сексизам, патријархат, експлоатацију женског тела и профитирање на основу женског тела, стереотипа, предрасуда итд. Тако да, са једне стране, женама је дат одређени простор у масовној култури и популарној музици, који раније нису толико уживале у елитној култури, а са друге стране та масовна култура рефлектује патријархат, као и капитализам, који постоје у друштву у целини.“⁴⁷

---

45 Доступно на: <https://www.youtube.com/channel/Ucklf3JjJ41f7PIJKkFnAAA>.

46 Доступно на: <https://femix.info/>.

47 Николић, Татјана, „Фемикс – портал женског стваралаштва“, *ibid*.

Приоритети у области родне равноправности у култури

У овом делу дат је преглед неких од најважнијих родних питања у култури, ради лакшег интегрисања родне перспективе. У решавању ових питања сваки сектор МКИ, као и други институционални и ванинституционални актери, имају важну улогу. Конкурси, као основни механизам подршке ванинституционалним актерима, такође могу да буду усмерени на нека од ових питања, делом или у целини.

1. Разградња или уградња родних стереотипа. Не постоје „родно неутралне“ културне политике и мере. Према томе, културне политике и културна продукција намерно раде на разградњи родних стереотипа, или их, понекад, ненамерно, перпетуирају. Промена родних образаца и унапређење културе родне равноправности један је од стратешких циљева Националне стратегије за родну равноправност за период од 2016. до 2020⁴⁸. Недовољно добро разумевање положаја различитих група жена и мушкараца у култури, или недовољна видљивост улоге коју су жене имале у стварању културне традиције спадају међу најчесталије узроке недовољне посвећености тражењу прилика за активну и систематичну разградњу родних стереотипа. Такође је распрострањена и пракса да се, тумачењем да је проблем родно засноване неравноправности већ решен формалним изједначавањем положаја, заборавља на значај суштинске равноправности, која није остварена у пракси, чиме се пропушта прилика да се комбинацијом укључивања родне перспективе и креирања посебних мера убрза постизањеродне равноправности. Најзад, понекад се од представница и представника институција културе које управљају буџетом за конкурсе чује да је „квалитет пројекта пресудан“, а да није битно да ли су подносиоци мушкарци

или жене. Такво тумачење, које не препознаје чињеницу да је неговање културе равноправности и суочавање са родно заснованим стереотипима део квалитета, није усклађено са прокламованим јавним политикама које се односе на родну равноправност и на културу као јавно добро. Такође, према Закону о буџетском систему неопходно је да сваки буџетски корисник учини свестан и усмерен напор да кроз свој рад и конкурсе којима се подржавају други актери, разграђује негативне родне стереотипе и да јача културу родне равноправности и недискриминације.⁴⁹ Овде спада и потреба за свеобухватном, континуирано јавно доступном родном статистиком у сектору културе.

2. Учешће жена у одлучивању, на руководећим и лидерским позицијама у култури. Девојке су бројније на високим школама и факултетима скоро у свим областима.⁵⁰ Жене чине окосницу институционалног оквира у култури према њиховој бројности у сектору. За жене се шансе да крену путањом успеха која води до руководећих позиција разликују у зависности од врсте запослења, културне индустрије и институције. Оне имају бољи приступ местима одлучивања у јавним културним институцијама него у другим областима културе. Међутим, културне политике се не базирају на стварност у којој жене раде велики број сати током целог дана, а често и ноћу, како би „надокнадиле“ изостанке са тржишта рада због трудноће или подршке деци, или других неплаћених послова које обављају. На жене пада терет бриге о деци и то успорава и отежава развој њихових каријера, а током пандемије им практично онемогућава стваралачки рад.

48 Доступно на <https://www.mgsi.gov.rs/lat/dokumenti/nacionalna-strategija-za-rodnu-ravnopravnost-za-period-od-2016-do-2020-godine-sa-akcionim>

49 Закон о буџетском систему, Службени гласник РС, бр. 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013 - испр., 108/2013, 142/2014, 68/2015 - др. закон, 103/2015, 99/2016, 113/2017, 95/2018, 31/2019, 72/2019 и 149/2020, оп. cit.

50 Према подацима РЗС за 2016. годину, жене: 146.899, мушкарци: 115.190. Мушкараца је више у инжењерству, производњи и грађевинарству, као и информационом и комуникационом технологијама.

3. Приступ ресурсима и платни јаз у култури.⁵¹ На основу доступних података није могуће утврдити колики је тачно платни јаз у култури. Није познато ни колики су део буџета по конкурсима, на пример, добиле жене, а колики мушкарци из различитих подсектора културно-уметничког стваралаштва. Из међународног искуства у култури, као и домаћег искуства у другим секторима, зна се да жене имају ужи приступ јавним ресурсима и да, чак и када добију подршку, износ подршке буде нижи од оног који, у просеку, добију мушкарци. Платни јаз за Републику Србију процењен је на 8,7%⁵² 2016. године, али га је каснија поновљена процена из 2020. године подигла на распон од 11% до 16%.⁵³ Како недостају подаци о запосленима и ангажованима у култури разврстани по полу, није могуће израчунати платни јаз у култури. Међутим, зна се да на платни јаз у сектору највише утиче подзаступљеност жена на управљачким позицијама.

Овде је важно напоменути да су запослени у установама културе, где ради око 2/3 жена уз 1/3 мушкараца, заштићени посебним колективним уговором који уређује већину важних питања која се тичу рада и радних права: заснивање радног односа, измену уговорених услова рада, радно

време, одморе и одсуства, плате, накнаде плата и остала примања, престанак радног односа, безбедност и здравље запослених, као и право на штрајк и мирно решавање спорова.⁵⁴

Када је реч о родној димензији приступа ресурсима, најважније је имати на уму разлику у положају жена (и мушкараца) које су запослене у институцијама културе и оних које су у другим статусима на тржишту културних производа и креативних садржаја. Ни овде нису доступни прецизни подаци о њиховом броју, што такође представља проблем јер се невидљивим групама не пружа помоћ у кризним временима. Зато је један од приоритета да се учине редовно и јавно доступним статистика запослених у култури по полу и секторима, као и подаци о укупном броју оних жена и мушкараца који живе од свог рада на тржишту културним и креативним производима, а нису у статусу стално запослених у институцијама културе. Без података није могуће утврдити да ли постоји родно заснована сегрегација у култури.⁵⁵ Прикупљање, обрада и приказивање података по полу су обавезни по Закону о равноправности полова (Члан 40.). У пракси ова законска обавеза се не примњује у потпуности.

51 Платни јаз између жена и мушкараца представља процентуално учешће разлике између просечне зараде по часу запослених мушкараца и жена у просечној заради по часу мушкараца. Извор: Републички завод за статистику, Жене и мушкарци у Србији, Београд, 2017.

52 Ibid., доступно на: https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2018-07/%C5%BDene%20i%20mu%C5%A1karci%20u%20Srbiji_2017_0.pdf, стр. 82.

53 Доступно на: <https://www.danas.rs/ekonomija/mihajlovic-platni-jaz-izmedju-muskaraca-i-zena-u-srbiji-iznosi-u-proseku-od-11-do-16-odsto/>.

54 Посебан колективни уговор за установе културе чији је оснивач Република Србија, аутономна покрајина и јединица локалне самоуправе, Службени гласник РС, бр. 106/2018 и 144/2020.

55 „Сегрегација“ посла према полу у културним индустријама истражена је у другим контекстима. На пример, велико је присуство жена у маркетингу и односима с јавношћу; велики број жена учествује у координацији производње и сличним пословима; мушкарци доминирају у престижнијим креативним улогама и у техничким пословима. Стереотипи или превладавајући дискурси, који се тичу дистинктивних својстава жена и мушкараца, који утичу на такву сегрегацију, укључују: да су жене више брижне, подржавају и негују; да су жене бољи комуникатори; да су жене „боље организоване“; и да су мушкарци креативнији јер су мање везани за правила. Извор: David Hesmondhalgh and Sarah Baker, Sex, gender and work segregation in the cultural industries, *The Sociological Review*, 2015 May; 63 (Suppl 1): 23–36.

4. Приступ уметничком тржишту и тржишту културних производа и креативних садржаја. Ово тржиште је мало и састоји се од установа културе и предузетничких културно-уметничких иницијатива. Неформални контакти и односи имају велики значај у приватним продукцијама, док јавни конкурси представљају шансу за продор на тржиште за оне који испуњавају формалне услове конкурса. Као и у свим секторима, и у култури је важно имати у виду чињеницу да жене носе терет неплаћеног рада у кући. Приказан финансијским параметрима, овај рад би, када би био плаћен, женама доносио у просеку 6.560 евра годишње, односно 546 евра месечно, док би мушкарци зарађивали 5.220 евра нето годишње, односно 435 евра месечно.⁵⁶ Дакле, поред посла који обављају, жене имају тај додатни терет нефер расподеле. Република Србија је на себе преузела обавезу да ову родно засновану неправноправност реши интервенцијама у свим секторима, укључујући и културу. С обзиром на радне праксе у култури, уметности и креативним индустријама, важно је да се доносиоци одлука позабаве статусом жена које раде у сектору, а који карактерише вишеструко укрштање отежавајућих фактора као што су неформални начин рада, значај умрежавања, само-промоција, пројектно финансирање и нестабилни послови и високо конкуритивна природа односа, уз уврежене родне стереотипе. Посебну пажњу требало би обратити на положај самохраних мајки у култури, као и заједница у којима су оба родитеља без сталних прихода, мајки мале деце које се после породилског одсуства враћају на тржиште рада а немају стални посао, жена са инвалидитетом и жена које се баве културним радом у малим срединама, где је и тржиште мање, и жена у старосном добу 45+ које нису редовно уплаћивале стаж, а немају редовне приходе.

5. Сексуално узнемиравање жена које раде у култури. Као и у другим деловима друштва и у сектору културе је ова појава „испод површине“ и невидљива. Она настаје због родно

заснованих односа моћи, високо конкуритивне средине, патријархалног културног модела који опстаје паралелно са моделом формалне равноправности, као и значаја који у овом сектору имају неформалне мреже и односи. О овом питању сазнајемо посредно, преко упоредних међународних студија, јер код нас таква истраживања нису још рађена.⁵⁷ Зато је важно да се активно преиспитује реалност рада, стварања, приступа и препрека за жене и мушкарце који раде у различитим подсекторима у култури. Једна од глобалних кампања за јавно заговарање чији је циљ био да се сексуално узнемиравање учини видљивијим како би било искорењено јесте и #MeToo.

6. Култура као израз родних односа. Културни изрази у разним облицима – биоскоп, сценска уметност, визуелне уметности, књижевност, дизајн – утичу на перцепцију родног идентитета и родних односа и стога неизбежно утичу на родну равноправност, директно или индиректно. Ако постоји родна неравнотежа међу ствараоцима културе, сигурно постоји родна неравнотежа и у садржају културе.⁵⁸ Културу обликују људи, а људе култура. Ово је динамична интеракција.⁵⁹

Родни аспекти су релевантни како у односу на широку дефиницију културе као „социјалне конструкције“, тако и на начин на који се културна политика дизајнира и спроводи. Род је суштински повезан са културом, јер су друштвено изграђене улоге жена и мушкараца културно одређене и разликују се по времену и месту. Род је културна и социјална конструкција, дефинисана односима моћи између жена и мушкараца, те нормама и вредностима у вези са „мушким“ и „женским“ улогама и понашањем. Стога, колективна веровања о „типично мушким“ или „типично женским“ улогама могу допринети стварању стереотипа који могу ограничити могућности жена и мушкараца да делују у свом културном контексту.

⁵⁶ Родна анализа Економска вредност неплаћених послова старања у Републици Србији, UN Women, 2020.

⁵⁷ На пример: Gender gaps in the Cultural and Creative Sectors (with the exception of the audio-visual sector), European Expert Network on Culture and Audiovisual (EENCA) који је финансирао програм ЕУ „Креативна Европа“.

⁵⁸ Re-Shaping cultural policies, Advancing creativity for development - The 2018 Global Report, UNESCO

⁵⁹ Доступно на: <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/policy-areas/culture>.

Жене и мушкарци требало би да уживају „право на једнако одређивање и тумачење културног наслеђа; да одлучују које ће културне традиције, вредности или праксе остати нетакнуте; које је потребно задржати, али модификовати, и које би требало потпуно одбацити. Право на учешће укључује и право да не учествују у било којем ритуалу, обичају или пракси који су у супротности са људским достојанством девојака и жена, без обзира на правдања културом. Жене и девојке

морају уживати слободу да се прикључе, искључе и поново укључе, као и да стварају нове заједнице заједничких културних вредности око било којих идентитета које желе да истакну, без страха од казне – укључујући и сваки облик насиља.“⁶⁰

У наредној табели приказан је сажетак наведених родних питања, уз предлог стратегија за њихово решавање.

Табела 20: Подсетник на родни јаз у култури уз различите стратегије за затварање јаза

Стратегија за развој културе	Родно неутрална – родни аспекти и родни јаз нису препознати нити су укључени у политике. Да јесу, ова би стратегија била окосница процеса, како у редовном раду, тако и у кризама.
Програми за подршку култури	Родно неутрални – родни аспекти и родни јаз нису препознати, као ни могућности за унапређење родне равноправности. Да је родна перспектива интегрисана, било би довољно новца за отклањање родног јаза.
Жене и мушкараци	Неједнако видљиви у погледу њиховог историјског и савременог доприноса култури. Жене су мање видљиве или сасвим невидљиве. Зато је потребно улагање додатних напора, али и средстава за промоцију улоге и доприноса жена у култури.
Јаз у родно одговорним подацима	Недостатак родно разврстаних података о културном сектору је фактор који омета видљивост и доказе о родним разликама. Одлуком да подаци буду прикупљени и праћени разврстани по полу и другим релевантним карактеристикама, биће повећан потенцијал за родно одговорне кризне мере у сектору.
Урбане и руралне средине, старији, деца и особе са инвалидитетом	Немају једнак приступ култури, ни као ствараоци, ни као корисници културних добара и садржаја. Потребно је уложити додатна средства како би били појачани приступачност и инклузивност културе, како у редовним активностима, тако и током кризе.
Родни јаз у „конзумирању“ културе	Много више жена него мушкараца редовно конзумира културна добра. ⁶¹ Потребно је да се одлучије ради на ширењу обухвата културним садржајима (мушкарци, жене и мушкарци на селу, жене и мушкарци из подзаступљених група). Кризе могу постати шанса за ширење обухвата нпр. кроз дигитализацију садржаја, али је важно не испустити из вида оне који немају приступ онлајн садржајима.
Родна неравнотежа у високом образовању	Иако жене чине већину уписаних на универзитетске програме у вези са културом и уметношћу, а чине и већину запослених, овај образац није преликан на каријерно напредовање у култури.

⁶⁰ Gender Equality Heritage and Creativity, UNESCO 2014, стр. 7.

⁶¹ Уз феминизацију наставничке струке и новинарства, долази и до пораста броја жена које конзумирају културне садржаје. Према истраживању Завода за проучавање културног развоја из 2017. године, само 6,5% грађана и грађанки у Србији наводе посету културним програмима као једну од три омиљене активности у слободно време, док је за само 6,1% културно стваралаштво једна од омиљених активности. Неким видом културног стваралаштва пре 10 година бавио се у просеку сваки четврти грађанин, а 2017. само 15,5%. Међу онима који своје слободно време троше на културне активности, истичу се младе жене које живе у граду и високо су образоване, док је типични представник мушке публике средњих година, средњег образовања и из урбаног подручја. Изузетак су биоскопи чију публику чине претежно најстарији грађани и грађанке и позоришне представе, где су млади често у публици. Жене двоструко више читају књиге (32,9% жена у поређењу са 14,7% мушкараца), и у значајно већем проценту посећују установе културе (8,1% жена и 4,6% мушкараца).

Неједнак приступ местима одлучивања у професијама у сектору културе	Упркос снажном женском присуству у различитим професијама у култури, шансе мушкараца за напредовање на том пољу веће су од женских (стаклени плафон). Потребно је учинити редовно и јавно доступним податке разврстане по полу, као и доследно спровести афирмативне мере тамо где је неравнотежа наглашена.
Сегрегација на тржишту рада у култури	Неравномерна расподела жена између различитих врста културних индустрија и делатности и сегрегација у одређене врсте запослења у културној професији (стаклени зидови) – Жене су прекомерно заступљене у администрацији јавних културних институција и неформалном сектору. Конкурси и други алати могу бити начин за подстицање жена и мушкараца да се укључе у индустрије и послове у којима су подзаступљени. Такође, афирмисањем жена у неубичајеним, ретким професијама, или истицањем успеха различитих жена у култури, подстичу се друге жене да се у ове професије укључе.
Дисбаланс у заступљености жена у култури	Недовољна заступљеност уметница, позоришних или филмских режисерки, композиторки итд. у музејским збиркама и у програмима културних институција, и мања комерцијална вредност дела жена у поређењу са делима мушких уметника.
Дисбаланс у расподели неплаћеног рада	Ради се о неплаћеном раду код куће и често лошим условима запослења у културном сектору (хонорарни рад, посао по уговору, неформалност итд.).

Најзад, на основу родне анализе могуће је издвојити и нужне кораке које би овај буџетски корисник требало да има у виду током планирања одговора на кризе, са циљем да се боље и више интегрише родна перспектива кроз алокацију средстава у сектору култура и информисање. Ових пет корака наведено је на слици Инфографик 3. Детаљнија листа за проверу интегрисања родне перспективе доступна је засебно.

Инфографика 3: Нужни кораци у родно одговорној интервенцији у култури при планирању одговора на кризне ситуације, укључујући и КОВИД-19

Важно је имати у виду у одговору на кризу

РОДНА АНАЛИЗА ПРОМЕНА
У БУЏЕТУ МИНИСТАРСТВА
ПРИВРЕДЕ

Преглед промена у буџету Министарства привреде

У буџету Републике Србије за 2020. годину за Министарство привреде планирано је 23 милијарде динара или 1,73% укупно планираних расхода и издатака. Међутим, као резултат

кризе изазване пандемијом КОВИД-19, кроз два ребаланса у априлу и новембру овом министарству средства су увећана за 695%, односно са почетно усвојене 23 милијарде на 183,6 милијарди динара.

Табела 21: Преглед промена у буџету Министарства привреде за 2020. годину након два ребаланса (април и новембар)

	Планирано у буџету 2020. РАСХОДИ (у 000 РСД)	После првог ребаланса, април 2020. РАСХОДИ (у 000 РСД)	После другог ребаланса, новембар 2020. РАСХОДИ (у 000 РСД)	Промена, РАСХОДИ (у 000 РСД)	Промена %
Министарство привреде	23.091.469,00	133.667.216,00	183.644.138,00	160.552.669,00	695%

Извор: Министарство финансија

Разлог томе је велики пакет мера које је Влада Републике Србије покренула као помоћ привреди, а које су реализоване преко овог министарства. Влада Републике Србије је врло брзо, за мање од

месец дана од проглашења пандемије, изашла са планом за отклањање економских последица, што заслужује позитивну оцену.

Мере су донете 10. априла 2020, а већ од 10. маја започета је имплементација. Брзина реакције има своју родну димензију јер жене располажу мањом количином капитала, мањим приходима и имају гори приступ ресурсима, па их свака криза предузетништва брже погађа, а свако одлагање одговора повећава шансе да се женски бизниси угасе. Стога је брзина доношења мера свакако погодовала и женама у бизнису.

Према својим циљевима, нове мере Владе су, у највећем делу, биле усмерене на очување дотадашње запослености и ликвидности привредних субјеката. Како је Министарство навело у писаној комуникацији, циљ ових мера јесте да се у условима отежаног пословања привредним субјектима обезбеди подршка за набавку обртних средстава и одржавање текуће ликвидности у циљу измиривања обавеза према пословним партнерима, запосленима и држави.⁶² После ребаланса буџета са апропријације Превенција и ублажавање последица насталих услед болести COVID-19 изазване вирусом SARS-CoV-2 за подршку предузећима за очување ликвидности преко кредита Фонда за развој определено је 11 милијарди динара, а за исплату минималних зарада 131,1 милијарда динара. Промене у буџету сагледане из родне перспективе представљене су укратко на Инфографику 4.

62 Писана комуникација од 2. децембра 2020. године.

Како су постављени приоритети у привреди у одговору на кризу

Увећање буџета Министарства привреде 695%

Брз одговор - посебно погодује женама у ММЦП

Обухват широк - добро за жене и мушкарце у ММСП у свим секторима, али недовољно за посебно погођене секторе

Без специјалних мера за жене власнице предузећа и предузетнице - потребно унапредити

Преглед промена у буџету Министарства привреде по програмима

Министарство привреде је додатна средства добијена кроз два ребаланса усмерило на финансирање одговора на кризу КОВИД-19 у виду мера подршке привреди. У програму Уређење и надзор у области привредног и регионалног развоја ова средства приказана су у свом импозантном увећању. До раста је дошло у још два програма у којима су регистрована увећања од 6% (Уређење у области безбедности и квалитета производа на

тржишту) и 8% (Подстицаји развоју конкурентности привреде). У три програма умањена су средства за реализацију секторских политика у овој области (Привлачење инвестиција, Дирекција за мере и драгоцене метале и Регионални развој). Највећа умањења забележена су у програму Регионални развој у износу од 25%. Преостала три програма остала су непромењена.

Табела 22: Преглед промена у буџету Министарства привреде за 2020. годину, по програмима

	Програмска структура	Закон о буџету 2020.	Промена, први ребаланс, април	Промена, други ребаланс, новембар	Промена	%
↗	Уређење у области безбедности и квалитета производа на тржишту	32.456.000,00	32.456.000,00	34.456.000,00	2.000.000	6%
↘	Регионални развој	4.014.177.000,00	3.265.972.000,00	2.992.841.000,00	-1.021.336.000	-25%
↗	Уређење и надзор у области привредног и регионалног развоја	1.004.543.000,00	114.279.543.000,00	162.769.486.000,00	161.764.943.000	16.103%
↗	Подстицаји развоју конкурентности привреде	3.251.827.000,00	2.720.034.000,00	3.498.144.000,00	246.317.000	8%
↘	Привлачење инвестиција	14.189.000.000,00	12.789.000.000,00	13.769.000.000,00	-420.000.000	-3%
↘	ДИРЕКЦИЈА ЗА МЕРЕ И ДРАГОЦЕНЕ МЕТАЛЕ	224.584.000,00	205.329.000,00	205.329.000,00	-19.255.000	-9%
▶	УСТАНОВА У ОБЛАСТИ СТАНДАРДИЗАЦИЈЕ	153.484.000,00	153.484.000,00	153.484.000,00	0,00	0%
▶	УСТАНОВА У ОБЛАСТИ АКРЕДИТАЦИЈЕ	221.397.000,00	221.397.000,00	221.397.000,00	0,00	0%
▶	УПРАВА ЗА БРЗИ ОДГОВОР	1.000,00	1.000,00	1.000,00	0,00	0%
↗	УКУПНО МИНИСТАРСТВО ПРИВРЕДЕ БУЏЕТ 2020.	23.091.469.000,00	133.667.216.000,00	183.644.138.000,00	160.552.669.000	695%

Извор: Министарство финансија

Преглед промена у буџету Министарства привреде по програмским активностима

Уређење и надзор у области привредног и регионалног развоја

Номинално и релативно највеће повећање планираних расхода у оквиру оба ребаланса забележено је на програму Уређење и надзор у области привредног и регионалног развоја, са иницијално планираних милијарду на 162,7 милијарди динара. Овај рапидни раст расхода резултат је увођења нове програмске активности/

пројекта Превенција и ублажавање последица насталих услед болести COVID-19 изазване вирусом SARS-CoV-2, као одговор на кризу.

Као што ће бити приказано у Табели 27. Преглед економских мера у одговору на пандемију кроз призму предности и слабости за привреду, родне

аспекте, предлоге за унапређење из родне перспективе, и комплементарних мера које доприносе родној равноправности, усвојене мере Владе у циљу смањивања негативних ефеката пандемије на привреду укључивале су пореско растеређење кроз одлагање плаћања обавеза за порезе и доприносе, али и дотирање минималне зараде за време ванредног стања. Највећи део повећања – нешто више од 130 милијарди

динара – односи се на мере подршке приватном сектору, у оквиру којих су предузетницима, микро, малим и средњим предузећима најпре три месеца исплаћиване минималне зараде, а затим додатна два месеца 60% минималне зараде по запосленом. У оквиру истих мера подршке великим предузећима исплаћивано је 50% минималне зараде по запосленом.

Табела 23: Преглед промена на програму Уређење и надзор у области привредног и регионалног развоја

	Програмска структура	Закон о буџету 2020.	Промена, први ребаланс, април	Промена, други ребаланс, новембар	Промена	%
➤	Уређење и надзор у области привредног и регионалног развоја	1.004.543.000,00	114.279.543.000,00	162.769.486.000,00	161.764.943.000	16.103%
▶	Контрола и надзор над радом јавних предузећа	23.669.000,00	23.669.000,00	23.669.000,00	0	0%
➤	Политике и мере привредног и регионалног развоја	108.347.000,00	108.347.000,00	107.347.000,00	-1.000.000	-1%
➤	Управљање процесом приватизације и стечајем	196.889.000,00	196.889.000,00	194.889.000,00	-2.000.000	-1%
➤	Администрација и управљање	303.285.000,00	278.285.000,00	488.285.000,00	185.000.000	61%
▶	Решавање питања дугова и престанак пословања – IFC	3.200.000,00	3.200.000,00	3.200.000,00	0	0%
▶	Кредитна подршка предузећима у поступку приватизације	300.000.000,00	300.000.000,00	300.000.000,00	0	0%

▶	Унапређење корпоративног управљања у јавним предузећима	3.000.000,00	3.000.000,00	3.000.000,00	0	0%
➤	IPA 2013. – Развој приватног сектора 2	66.153.000,00	66.153.000,00	119.228.000,00	53.075.000	80%
➤	Превенција и ублажавање последица насталих услед болести COVID-19 изазване вирусом SARSCoV-2	0,00	113.300.000.000,00	161.529.868.000,00	161.529.868.000	100%

Извор: Министарство финансија

Регионални развој

Средства за реализацију програма Регионални развој смањена су за 25%, односно са 4,01 на 2,9 милијарди динара. У оквиру овог програма бележе се највећа смањења на позицијама подршке развоју локалне и регионалне инфраструктуре, као и подршке развоју пословне инфраструктуре (која између осталог обухвата и подршку пословним инкубаторима, итд.).

Из родне перспективе, централизација подршке привреди обично има мање снажно позитивне ефекте на родну равноправност него када се помоћ пружа децентрализовано, у односу на локалне потребе и специфичности. Родној равноправности доказано најодрживије доприносе интерсекционални приступ, добра хоризонтална и вертикална сарадња међу институцијама и укључивање жена у анализу потреба, дизајнирање решења, имплементацију и праћење резултата.

С обзиром на то да су се за велики број учесница и учесника на тржишту околности пословања потпуно промениле, потребно је да јача и подршка у приступу саветодавним услугама за микро и мала предузећа. Ово се посебно односи на одређивање стратешког правца, прелазак са „офлајн“ на „онлајн“ пословање, промену маркетиншких стратегија и тактика, развој нових вештина и знања и, евентуално, промену делатности за оне који су у секторима које током опоравка очекују велике промене, или који ће се временом смањити или угасити (на пример продаја авио-карата и крстарења, организација догађаја, агрибизнис, продаја административних услуга, фитнес, тзв. сектор HORECA (Hotel/Restaurant/ Safe – Хотел/ресторан/кафе), ресторани, економија неге, индустрија лепоте и неге, мода, малопродаја осим прехранбених производа, улична продаја, пијаца, продаја културних и музичких услуга и садржаја и индустрија забаве, и сл.).

Како жене у предузетништво претежно улазе из нужде, а ређе из препознате шансе на тржишту за своје бизнис идеје, оне уносе и сопствене неодлучности, отпоре и страх од неуспеха. Зато чешће и више оклевају при преузимању додатних ризика, оптерећеније су бригом за децу и породицу и самим кућним пословима и теже им је да балансирају професионалну и приватну сферу уколико не постоје или им нису доступне услуге подршке. Ако непосредно и шире окружење није подстицајно, женама је теже да се одлуче за промену делатности и нови почетак након неуспеха изазваног кризом. Зато је важно да се родно одговорне мере подршке усмере на отклањање свих баријера које предузетнице и власнице предузећа деле од успеха, а не само оних које деле жене и мушкарци.

Табела 24: Преглед промена на програму Регионални развој

	Програмска структура	Закон о буџету 2020.	Промена, први ребаланс, април	Промена, други ребаланс, новембар	Промена	%
▼	Регионални развој, укупно	4.014.177.000,00	3.265.972.000,00	2.992.841.000,00	-1.021.336.000	-25%
▼	Општи економски и комерцијални послови	1.674.177.000,00	1.545.972.000,00	1.272.841.000,00	-401.336.000	-24%
➤	Интервентна средства за допуну секторских пројеката НИП	0,00	749.000,00	749.000,00	749.000	100%
➤	Доградња објекта болничког стационара у Јагодини	0,00	9.784.000,00	9.784.000,00	9.784.000	100%
➤	Изградња општинске и регионалне инфраструктуре – Европска инвестициона банка	0,00	62.625.000,00	15.852.000,00	15.852.000	100%
▶	Реконструкција локалних улица за приступ гаражи и изградња јавне гараже	0,00	1.358.000,00	0,00	0	0%
▼	Подршка развоју локалне и регионалне инфраструктуре	351.944.000,00	149.223.000,00	149.223.000,00	-202.721.000	-58%
▼	Подршка развоју пословне инфраструктуре	1.322.233.000,00	1.322.233.000,00	1.097.233.000,00	-225.000.000	-17%
▼	Вишенаменски развојни пројекти	2.340.000.000,00	1.720.000.000,00	1.720.000.000,00	-620.000.000	-26%
▶	Подстицање равномерног регионалног развоја	60.000.000,00	60.000.000,00	60.000.000,00	0	0%
▼	Програм развоја Подриња	30.000.000,00	10.000.000,00	10.000.000,00	-20.000.000	-67%
▼	Изградња станова за припаднике снага безбедности	2.250.000.000,00	1.650.000.000,00	1.650.000.000,00	-600.000.000	-27%

Извор: Министарство финансија

Привлачење инвестиција

У програму Привлачење инвестиција до највећег смањења дошло је код програмске активности Оснивачки улог Републике Србије у привредним друштвима, где су средства умањена за 49%. Улагања од посебног значаја увећана су за 11%.

Табела 25: Преглед промена на програму Привлачење инвестиција

	Програмска структура	Закон о буџету 2020.	Промена, први ребаланс, април	Промена, други ребаланс, новембар	Промена	%
➤	Привлачење инвестиција	14.189.000.000,00	12.789.000.000,00	13.769.000.000,00	-420.000.000	-3%
▶	Стручна и административна подршка у области привредног и регионалног развоја	800.000.000,00	800.000.000,00	800.000.000,00	0	0%
▶	Подстицаји за директне инвестиције	504.000.000,00	504.000.000,00	504.000.000,00	0	0%
➤	Улагања од посебног значаја	9.330.000.000,00	9.330.000.000,00	10.310.000.000,00	980.000.000	11%
➤	Оснивачки улог Републике Србије у привредним друштвима	2.855.000.000,00	1.455.000.000,00	1.455.000.000,00	-1.400.000.000	-49%
▶	Подстицаји за инвестиције у производњу аудио-визуелних дела	700.000.000,00	700.000.000,00	700.000.000,00	0	0%

Извор: Министарство финансија

Подстицаји развоју конкурентности привреде

У програму Подстицаји развоју конкурентности привреде највеће је смањење (33%) на програмској активности Подршка развоју предузетништва. Средства иницијално планирана за доделу бесповратних средстава за инвестиције у опрему, куповину, изградњу, доградњу, реконструкцију, адаптацију, санацију, инвестиционо одржавање производног простора или пословног простора, трајна обртна средства, као и за набавку софтвера и других нематеријалних улагања микро, малим и средњим предузећима, предузетницима и задругама, а у сврху јачања њихове конкурентности,

побољшања и унапређења њиховог пословања и интернационализације, као и креирања нових радних места – смањена су за трећину, односно милијарду динара. Из родне перспективе, забрињава значајан износ смањења Подршке развоју предузетништва, узимајући у обзир чињеницу да су ова средства усмерена и на подршку привредним субјектима до две године старости, који иначе тешко долазе до средстава. Поред тога, ово је програмска активност у којој је примењен РОБ, па смањење уједно представља и умањење средстава која су директно намењена јачању родне равноправности у сектору.

Из родне перспективе, у кризи је неопходно да се повећа, интензивира и прошири подршка женском предузетништву додатним мерама и програмима, уместо да се већ планирана подршка смањује. Јасно је да су средства преусмерена у велики кош из кога је давано свима, али оно што недостаје јесте интегрисање родне перспективе у опште мере и програме, као и финансирање додатних посебних мера за јачање женског предузетништва и отклањање баријера са којима се суочавају жене у предузетништву.

Табела 26: Преглед промена на програму Подстицаји развоју конкурентности привреде

	Програмска структура	Закон о буџету 2020.	Промена, први ребаланс, април	Промена, други ребаланс, новембар	Промена	%
➤	Подстицаји развоју конкурентности привреде	3.251.827.000,00	2.720.034.000,00	3.498.144.000,00	246.317.000	8%
➤	Подршка развоју предузетништва	3.066.000.000,00	2.066.000.000,00	2.066.000.000,00	-1.000.000.000	-33%
▶	Подршка кроз стандардизовани сет услуга за МСПП	35.000.000,00	35.000.000,00	35.000.000,00	0	0%
▶	Програм подршке активностима удружења за подстицање развоја образовања за предузетништво	10.000.000,00	10.000.000,00	10.000.000,00	0	0%
➤	Апекс III Б зајам за мала и средња предузећа и друге приоритете	0,00	470.207.000,00	1.181.887.000,00	1.181.887.000	100%
➤	ИРА 2014 – Сектор конкурентности	42.827.000,00	40.827.000,00	107.257.000,00	64.430.000	150%
▶	ИРА 2014 – Подршка за учешће у програмима ЕУ – COSME	98.000.000,00	98.000.000,00	98.000.000,00	0,00	0%

Извор: Министарство финансија

Мере за ублажавање негативних последица из угла родне равноправности.

Преглед мера које су укључене у Пакет мера у одговору на COVID-19:

Три месеца исплата нето минималне зараде за предузетнике/це, микро, мала и средња предузећа.

Додатна два месеца исплата 60% нето минималне зараде за предузетнике/це, микро, мала и средња предузећа.

Директна помоћ хотелијерском сектору у висини од око 1,4 милијарде динара, што је једнако помоћи од 350 ЕУР по лежају и 150 ЕУР по соби.⁶³

Одложено плаћање пореза на зараде и доприносе за четири месеца за приватни сектор; приватне компаније ће ове обавезе отплаћивати на рате, али не пре јануара 2021. године.

Програм финансијске подршке приватном сектору преко Фонда за развој Републике Србије вредан 200 милиона ЕУР.

Гарантне шеме за комерцијалне банке за позајмице приватном сектору, предузетницима/цама и ММСП у висини од 2 милијарде ЕУР.

Моја прва плата – програм за приватни сектор кроз Националну службу за запошљавање, који ће обезбедити директне субвенције за прву плату за око 10.000 младих након завршене средње школе или факултета.

У сагледавању мера из родне перспективе аналитички тим се руководио најновијим подацима о предузетничкој активности у привреди, налазима двеју родних анализа⁶⁴ – једне која се бавила утицајем пандемије на грађане и грађанке, а која се у једном делу осврнула на тек усвојене мере подршке чија реализација још није била почела, и друге која се током 2019. године бавила анализом родног јазу у програмима подршке предузетништву и привреди.⁶⁵

Важна напомена: у овој родној анализи користи се следећа дефиниција појма „женско предузеће“⁶⁶:

- најмање 51% власништво једне или више жена;
- жена је један од законских заступника (управља пословним операцијама фирме на дневној основи и доноси дугорочне пословне одлуке); и
- предузеће није у групи и независно је у односу на предузећа која нису у власништву жена.

У Табели 27. наведене су спроведене мере подршке сагледане из родне перспективе, а кроз призму пет филтера: предности за привреду, слабости за привреду, родни аспекти мере, препоруке за унапређење мере, и комплементарне мере које доприносе оснаживању жена, а који су представљени и на следећем инфографику.

63 Износ директног трансфера одређен је у еврима, а плаћен на основу званичног курса на дан плаћања.

64 Пајванчић, проф. др Маријана, Петрушић, проф. др Невена, Николин, Сања, Владисављевић, Александра, Баћановић, Вишња, Родна анализа у одговору на COVID-19, ОЕБС, мај 2020.

65 Преглед програма и мера Развојне агенције Србије и анализа утицаја на родну равноправност. Ове анализе радила је Национална алијанса за локални економски развој (НАЛЕД) уз подршку UN Women.

66 Keric Chinthe, Power of Procurement: How To Source From Women-Owned Businesses Corporate -Guide to Gender-Responsive Procurement, UN Women: New York, 2017

Сагледавање привредних мера у одговору на COVID - 19

Сагледано из родне перспективе на основу доступних података

Табела 27: Преглед економских мера у одговору на пандемију кроз призму предности и слабости за привреду, родне аспекте, предлоге за унапређење из родне перспективе, и комплементарних мера које доприносе родној равноправности

Предности мере за привреду	Слабости мере за привреду	Родни аспекти	Препоруке за унапређење мере из родне перспективе	Комплементарне мере за оснаживање жена
Мера: Државна помоћ за ликвидност				
<p>Брзина доношења и допринос очувању запослености у приватном сектору – амортизује први шок.</p> <p>Добро је и што је узета у обзир ситуација у којој се налазе предузетници/це и власници/це микро и малих предузећа. Мера је важна и за средња и велика предузећа. Ова мера чува ниво запослености од првог удара кризе.</p>	<p>Приоритетна усмереност на запослене, а мање на предузећа као таква, јер очување пословања не чине само запослени. Краткорочно смањење броја запослених може да спасе предузећа.</p>	<p>Због историјски мањег приступа капиталу, финансијама и другим ресурсима, жене у предузетништву суочавају се са ризиком од затварања под теретом дуговања већ након једног месеца кризе.</p>	<p>Мере које одлажу, али не смањују терет дуговања женским предузећима углавном само одлажу престанак рада. Потребно је кроз истраживање утврдити колика су дуговања у просеку за различите секторе да би се подршка усмерила тамо где је најпотребнија.</p>	<p>Отпис дуговања по основу обавеза обрачуна и плаћања пореза и доприноса и/или парафискалних намета, нпр. закупнине простора у власништву ЈЛС, приоритетно за микро и мала предузећа у власништву жена (младих и ОСИ) уз подношење копије решења из АПР и извода за последња 3 месеца онлајн регистрацијом.</p>
	<p>Ова мера више погодује предузећима у секторима који раде са смањеним обимом, али не и микро предузећима која уопште не раде, а не смеју да отпусте ниједног радника/цу након примљене помоћи.</p>	<p>Већина власница предузећа/предузетница имају у распону 1–9 запослених. Због тога су овом мером практично натеране да чувају запосленост чак и на уштрб опстанка предузећа. Оне су, углавном, већ истрошиле танке залихе за сервисирање обавеза предузећа.</p>	<p>Микро предузећима, а ту су жене најзаступљеније, не би требало постављати услов забране отпуштања изнад 10% јер је то апсолутна забрана. Ако је нужно да се подршка веже за очување запослености изразити је бројчано, нпр. до 4 запослена, највише 1, од 5 до 9, највише 2 и сл.</p>	<p>Поред подршке за запослене, основати Фонд за подршку женском предузетништву и балансирану расподелу неплаћеног рада. Овај фонд или гарантна шема требало би да санира родно засноване тешкоће у предузетништву.</p>

<p>Привремено растерећење од дела обавеза оставља предузећима расположива средства за пословање. Истовремено, растерећује државни буџет од великог броја исплата потенцијално новонезапосленима.</p>	<p>Ребалансом буџета средства нису повећана за програме подршке запошљавању или различите накнаде у случају незапослености.</p> <p>Важно је како ће држава да одговори на повећање потреба за различитим услугама НСЗ и накнадама за случај незапослености.</p>	<p>Женска предузећа и предузетнице у услужној делатности углавном иду у три правца: настављају своју делатност, иако је опоравак мало вероватан, полако се опорављају уз смањена очекивања, или одустају. Већини недостају обртни капитал, ресурси, подршка, време и информације за разраду нових бизнис идеја.</p>	<p>Организовати подршку за реструктурирање предузећа и промену делатности тамо где није могућ опоравак. Подршка би требало да се састоји од софтверске подршке за разраду идеје, информација о могућностима и подршци, менторске и финансијске подршке за рестарт (нпр. кроз приближавање виртуелног тржишта и е-трговине и препознавање релевантних компетенција које се могу пренети у друге секторе или послове).</p>	<p>Успоставити солидарни фонд за подршку предузетницама и женским микропредузећима који имају проблеме у току готовине и пад промета изнад 40%. Подржати их у износу који премашује разлику између оствареног промета и 75% промета пре кризе.</p>
<p>Обухват свих привредних субјеката (микро, мала и средња предузећа, као и паушални предузетници), комерцијални пољопривредници, и задруге.</p>				<p>Успоставити гарантну шему за подршку женским предузећима и предузетницама (младима и ОСИ) који препознају шансе за улазак у нови сектор, раст или развој на основу препознате тражње на локалном тржишту услед пандемије (нпр. маске, храна, услуге подршке у онлајн учењу и сл.).</p>
<p>Иако удружења грађана нису посебно препозната Уредбом за стално запослене, и она су могла да остваре субвенцију на зараде.</p>				
<p>Кроз додатне мере омогућен је лакши приступ финансирању и кредитима, кроз ниже каматне стопе, грејс период, као и дужи период отплате.</p>	<p>Приступ повољном финансирању кроз кредите не зависи само од услова под којим се средства одобравају већ и од очекивања привредних субјеката да ће у будућности моћи да враћају кредит. У овом тренутку није могуће оценити колико ће привредних субјеката користити ову могућност.</p>	<p>Жене у предузетништву важе за опрезније и мање склоне ризику од мушкараца. Уз додатно оптерећење неплаћеним кућним пословима и радом од куће, за неке од њих, услови за преузимање додатног ризика су субоптимални. Потребно је охрабрење да би се ишло даље, уз иновативне услуге у вези са подршком школовању деце од куће и уравнотеженој расподели неплаћених послова.</p>	<p>Удружења предузетница и женске НВО би, у сарадњи са Министарством привреде, националним механизмом за родну равноправност, Привредном комором, удружењем консултаната и банкама, могли да направе широку мрежу за подршку предузетницама под радним називом Криза је шанса за солидарност и равноправност.⁶⁷</p>	<p>Иницијатива Криза је шанса за солидарност и равноправност требало би да буде подржана сачињавањем Базе података о женском предузетништву и предузећима у коју би се уносили сви подаци прикупљени током снимања стања и пружања директне подршке. На овај начин било би лакше у будућности тестирати програме и мере и вршити истраживања.</p>

67 Циљ мреже је да прикупља информације о појединачним случајевима и потребама женских предузећа и предузетница, да служи као менаџер пулса у имплементацији мера, организује консултације са секторским стручњацима и стручњацима и саветницама за родну равноправност како би се што боље интегрисала родна перспектива, и даје бесплатне пословне савете прилагођене конкретnoj животној ситуацији предузетнице и власнице предузећа.

Предности мере за привреду	Слабости мере за привреду	Родни аспекти	Препоруке за унапређење мере из родне перспективе	Комплементарне мере за оснаживање жена
Мера: Бесповратна помоћ у противвредности од 100 евра исплаћена свим пунолетним грађанима				
<p>Једнократни трансфер грађанима и грађанкама чува ниво потрошње, усмерен је и на краткорочно сузбијање економског песимизма код грађана и грађанки и представља краткорочни предах. Представља и индиректну подршку привреди јер ће се средства вратити у економију кроз потрошњу.</p> <p>Прецизније таргетирање кошта и захтева време, а евиденције нису довољно добре за довољно брзо и свеобухватно деловање у кризи.</p>	<p>Највише критикована мера у стручној и општој јавности, као расипање и недовољно циљано усмеравање помоћи. Обухват је непотребно широк, па се помоћ прелива и на оне којима није неопходна. Спорно је и то што су средства обезбеђена задуживањем.</p> <p>Помоћ је недовољна оним грађанима и грађанкама којима је неопходна.</p>	<p>Одговара на потребу великог броја грађана и грађанки који нису стално запослени, или самозапослени, него приходе остварују као сезонски радници и раднице, ангажовани су у неформалној економији, по основу уговора о привременим или повременим пословима, ауторским уговорима, немају приходе, а нису обухваћени социјалном помоћи, или су микро пољопривредници који своју робу продају на пијацама, које су биле затворене.</p> <p>Ова мера једина доприноси ублажавању шокова кризе на ову велику групу чије је учешће у привреди процењено у распону од 20% до 30% БДП. Према томе, ово су заправо грађани и грађанке који нису обухваћени постојећим мерама подршке, нити су у систему као корисници различитих услуга.</p>	<p>У будућим интервенцијама, требало би обезбедити предуслове за ефикасније таргетирање, кроз унапређење: родно одговорне статистике о предузећима и предузетницама/цима, регистара и евиденција прималаца помоћи и корисника/ца програма и мера, у складу са препорукама ODIHR, као и повереника за доступност информација од јавног значаја и заштиту података о личности.</p> <p>Потребно је и да се доследно примењује листа за проверу родно одговорних интервенција у прилогу ове родне анализе.</p>	<p>Евиденције које су на располагању, нпр. о корисницама/цима социјалне помоћи не обухватају групу сиромашних тик изнад границе сиромаштва, или оних који су управо због кризе остали без прихода, а раније нису били сиромашни. У свим овим групама жене су натпросечно заступљене.</p> <p>Поред директних трансфера грађанима и грађанкама требало би да се ојачају базе података о женама и мушкарцима у неформалној економији, у сарадњи са РЗС кроз додатне анкете.</p>

Предности мере за привреду	Слабости мере за привреду	Родни аспекти	Препоруке за унапређење мере из родне перспективе	Комплементарне мере за оснаживање жена
Мера: Уредба о фискалним погодностима и директним давањима⁶⁸				
Уведена је у циљу ублажавања економских последица насталих услед болести КОВИД-19.	Одлагање пословних одлука о смањењу или повећању активности и броја запослених може за неке привредне субјекте представљати додатну штету.	Мера је родно слепа, што значи да није сагледала специфичности микро предузећа у којима је много већа заступљеност жена као власница предузећа и предузетничких радњи и агенција, него у скуповима малих, средњих или великих предузећа. Пренебрегнут је специфичан положај предузећа и предузетника/ца у делатностима које су имале потпуну забрану рада, а којима једино отпис обавеза представља реалну помоћ за период када нису обављали делатност (март и април). ⁶⁹	У наредним кризама потребно је уклонити услов забране отпуштања запослених више од 10% зато што за предузећа до 9 запослених то значи да не могу да отпусте нити једног запосленог насупрот малим, средњим и великим која су то могла, како би се женским предузећима и микро предузећима омогућило да флексибилније реагују на услове драстично умањеног или обустављеног промета, смањењем трошкова за запослене, али и равноправност у односу на друга предузећа. Друга препорука тиче се отписа дугова за женска предузећа чији је промет смањен према клизној скали (нпр. 30–50% смањења, отпис 60% дуга, 51–70% смањења, отпис 80% дуга, а изнад 71% смањења, отпис 100% дуга) за период обухваћен препоруком.	Дугорочне последице кризе захтеваће континуиран рад. Оснивање Фонда за подршку опоравку и расту женског предузетништва и развој зелене економије , којим би управљали држава и банке кроз ЈПП, а у сарадњи са националним механизмом за родну равноправност. ⁷⁰
Одлагање доспећа обавезе плаћања пореза на доходак грађана на зараде и накнаде зарада и обавеза за социјално осигурање које доспевају од 1. априла до 30. јула, као и пореза и доприноса на личну зараду предузетника и предузетника пољопривредника за март–мај (или април–јун), на 4. јануар 2021; Одлагање доспећа обавезе за плаћање аконтација пореза и доприноса на приход од самосталне делатности за март–мај за обвезнике који се нису определили за личну зараду, аконтације пореза на добит правних лица за март–мај.	Привремено одлагање обавеза с обзиром на то да ће у јануару бити потребна већа ликвидност, а није сигурно да ли ће испуњење обавеза бити реално могуће, посебно имајући у виду нови талас КОВИД-19 и увођење додатних мера забране или ограничавања рада.			
Тренутна помоћ и растерећење дела обавеза у тренутку када није сасвим јасно до када ће трајати криза, што одлаже пословне одлуке за неко време. Могућност да се средства преусмере на друге трошкове и/или улагања или покрију више месеци смањења активности. Предузетницима паушалцима одлаже се плаћање обавеза по основу аконтација пореза и доприноса на приход од самосталне делатности за март–мај на 4. јануар, с тим што ће плаћање бити на 24 рате.	Мера је добра за мала и средња, али мање погодна за микро предузећима, а која чине више од 95% привреде. Како би имала приступ овој мери, микро предузећа нису смела да отпусте ниједног запосленог, пошто је то више од 10%, односно аутоматски значи да губе право на меру.		Требало би утврдити који је број микро предузећа користио меру, а колико их је ипак било принуђено да смањи број радика/ца.	

68 Уредба о фискалним погодностима и директним давањима привредним субјектима у приватном сектору и новчаној помоћи грађанима у циљу ублажавања економских последица насталих услед болести Covid-19, Службени гласник РС, бр. 54/2020 и 60/2020.

69 Предузетнице су чешће у услужним делатностима, а нарочито у оним делатностима које су највише погођене (туристичке услуге, фризерске, козметичарске, играонице, итд.).

70 Циљ Фонда је да отклони или ублажи специфичне изазове на које наилазе предузећа чије су власнице жене и да препозна и подржи раст и развој женских предузећа и предузетница које препознају шансе у новонасталој ситуацији. Оптимална иницијална средства за остварење утицаја на структурном нивоу процењена су на 50 милиона евра за период од три године. Део средстава усмерава се кроз бесповратне грантове (за ликвидност, опрему, промену делатности), а део кроз грантове који се враћају након успешних иницијатива, по узору на програм „Суфинансирање иновација“ при Иновационом фонду. Подршка се пружа у свим фазама развоја женских бизниса, по једноставним процедурама и без трошкова пријављивања. Јавни позив је стално отворен уз пружање подршке за попуњавање пријава, у сарадњи са женским организацијама и удружењима, Регионалном развојном агенцијом (РРА) и Привредном комором Србије (ПКС).

Предности мере за привреду	Слабости мере за привреду	Родни аспекти	Препоруке за унапређење мере из родне перспективе	Комплементарне мере за оснаживање жена
Мера: Директна давања из буџета привредним субјектима у приватном сектору				
<p>ММСП из буџета бесповратно добијају на посебан рачун износ минималне зараде по запосленом (30.000 РСД), чиме се предузећима помаже да исплате плате запосленима, а што је значајно да жене и мушкарци који раде не би остали без прихода, посебно у делатностима којима је потпуно био обустављен рад.</p>	<p>Нису све делатности једнако погођене, а мера је линеарна. Износ од 30.000 РСД је често већи од онога који исплаћују предузетници који имају личну зараду, па су сада у обавези да плате веће порезе и доприносе.</p> <p>За време трајања мере не сме доћи до отпуштања, што за микро предузећа значи да не смеју да отпусте ниједног запосленог, пошто микро предузећа имају до 10 запослених а дозвољено је отпуштање до 10%.</p>	<p>Мера је родно слепа, јер не узима у обзир специфичне ситуације жена и мушкараца као власника предузећа и предузетница/ка.</p> <p>Мера може да повећа трошкове по основу пореза и доприноса, уколико је износ личне зараде пре кризе био мањи од овог минималног износа.</p> <p>Поред тога, иако у први мах помаже, ова мера не решава проблем продужене кризе и структурних поремећаја који јаче погађају жене које немају резерве за ублажавање шокова.</p>	<p>За ММ предузећа у власништву жена чији је промет пао изнад 50% у поређењу са прошлом годином (према поднетом завршном рачуну за 2019. и 2020. годину за предузећа и предузетнице које воде књиге, као и према изводима из банке за период март–децембар за паушалце), одобрити додатну помоћ у износу уплаћених доприноса како би се подстакло <i>cashflow</i> у 2021. години.</p> <p>Унос података поверити овлашћеним књиговођама по регионима у Србији уз накнаду од државе према броју уноса.</p>	<p>Бескаматно одлагање плаћања ПДВ до 1. фебруара 2022. године за ММ предузећа у систему ПДВ у секторима који су посебно погођени како би им биле пружене веће шансе за опоравак.</p>
<p>За велика предузећа исплата 50% износа минималне зараде бесповратно по запосленом.</p>		<p>Мера је потенцијално и родно негативна, зато што је највећи број предузетница управо међу власницима предузетничких радњи у услужним делатностима, па неће моћи да користе меру уколико су отпустиле бар једног запосленог (што је у ситуацији прекида обављања делатности услед забране често и одговорно, уколико није извесно до када ће трајати криза, а постоји осигурање за случај незапослености).</p>	<p>Контролу тачности уноса поверити овлашћеном ревизору.</p>	<p>Кредити за оперативни капитал (ликвидност) за предузетнице и женска предузећа (предузећа у власништву младих и ОСИ) у износу до 2 милиона РСД, са роком отплате од 60 месеци, грејс периодом од 6 месеци и субвенционисаном каматом на кредитне олакшице (кредит за ликвидност) од 1,90%.</p>

Предности мере за привреду	Слабости мере за привреду	Родни аспекти	Препоруке за унапређење мере из родне перспективе	Комплементарне мере за оснаживање жена
Мера: Финансијска подршка привредним субјектима за одржавање ликвидности и обртна средства у отежаним економским условима услед пандемије КОВИД-19 изазване вирусом SARS-CoV-2				
<p>Додела кредитних средстава привредним субјектима за одржавање ликвидности и обртна средства, у циљу очувања стабилности финансијског и привредног система. Програм је намењен ММСП и задругама које постоје најмање две године, и које су оствариле пословни добитак.</p> <p>Програм спроводи Влада у сарадњи са Фондом за развој и Агенцијом за осигурање и финансирање извоза Републике Србије (АОФИ), а средства су обезбеђена из буџета.</p>	<p>Микро предузећа су стављена у неповољан положај јер не смеју да отпусте ниједног запосленог. Остала предузећа могу 10%. Како већина микро предузећа има до 10 запослених, ове погодности користе више средњи привредни субјекти, који су и раније лакше долазили до обртних средстава на тржишту.</p>	<p>Мера је родно слепа, а потенцијално и негативна, јер може да доведе до продубљивања постојећег родног јаза. Предузећа, а нарочито микро, у власништву жена, имају отежан приступ финансијама. Жене више послују у сектору услуга, у капитално мање интензивним делатностима и имају мање имовине. Током пандемије управо су услужне делатности биле нарочито погођене.</p>	<p>Слична мера која би била доступна предузећима у власништву жена, дакле микро предузећима а и предузетницама за унапређење рада (нпр. куповину услуга, маркетинг, усавршавање, ликвидност, куповину материјала за рад, и друге потребе услужних делатности) под једнако повољним условима.</p>	<p>Мере за подршку и оснаживање жена у економској сфери не могу да буду довољно успешне без истовременог и синхронизованог улагања у равномерну расподелу неплаћеног рада, услуге за жене жртве насиља у домаћинству и партнерским односима и рад на превенцији родно заснованог насиља, социоекономску искљученост жена на селу и жена 45+, оснаживање Ромкиња и младих жена и развој софтверских услуга и производа који су прилагођени женама из различитих група.</p>
<p>Одлични услови отплате, каматна стопа 1%, 24-месечни грејс период и враћање у динарима представљају повољан новац на тржишту који је од великог значаја за предузећа.</p>	<p>Мере обезбеђења су менице, залога на опрему и хипотека на некретнине. Предност могу да користе капитално интензивна производна предузећа, док су највише погођене пандемијом управо услужне делатности.</p>			

Предности мере за привреду	Слабости мере за привреду	Родни аспекти	Препоруке за унапређење мере из родне перспективе	Комплементарне мере за оснаживање жена
Мера: Гарантна шема као мера подршке привреди за ублажавање последица пандемије болести КОВИД-19 изазване вирусом SARS-CoV-2				
Подразумева обезбеђење средстава за издавање гаранција Републике Србије у складу са гарантном шемом за одобравање кредита за финансирање ликвидности и обртних средстава. Пласман банака је омогућен до две милијарде евра. Програм је намењен банкама које одобравају кредите МСПП сектору и пољопривредним газдинствима.	Привредни субјекти у МСПП сектору који су имали било какве потешкоће у пословању неће моћи да користе средства. Требало би да се утврди о ком се броју субјеката ради.	Мера је родно слепа јер не узима у обзир препреке које могу да доведу до искључивања једног броја женских предузећа. Уколико се не интервенише у интегрисање родне перспективе у цео процес, ова мера потенцијално може да буде негативна по родну равноправност јер може да доведе до очувања или продубљивања родног јаза. Потребно је да се узму у обзир специфичности микро предузећа у услужним делатностима, као и додатне специфичности положаја жена у предузетништву и власништву над предузећима. Мера ће највише моћи да користе она предузећа која иначе лакше долазе до кредита на тржишту, а она најчешће нису у власништву жена.	Слична (посебна) мера која би била доступна предузећима у власништву жена, дакле микро предузећима, а и предузетницама за унапређење рада (нпр. куповину услуга, маркетинг, усавршавање, ликвидност, куповину материјала за рад, и друге потребе услужних делатности) под једнако повољним условима.	Родна анализа и ревизија критеријума и процедура на основу којих банке процењују и одобравају приступ финансијским средствима уз подршку државе са циљем унапређења родне равноправности у приступу финансијама.
Додатни извори финансирања са роком отплате на 36 месеци и грејс периодом од 12 месеци. Шири се приступ преко потребним финансијама за рад МСПП сектора.	Ограничење у погледу предмета потрошње средстава. На пример, средства не могу да се користе за финансирање обавеза, што је уједно и разлог што предузећа често траже кредит, а посебно она која послују у сектору услуга и чије су власнице жене.			
	Значајан је и начин на који се банке укључују у сервисирање, јер се на нивоу правилника и процедура за приступ кредитима постављају додатне баријере за тзв. женска предузећа. Требало би да се направи родна анализа процедура и критеријума како би се у највећој могућој мери отклониле евентуалне баријере које банке, несвесно, уграђују.			Програми и мере за микро предузећа, предузетнике/це и секторе који су формално или суштински искључени из постојећих програма.

Више од 160 милијарди динара средстава прошло је кроз раздео Министарства привреде за подршку привреди у очувању ликвидности и постојеће запослености. Кроз мере подршке Министарства привреде, донете у условима пандемије КОВИД-19, подржано је, до сада, око 250.000 привредних субјеката. Нажалост, нису доступни подаци о корисницима ове подршке разложени по полу.

Такође, привредним субјектима до две године старости, поред средстава за исплату минималних зарада по запосленом, на располагању је био и Програм подстицања предузетништва кроз финансијску подршку почетницима у пословању у 2020. години.

Табела 28: Износ подршке у 2020. години за привредне субјекте разврстане према величини

Величина привредног субјекта	Број	ВРЕДНОСТ ИНВЕСТИЦИЈА	ОДОБРЕНА БЕСПОВРАТНА СРЕДСТВА
Мало	251	4.721.772.728,25	915.211.311,56
Микро	225	1.634.086.954,31	355.764.730,18
Средње	51	1.605.962.839,22	288.057.461,12
Велико	2	118.676.000,00	12.500.000,00
Укупно сва три програма	529	8.080.459.786,55	1.571.533.502,86

Извор: Министарство привреде

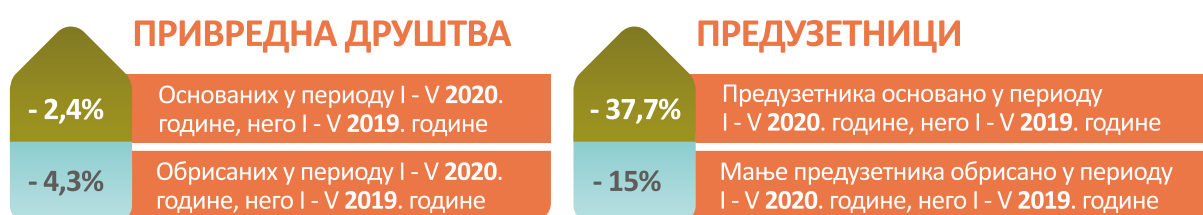
Контекст буџетских мера подршке привреди услед пандемије КОВИД-19

Предузетничка активност у Србији – контекст 2020.

Према најновијим доступним подацима Агенције за привредне регистре (АПР) из јула 2020. године, у Републици Србији дошло је до пада предузетничке активности.⁷¹ Предузетничка активност је опала у првих шест месеци 2020. у односу на исти период 2019. године, чиме је већ уочљив негативни утицај пандемије на предузетничку

активност. За првих шест месеци у поређењу са 2019. годином основано је 2,4% мање предузећа и започело рад чак 37,7% мање предузетника. Забележено је и мање оних који су брисани у истом периоду, у поређењу са 2019. годином. Подаци по полу власника/це нису доступни.

Графикон 3: Основана привредна друштва и предузетници у 2019. и 2020. години, АПР

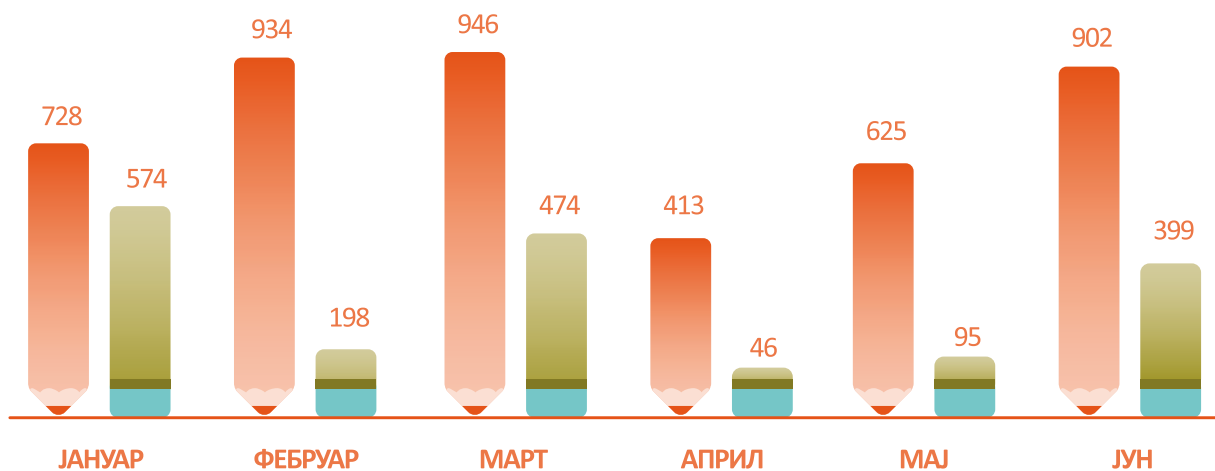

Извор: Сајт Агенције за привредне регистре

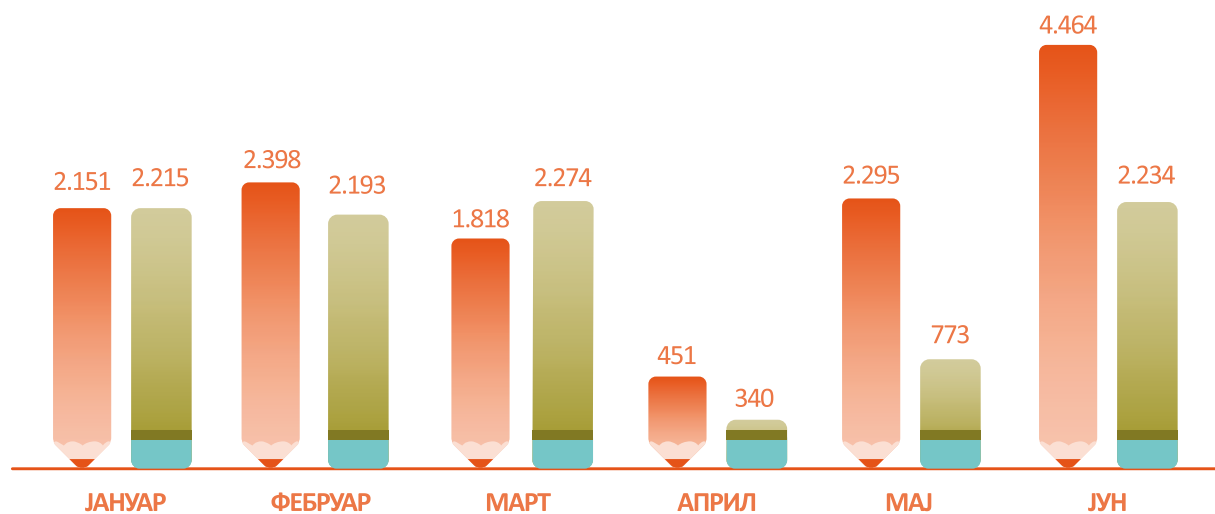
Посматрано по месецима, у априлу је највише смањена активност, што је разумљиво пошто је ванредно стање уведено средином марта и трајало је до почетка маја 2020. године. Већ од јуна бележи се појачана активност.

⁷¹ Агенција за привредне регистре. Доступно на: <https://www.apr.gov.rs/%D0%B8%D0%BD%D1%84%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D0%BA%D0%B5.4317.html> и <https://www.apr.gov.rs/%D0%B8%D0%BD%D1%84%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D0%BA%D0%B5.4318.html?infold=30>.

Графикон 4: Привредна друштва – основана и обрисана у периоду јануар–јун 2020. године

Графикон 5: Предузетници: основани и обрисани у периоду јануар–јун 2020. године

Извор: Сајт Агенције за привредне регистре

Права слика стања моћи ће да буде сагледана када буду обрађени подаци за целу 2020. годину, и када се у 2021. сачини извештај о пословању предузећа. Прецизни подаци о учешћу предузећа у власништву жена у сектору ММСП нису доступни јер и даље нема адекватне евиденције у Регистру предузећа и предузетника при Агенцији за привредне регистре, иако је унапређење родне статистике један од препознатих циљева у Стратегији за подршку развоја малих и средњих предузећа, предузетништва и конкурентности за период од 2015. до 2020. године са Акционим планом, а прикупљање и приказ података по полу обавеза на основу члана 40. Закона о равноправности полова.⁷² Међутим, посредно можемо да утврдимо негативни утицај кризе КОВИД-19 на предузећа у власништву жена. Већ је у овој анализи поменуто да су жене чешће власнице предузетничких радњи, и то чешће у сектору услуга који је нарочито погођен потпуним престанком пословних активности, посебно у марту и априлу 2020. године. Како је епидемија током новембра узнапредовала, последице које ће оставити на привреду биће измерене тек следеће године.

Закључци и препоруке у вези са мерама подршке привреди

1. Посматрано из родне перспективе, за похвалу је и кризи је примерена брзина којом је Министарство привреде распоредило значајно увећање у свом буџету од скоро 700% на мере подршке привреди у суочавању са последицама пандемије и њиховом превазилажењу. Такође је веома значајна чињеница да је пажња овог буџетског корисника од првог тренутка усмерена на привредне субјекте, укључујући и микро и мала, а не само средња и велика предузећа. Подршка је пружена за очување нивоа запослености, ликвидност, пореско растерећење одлагањем обавеза и приступ финансијама. У фокусу мера подршке нашли су се жене и мушкарци са статусом запосленог, предузећа – предузетници/це и, донекле, пољопривредници/це.

2. Економске мере укључиле су ММСП и предузетнике/це из свих сектора, а у плану су и додатне циљане мере за посебно погођене секторе, пре свега туризам. Широки обухватом захваћени су и привредни субјекти чије су власнице жене. Међутим, нису до сада финансиране посебне мере за подршку женским предузећима и предузетницама у одговору на КОВИД-19, иако потреба за њима постоји. Мере које су допрле до жена у привреди неће бити довољне да подстакну преживљавање и опоравак женских бизниса. Да би они били сачувани а њихов опоравак подржан биће неопходно издвајање додатних средстава која ће бити инвестирана у мере које

директно делују на родно засноване неравноправности у приступу финансијама, у развоју услуга које доприносе балансираној расподели неплаћеног кућног рада који се у кризи повећава, подршке за иновативне и предузетничке идеје жена које у кризи препознају тржиште и шансу, дигитализацију пословања, реструктурирање предузећа, и као подршка у приступу информацијама, знањима и ресурсима потребним за прелазак у нове делатности када опоравак није могућ.

3. Током и након кризе потребни су, а до сада су у пакету мера изостали, програми и мере усмерени на оне учеснице и учеснике на тржишту који немају једнаку стартну позицију: Ромкиње и Роми, жене и мушкарци са инвалидитетом, младе жене и мушкарци, жене на селу, нове предузетнице и предузетници. Подршка у отварању и затварању предузећа, радњи и агенција, јачање капацитета за планирање и пословање у кризним ситуацијама, повољни кредити за ликвидност и опрему, субвенционисане услуге књиговође, пословног саветника или правника, услужни пословни простори који могу бити коришћени у кризним ситуацијама када је смањена флукуација клијената и нема довољно промета за плаћање канцеларије, а понекад је неопходно да се изађе из куће, посебно за жене – могу бити елементи будућег одговора за ову циљну групу.

⁷² Закон о равноправности полова, Службени гласник РС, бр. 104/2009.

4. Недоследно прикупљање, објављивање и коришћење родне статистике у сектору представља велику препреку у интегрисању родне перспективе у све политике и мере, а посебно оне које би требало да ојачају отпорност привреде током кризе. Неопходно је да се у свим евиденцијама, базама и регистрима који се односе на привредне субјекте, води статистика о власницима предузећа и предузетницима по полу.⁷³ Кроз годишње извештаје о стању у МСП моћи ће да буде праћен развој сектора у његовој родној димензији. На тај начин ће планирање родно одговорних мера бити ефикасније и јефтиније, што је важно, јер новца у буџету никада нема довољно.

5. Усвајање и конзистентно коришћење усаглашене дефиниције женских предузећа такође ће помоћи да се на систематичан начин прати и упоређује напредак током редовног пословања, као и током кризних периода. Предложено је да се као женска предузећа класификују она која су (а) најмање 51% власништво једне или више жена; (б) где је жена један од законских заступника (управља пословним операцијама фирме на дневној основи и доноси дугорочне пословне одлуке); и (в) да предузеће није у групи и независно је у односу на предузећа која нису у власништву жена (како би била спречена злоупотреба).

6. Сами родно одговорни подаци нису довољни. Како би били ваљано коришћени неопходно је да тим који доноси одлуке има родне компетенције. Зато је важно да се у састав тела које доноси одлуке о економским мерама укључи и институционални национални механизам за родну равноправност. На тај начин биће обезбеђено доследно и благовремено интегрисање родне перспективе кроз све фазе – процену економских ефеката, дизајнирање мера подршке отклањању негативних економских последица, као и каснију подршку развоју ММСП након завршетка пандемије. Истовремено, интегрисан, родно одговоран приступ је најбржи,

најјефтинији, али и најделотворнији.

7. Пре алокације средстава за наредни сет мера, потребно је извршити родно одговорну анализу посебно погођених делатности, како би се што директније усмерили инструменти помоћи као што је бесповратна помоћ предузећима. Објективне последице ове кризе различите су код оних који уопште нису могли да обављају делатност, оних који су могли да је обављају у смањеном обиму, и оних који нису осетили веће разлике. Сваком привредном друштву помоћ је добродошла, али једнак третман неједнаких (по величини, делатности и приступу финансијама) продубљује родни јаз који је већ документован.

8. Зато је важно да се ухвати ефекат постојећих мера на привредне субјекте чије су власнице жене и оне чији су власници мушкарци у различитим секторима. Овај посао Министарство би могло да обави у сарадњи са различитим удружењима, укључујући и удружења чији је главни циљ унапређење родне равноправности и економско оснаживање жена. Таква сарадња омогућила би третирање широког узорка, нове увиде у свакодневицу жена у привреди, као и регионалне, секторске, родне и друге разлике у ефектима мера.

9. Научена лекција у микро предузећима у којима има више жена – власница него у већим привредним субјектима, а која имају највећи удео у свим делатностима, јесте да условљавање буџетске подршке очувањем нивоа запослености по линеарно успостављеним параметрима који важе за све субјекте није адекватно за микро предузећа и предузетнике/це. За овај подскуп привредних субјеката било би одрживије да се постави бројчани, а не процентуални критеријум. За изванредан број женских предузећа постављање строгог процентуалног критеријума, који практично искључује смањење броја запослених, онемогућило је приступ мерама подршке из пакета Владе за све који имају до 9 запослених а такви су многи микро привредни субјекти управо у услужним делатностима погођеним пандемијом.

73 У складу са Законом о равноправности полова, члан 40.

10. Родна димензија кризе нужно се дотиче неформалне или сиве економије у коју је укључен велики број жена чија су радна права смањена и које су остале потпуно без прихода и без подршке.⁷⁴ У наредним кризама, помоћ овој групи могла би да се састоји од бесповратне финансијске подршке (гранта), субвенционисаних кредита, продужења грејс периода и одлагања рата за већ преузете кредитне обавезе, као и одложеног плаћања дуговања или отписа дела дуга као подршке ликвидности. Самопрепознавање оваквих бизниса могло би бити основ за бесплатан упис у Регистар предузећа и предузетника при Агенцији за привредне регистре, уз обавезно отварање рачуна у банци као предуслов за остварење права на подршку. Важно је да прелазак у формалну економију не буде шок који гуши предузетничку иницијативу, па је једна од опција да у одређеном периоду на који се подршка односи, новорегистровани предузетници и они који су прешли из неформалне у формалну привреду буду ослобођени плаћања доприноса. Најзад, повољније цене брзог интернета, и лако и стално доступна обука за дигитално пословање, такође би допринели учесницама и учесницима у неформалној економији да више користе дигиталне алате и тако повећају своје шансе за опстанак као регистровани бизниси и постану активни даваоци финансијског доприноса буџету.⁷⁵

11. Отпис дела дуга за јавне услуге, као што су струја, инфостан, или најам простора у власништву јединица локалне самоуправе (ЈЛС), или за порезе и доприносе, такође би много растеретио предузећа и предузетнике/це у посебно погођеним секторима и допринео повећању шанси за опоравак микро предузећа и радњи чије су власнице жене.

12. Једнократне мере за жене и мушкарце ангажоване по различитим уговорима потребне су великом броју активних учесника у привреди, а изостале су у санирању последица ове кризе. На ову групу не би требало заборавити приликом будућег планирања одговора на ванредну ситуацију.

---

⁷⁴ На пример, сезонски радници и раднице, пољопривредници/це који продају свеже производе на пијацама, а остали су и без робе и без прихода, са изузетком малог броја оних у близини већих градова који су грађане снабдевали директном доставом, а и за такву доставу је такође било потребно да прође доста времена.

⁷⁵ На пример *websitebuilder*, *GoogleAnalytics*, *Chartbeat*, управљање односима са клијентима, управљање друштвеним медијима и дигитални маркетинг, разни софтвери за видео-конференције, састанке и вебинаре, и сл.

Преглед приоритетних стратешких иницијатива за наредне три године представљен је на Инфографику 6.

Инфографика 6: Стратешке иницијативе у савладавању и превазилажењу последица кризе на предузетништво из родне перспективе

Санирање последица кризе на женско предузетништво је дугорочан посао

ПРЕПОРУКЕ ЗА УРОДЊАВАЊЕ
МЕРА КАО ОДГОВОР НА КРИЗНЕ
СИТУАЦИЈЕ

Препоруке за уродњавање мера као одговор на кризне ситуације

На основу спроведене родне анализе две реалокације буџета које је Република Србија спровела као одговор на кризу изазвану КОВИД-19, при дефинисању мера подршке при наредним одговорима на кризне ситуације требало би у разматрање узети следеће аспекте:

- 1.** Усвојене мере представљају велико издвајање из буџета и то на основу позајмице, па је неопходно постићи друштвени договор у вези са најефикаснијом употребом тих јавних средстава. У овом договору морају учествовати и жене и мушкарци. Нема података да су у економском делу Кризног штаба учествовале и заступнице и заступници родно одговорног приступа, у складу са нормативно стратешким оквиром у Републици Србији и Законом о буџетском систему који је увео обавезу родно одговорног буџетирања.
- 2.** Потребно је увек, па и у кризи, мере доносити у консултацији и сарадњи са струковним и другим релевантним удружењима. Када је у питању родни утицај мера, свакако је важно да се укључе, на пример, Удружење пословних жена и Женска платформа за развој Србије, као и друге организације које се баве економским оснаживањем жена из различитих група.
- 3.** Хитно је потребно интензивирати рад на побољшању статуса и економског положаја жена које су обухваћене неформалном економијом. Потребно је боље разумети врсту и обим подршке која може трајно и ефикасно допринети укључивању ових жена у редовне привредне токове.
- 4.** Потребно је да економија неге буде обухваћена мерама за економски опоравак. Велики број грађана и грађанки ангажован је на пословима неге старијих и болесних или одржавања домаћинства, а жене у том скупу чине већину. Током епидемије, неформални пружаоци услуга, као и пружаоци услуга у приватном сектору у економији неге, потпуно су остали без прихода. Могло се очекивати да се због овога појави велики притисак на мере које нуди Национална служба за запошљавање. Зато је неопходно повећати износ средстава за активне мере запошљавања и samozapošljavanja, као и повећати средства за мере којима се олакшава прелазак из неформалне економије у регуларне токове. На дужи рок, потребно је креирати мере које би помогле у смањењу рањивости ове велике групе, коју доминантно чине жене.
- 5.** Додатне мере за женска предузећа треба да одговоре на додатне баријере са којима се жене у предузетништву суочавају, а посебно у доба кризе јавног здравља која је покренула економску кризу. На пример, потребно је омогућити отпис дугова као подршку ликвидности предузећа чије су власнице самохране мајке у сектору услуга и друге жене које се суочавају са нагомиланим обавезама због заосталих алиментација, сопствене или болести детета, и других шокова који су онемогућили редовно пословање у којем би терет обавеза у потпуности био пребачен на саме предузетнице.

6. Успоставити „меку“ подршку за жене и мушкарце који послују у привредним делатностима које немају будућност или више немају тржиште. Примери се могу наћи у неким сегментима туризма, на пример код продаје авио карата, која више нема будућност јер се из дана у дан повећава број људи који купују карте путем интернета, или код организације различитих догађаја, којима ће бити потребно много времена да се опораве, далеко више од онога што МСП могу да приуште.⁷⁶ Такви програми за прелазак из једне делатности у другу требало би да узму у обзир искуство и знање које су предузетнице и предузетници претходно стекли и да им олакшају трансфер тих знања у нове предузетничке воде, уз додатну техничку подршку и помоћ у повезивању елемената нове бизнис идеје.

7. Криза изазвана пандемијом још је једном указала на неопходност мера којима ће бити препознат проблем неплаћеног рада. Неопходно је подржати иновативна решења за фер и балансирану расподелу неплаћеног рада и за успостављање равнотеже између професионалне и приватне сфере. Овај основни узрок родно засноване неравноправности у економији биће у потпуности решен тек када се неплаћени рад интегрише у економију.

---

76 М. Pajvancic, N. Petrusic, S. Nikolin, A. Vladislavljevic and V. Bacanovic. 2020. Gender Analysis of COVID-19 Response. OSCE

АНЕКСИ

Анекс 1: Питања постављена Министарству привреде и Министарству културе и информисања

У складу са усвојеном методологијом рада на изради родне анализе, обављени су интервјуи са представницима идентификованих министарстава, односно сектора. Након онлајн интервјуа са представницима министарстава, одржаних у другој половини новембра 2020. године, а на основу представљених чињеница и добијених одговора, комуникација са министарствима настављена је кроз прикупљање даљих информација и детаљнијих појашњења.

Питања која су упућена министарствима формулисана су тако да се добију прецизне информације у вези са одлучивањем о начину на који ће средства бити преусмерена, као и на који начин су процедурално и административно спроведене промене у буџету. Осим наведених формалних и административних питања, циљ је био прикупити резултате реализованих програма подршке (на пример конкурса), у мери у којој су у тренутку припреме родне анализе ови подаци били доступни, имајући у виду да је фискална година још у току и поједини програми још нису закључени.

С тим у вези, Министарству културе и информисања упућена су питања о броју планираних и спроведених конкурса, закључно са 31. октобром 2020. године, затим о броју планираних и спроведених конкурса установа културе, броју и вредности подржаних пројеката у оквиру конкурса које расписује Министарство, те конкурса које расписују установе културе. Даље, аналитички тим занимало је на основу којих критеријума је вршена процена о висини умањења расхода и издатака на буџетским апропријацијама у оквиру ребаланса у априлу и новембру 2020. године, те да ли је осим инструкције Министарства финансија о линеарном умањењу расхода и издатака од 20% (осим за плате и инвестиције) приликом одлучивања коришћен још неки критеријум.

Са друге стране, у вези са ребалансом са апропријације Превенција и ублажавање последица насталих услед болести COVID-19 изазване вирусом SARS-CoV-2, елаборирано је за које су намене коришћена ова средства и на који ће начин бити утрошена.

Имајући у виду циљеве родне анализе и њену намену у будућности, аналитички тим је занимало на који ће се начин даље утврђивати приоритети који би требало да буду финансирани како би биле уклоњене или ублажене негативне последице пандемије у сектору, а посебно по културне раднике и раднице. Сет питања и појашњења заокружен је питањем да ли се и колико често израђују извештаји о реализацији програма и, наравно, да ли је током два ребаланса буџета било промена у извршењу родно одговорних буџетских циљева.

Министарству привреде су постављена питања и додатна појашњења у вези са утврђивањем приоритета који би требало да буду финансирани у будућности како би биле уклоњене или ублажене негативне последице пандемије у сектору, каква помоћ/подршка је предвиђена за финансирање са апропријације Превенција и ублажавање последица насталих услед болести COVID-19 изазване вирусом SARS-CoV-2.

И у случају Министарства привреде тема су били критеријуми коришћени за расподелу средстава намењених умањењу негативних последица болести COVID-19 изазване вирусом SARS-CoV-2, а према мерама које су прихваћене за финансирање.

С обзиром на специфичности сектора и његову надлежност, код Министарства привреде било је занимљиво детаљније разложити програме усмерене на подршку сектору микро, малих и средњих предузећа са једне стране, те програме усмерене на подршку сектору великих предузећа са друге.

С тим у вези питања су се тицала обима подршкесредствима намењеним за умањење негативних последица болести КОВИД-19 изазване вирусом SARS-CoV-2 једном и другом наведеном сектору (ММСП и великих предузећа), те износа подршке усмерене на наведене секторе (да би се видело колики је однос средстава подршке сектору ММСП и сектору великих предузећа); затим, да ли су приликом увођења мера за умањење негативних последица болести узете у обзир потребе жена предузетница и власница микро, малих и средњих привредних субјеката.

С обзиром на то да неки од главних програма подршке привредницима већ неколико година воде рачуна о родно сензибилним питањима, аналитички тим је занимао и број жена власница привредних друштава корисница Програма за набавку опреме у 2020. години, број жена предузетница корисница Програма подршке за развојне пројекте у току 2020, број жена предузетница корисница подршке за започињање пословања у 2020, те број жена предузетница корисница програма стандардизованог сета услуга у току 2020. године. Ради што прецизнијег приказа ситуације у одабраним секторима и припреме и спровођења родне анализе упућена је молба за достављање релевантних докумената (уколико су доступни у тренутку припреме анализе): полугодишњег извештаја о учинку, кварталног извештаја о реализацији активности и појединачних извештаја о реализацији програма/ конкурса.

Анекс 2: Списак консултованих родних анализа

1. Бити дете за време пандемије КОВИД-19 – Анализа истраживања утицаја мера ванредног стања на децу током пандемије КОВИД-19 у Србији, Мрежа организација за децу Србије – МОДС, април 2020;
2. Voices of Women’s Organizations on COVID-19 (Women with disability or chronic illness, and those living with HIV), UN Women, април 2020;
3. Друштвени аспекти пандемије корона вируса, Центар за социолошка истраживања, Нови Сад, април 2020;
4. Економија бриге у време пандемије КОВИД-19 и мере за њено спречавање у Србији, UN Women, Secons, јул 2020;
5. Утицај мера уведених током КОВИД-19 епидемије на социјална и економска права жена са инвалидитетом, истраживање групе Из круга у партнерству са FemPlatz и сарадњи са UN Women;
6. Утицај КОВИД-19 на друштвено-политичко учешће особа са инвалидитетом, истраживање спровео Центар за самостални живот особа са инвалидитетом Србије уз подршку IFES;
7. Истраживање о утицају пандемије КОВИД-19 на породице са децом у Србији – други талас, UNICEF, септембар 2020, https://www.unicef.org/serbia/media/15861/file/Istrazivanje%20o%20uticaju%20pandemije%20Covid-19%20na%20porodice%20sa%20decom%20u%20Srbiji_drugi%20talas.pdf;
8. Impact of the COVID-19 pandemic on specialist services for victims and survivors of violence in the Western Balkans and Turkey: A proposal for addressing the needs, UN Women, јун 2020;
9. КОВИД-19 и рад у неформалној економији, Ipsos Strategic Marketing у сарадњи са Тимом Уједињених нација за људска права, уз подршку Канцеларије Високе комесарке за људска права (ОНСНР), август 2020;
10. КОВИД-19: Како укључити маргинализоване и рањиве особе (укључујући ОСИ) у комуникацију о ризику и у ангажовање заједнице, UN Women, 2020;
11. КОВИД-19 и LGBTI заједница у Србији, удружења Loud & Queer и Egal, април 2020, <https://borismilicevic.files.wordpress.com/2020/05/lq-i-egal-analiza-covid-19-i-lgbti-zajednica-u-srbiji.pdf>;
12. Медијска и информациона писменост и родна равноправност – Информисање и родна равноправност током КОВИД-19 пандемије, FemPlatz и KomunikArt у сарадњи са Новосадском новинарском школом, септембар 2020;
13. Остваривање права, и ограничења и изазови са којима су се ОСИ сусретале током пандемије КОВИД-19 и ванредног стања, истраживање Националне организације ОСИ – НООИС у сарадњи са ОЕБС;
14. Последице пандемије на пословање малих и микро предузећа у Србији, SMART колектив и Форум за одговорно пословање, март 2020, http://smartkolektiv.org/wp-content/uploads/2020/09/MMSP-analiza_Posledice-pandemije-na-poslovanje_SK-i-FOP.pdf;
15. Relevance of human rights recommendations in responding to the pandemic (Релевантност препорука механизма УН за људска права у одговору на пандемију), ОНСНР, UN;
16. Утицај епидемије КОВИД-19 на положај и права радница и радника у Србији, уз посебан осврт на раднике и раднице на првој линији и у неформалној економији и вишеструко погођене категорије, Тим Уједињених нација за људска права, уз подршку Канцеларије високе комесарке за људска права (ОНСНР) и Фондације Центар за демократију (ФЦД), септембар 2020;

17. Утицај епидемије КОВИД-19 на положај особа са инвалидитетом у Републици Србији, Центар за подршку и инклузију HELP NET, уз подршку Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије;
18. Утицај КОВИД-19 пандемије и мера за њено спречавање на предузетнице у Србији, UN Women, Secons, јул 2020;
19. Утицај КОВИД-19 пандемије и мера за њено спречавање на социо-економски положај жена које живе на селу, са фокусом на пољопривреду, UN Women, Secons, јул 2020;
20. Утицај КОВИД-19 пандемије и мера за њено спречавање на запосленост и услове рада жена и мушкараца у Србији, UN Women и Secons, јул 2020;
21. Утицај пандемије КОВИД-19 на активности предузећа у Србији – изазови и очекивања, Унија послодаваца Србије, јун 2020 (истраживање спроведено током априла 2020), <https://drive.google.com/file/d/1oxEISqLaUB8mibQV06xMZW77L5hrTurA/view>;
22. Consequences of COVID-19 on women’s and men’s economic empowerment, UNFPA, UN, јул 2020;
23. Women voices, knowledge, and leadership at the heart of humanitarian action, UN Women (Keeping the SOS helplines open during COVID-19), јун 2020.

Анекс 3: Установе културе⁷⁷ – управљачке позиције по полу⁷⁸ Установе заштите

Редни број	Назив установе	Пол
1.	Народни музеј у Београду	Ж
2.	Историјски музеј Србије	Ж
3.	Етнографски музеј	Ж
4.	Музеј савремене уметности	М
5.	Музеј примењене уметности	Ж
6.	Музеј позоришне уметности	М
7.	Природњачки музеј	М
8.	Музеј науке и технике	М
9.	Музеј жртава геноцида	М
10.	Музеј Југославије	Ж
11.	Музеј наивне и маргиналне уметности Јагодина	Ж
12.	Музеј на отвореном „Старо село“ Сирогојно	Ж
13.	Народна библиотека Србије	М
14.	Југословенска кинотека	М
15.	Републички завод за заштиту споменика културе	Ж
16.	Историјски архив Београда	М
17.	Архив Југославије	М
18.	Филмске новости	М
19.	Централни институт за конзервацију	Ж

⁷⁷ Доступно на: https://www.srbija.gov.rs/ustanove_kulture/329785.

⁷⁸ Увид у податке на веб-сајтовима институција извршен 2.1.2021.

Установе савременог стваралаштва

Редни број	Назив установе	Пол
20.	Народно позориште у Београду	Ж
21.	Београдска филхармонија	М
22.	Ансамбл „Коло“	М
23.	Филмски центар Србије	М
24.	Завод за проучавање културног развитка	М

Установе културе на Косову и Метохији

Редни број	Назив установе	Пол
25.	Архив Косова и Метохије у Приштини	Ж
26.	Међуопштински историјски архив Призрен	М
27.	Покрајински завод за заштиту споменика културе	
28.	Библиотека „Иво Андрић“ у Приштини	М
29.	Музеј у Приштини	
30.	Народно позориште у Приштини	М
31.	Ансамбл „Венац“ из Приштине	Ж

Установе културе у Војводини

Редни број	Назив установе	Пол
32.	Библиотека Матице српске	М
33.	Галерија Матице српске	Ж
34.	Српско народно позориште	М
35.	Покрајински завод за заштиту споменика културе	М
36.	Музеј Војводине	Ж

УКУПНО

	Жене	Мушкарци	Укупно
Установе заштите	9	10	19
Установе савременог стваралаштва	1	4	5
Установе културе на Косову и Метохији			7
Установе културе у Војводини	2	3	5
УКУПНО	12	17	36

ЛИТЕРАТУРА

Литература

- Буџет Републике Србије, усвојен 28.11.2020. године, Службени гласник РС, бр. 84/2019.
- European Parliament resolution of 13 December 2016 on a coherent EU policy for cultural and creative industries (2016/2072(INI)).
- Завод за проучавање културног развитака, Културне потребе, навике и ставови грађана Србије, Београд, 2015.
- Закон о буџетском систему, Службени гласник РС, бр. 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013 – исправка, 108/2013, 142/2014, 68/2015 – др. закон, 103/2015, 99/2016, 113/2017, 95/2018, 31/2019, 72/2019 и 149/2020.
- Закон о изменама и допунама Закона о буџету Републике Србије за 2020. годину, Службени гласник РС, бр. 84/2019, 60/2020 – др. пропис, 62/2020 – др. закон, 65/2020 – др. закон, 135/2020.
- Закон о јавном информисању и медијима, Службени гласник РС, бр. 83/2014, 58/2015 и 12/2016 – аутентично тумачење.
- Закон о равноправности полова, Службени гласник РС, бр. 104/2009.
- Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена, http://www.zenskavlada.org.rs/downloads/konvenција_diskriminacija.pdf.
- Министарство финансија РС, Годишњи план за увођење родно одговорног буџетирања, усвојен 31. марта 2019. године.
- Николић, Татјана, „Фемикс – Портал женског стваралаштва“, <https://femix.info/>.
- Одлука о проглашењу ванредног стања, Службени гласник РС, број 29/2020.
- Одлука о укидању ванредног стања, Службени гласник РС, број 65/2020.
- Пајванчић, проф. др Маријана, Валић Недељковић, проф. др Дубравка, Мандић, Софија, Наша урушена права, Женска платформа за развој Србије, Палић, април 2019.
- Пајванчић, проф. др Маријана, Петрушић, проф. др Невена, Николин, Сања, Владисављевић, Александра, Баћановић, Вишња, Родна анализа у одговору на COVID-19, ОЕБС, мај 2020.
- Посебан колективни уговор за установе културе чији је оснивач Република Србија, аутономна покрајина и јединица локалне самоуправе, Службени гласник РС, бр. 106/2018 и 144/2020.
- Преглед програма и мера Развојне агенције Србије и анализа утицаја на родну равноправност, Национална алијанса за локални економски развој (НАЛЕД) уз подршку UN Women.
- Републички завод за статистику, Жене и мушкарци у Србији, Београд, 2017.
- Родна анализа Економска вредност неплаћених послова старања у Републици Србији, UN Women, 2020.
- UNESCO, Re-Shaping cultural policies, Advancing creativity for development – The 2018 Global Report.
- UNESCO, Gender Equality Heritage and Creativity, 2014
- Уредба о измени општих прихода и примања, расхода и издатака буџета Републике Србије за 2020. годину ради отклањања штетних последица услед болести COVID-19 изазване вирусом SARS-CoV-2, Службени гласник РС, број 60/2020.
- Уредба о фискалним погодностима и директним давањима привредним субјектима у приватном сектору и новчаној помоћи грађанима у циљу ублажавања економских последица насталих услед болести Covid-19, Службени гласник РС, бр. 54/2020 и 60/2020.
- Consequences of COVID-19 on women’s and men’s economic empowerment, UNFPA, UN Women, јул 2020.